

ZEMĚPIS

PRO

ŠKOLY OBECNÉ A MĚŠŤANSKÉ.

UPRAVIL

J O S. K R E J Č I.

DRUHÝ STUPEŇ.

PRO SEDMOU TŘÍDU ŠKOL OBECNÝCH A MĚŠŤANSKÝCH.

S 15 OBRAZCI.

MUSEUM SPOLK V JIČÍNU

V PRAZE 1878.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

Předmluva.

Sestavuje spisek tento, měl jsem především žactvo na zřeteli. Žáklům má býti kniha tato pomůckou, by mohli doma opakovati to, co bylo jim ve škole živým slovem učitelovým do paměti vštípeno. Proto přihlížel jsem všude ke stručnosti co možná nejvčtší, ponechávaje na vůli zkušenému učiteli, by sám dle potřeby a svého uznání učivo rozšířil a oživil. Mámtě za to, že snáze jest i lépe sluší učiteli porozšířovati to, co kniha podává, než vybírati a vynechávati z obsahu obširného. Zamýšleje pak i nováčkům v učebné síni poskytnouti jakéhosi návodu, jakby asi kreslíce před žáky mapky horo- a vodopisné před se jítí měli, aby statě tyto poněkud ožili, podal jsem toho ukázku při několika državách, kdežto při ostatních opomenu jsem toho, domnívaje se, že zdánlivá tato neshoda v uspořádání látky nic nebude na ujmu celku. Že volno, ba prospěšno jest, abychom kreslíce řeky naznačili zároveň i města při nich ležící, netřeba tuším připomínati. — Názvosloví knížky této liší se tu a tam od pojmenování v dílu I.; příčina toho jest ta, že snažil jsem se uvést je ve shodu s atlantem páne Jirečkovým.

V Hradci Králové, v červenci r. 1878.

J. K.

Obsah.

§. 1. Evropa.

Velikost. Podnebí. Obyvatelstvo str. 1. — Živnosti a plodiny. Státy str. 2.

§. 2. Císařství Rakousko-Uherské.

Korunní země, ústava a rozloha str. 3. — Vodstvo str. 4. — Povaha půdy str. 5. — Podnebí. Města str. 7. — Obyvatelstvo str. 10. — Náboženství. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 11.

§. 3. Německo.

Státnové němečtí str. 12. — Zřízení státní. Rozloha str. 13. — Vodstvo. Povaha půdy str. 14. — Podnebí. Města str. 15. — Obyvatelstvo. Náboženství. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 19.

§. 4. Švýcarsko.

Rozloha. Vodstvo str. 21. — Povaha půdy. Podnebí. Zřízení státní str. 22. — Města. Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 23.

§. 5. Knižectví Liechtensteinské str. 24.

§. 6. Državy balkánské.

Jména a rozloha jednotlivých držav str. 24. — Vodstvo. Povaha půdy. Podnebí str. 25. — Města. Obyvatelstvo str. 26. — Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 27.

§. 7. Italský poloostrov.

Jména a rozloha jednotlivých států. Vodstvo. Povaha půdy str. 28. — Podnebí. Města str. 29. — Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 31.

§. 8. Poloostrov pyrenejský.

Jména a rozloha jednotlivých států. Vodstvo. Povaha půdy str. 32. — Podnebí. Města str. 33. — Obyvatelstvo str. 34. — Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 35.

§. 9. Francie.

Rozloha str. 35. — Vodstvo. Povaha půdy. Podnebí. Města str. 36. — Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 38.

§. 10. Hollandsko a Belgie.

Rozloha. Vodstvo. Povaha půdy. Podnebí. Města str. 39. — Obyvatelstvo. Vzdělanost. Živnosti a plodiny str. 40.

§. 11. Království Velká Britanie.

Rozloha. Vodstvo. Povaha půdy str. 41. — Podnebí. Města str. 42. — Obyvatelstvo str. 43. — Vzdělanost. Živnosti a plodiny str. 44.

§. 12. Državy severoevropské.

Jména jednotlivých států str. 44. — Rozloha. Vodstvo. Povaha půdy. Podnebí. Města str. 45. — Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 46.

§. 13. Rusko.

Rozloha. Vodstvo. Povaha půdy str. 47. — Podnebí. Města str. 48. — Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 49.

§. 14. Asie.

Rozloha. Podnebí. Obyvatelstvo. Náboženství str. 51. — Vzdělanost. Živnosti a plodiny str. 52. — Rozdělení Asie str. 53.

§. 15. I. Přední Asie.

Državy. Velikost. Vodstvo str. 53. — Povaha půdy. Podnebí str. 54. — Města str. 55. — Obyvatelstvo. Náboženství. Vzdělanost. Živnosti a plodiny str. 56.

§. 16. II. Državy indické.

Rozdělení. Velikost str. 57. — Vodstvo. Povaha půdy str. 58. —

Podnebí. Državy a města str. 59.
— Obyvatelstvo str. 60. — Vzdělanost. Živnosti a plodiny str. 61.

§. 17. III. Državy mongolské.

Jména. Velikost. Vodstvo. Povaha půdy str. 62. — Podnebí. Města str. 63. — Obyvatelstvo str. 64. — Náboženství. Plodiny a živnosti str. 65.

§. 18. IV. Državy Asie severozápadní.

Jména str. 65. — Velikost. Vodstvo. Povaha půdy. Podnebí str. 66. — Města. Obyvatelstvo. Plodiny a živnosti str. 67.

§. 19. Afrika.

Velikost. Vodstvo str. 68. — Povaha půdy str. 69. — Podnebí. Obyvatelstvo str. 70. — Náboženství. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 71. — Rozdělení str. 72.

§. 20. I. Severní Afrika.

Državy. Velikost. Podnebí. Města str. 72. — Obyvatelstvo. Náboženství. Plodiny a živnosti str. 74.

§. 21. II. Střední Afrika str. 75.

§. 22. III. Jižní Afrika str. 76.

§. 23. IV. Ostrovy str. 77.

§. 24. Amerika.

Velikost. Rozdělení. Podnebí str. 77. — Obyvatelstvo str. 78. — Náboženství str. 79.

§. 25. I. Severní Amerika.

Rozdělení. Velikost. Vodstvo. Povaha půdy str. 79. — 1. Grónsko str. 80. — 2. Britská severní Amerika str. 81. — 3. Spojené státy severo-americké. Města str. 81. —

Obyvatelstvo. Vzdělanost. Plodiny a živnosti str. 82.

§. 26. II. Střední Amerika.

Državy. Velikost. Vodstvo. Povaha půdy str. 83. — Města. Obyvatelstvo str. 84. — Plodiny a živnosti str. 85.

§. 27. III. Jižní Amerika.

Jména a rozloha držav. Vodstvo str. 85. — Povaha půdy. Města str. 86. — Obyvatelstvo str. 87. — Plodiny a živnosti str. 88.

§. 28. Australie a Okeanie str. 28.

Velikost. Vodstvo. Povaha půdy str. 89. — Podnebí. Státy a města str. 90. — Obyvatelstvo. Náboženství. Plodiny a živnosti str. 91.

Tabulka I.

Přehledné seřadění zemí rakousko-uherských str. 93.

Tabulka II.

Seřaděné země německé str. 93.

Tabulka III.

Seřaděné země evropské str. 94.

Tabulka IV.

Města evropská, mající přes 50.000 ob. str. 94.

Tabulka V.

Seřaděné země asijské str. 95.

Tabulka VI.

Seřaděné země americké str. 96.

Tabulka VII.

Města mimoevropská, mající přes 100.000 ob. str. 97.

Evropa.

§. 1.

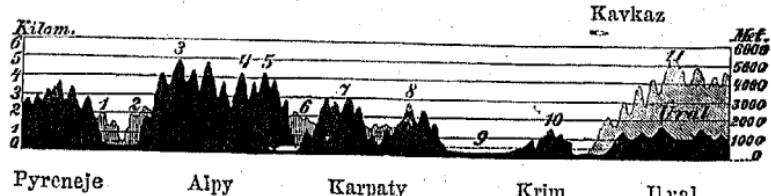
Hranice a zeměpisnou polohu udejme z mapy.

Velikost. Evropa zaujímá skoro 100.000 □ Mm.

*Rozčlenění, ostrovy, }
horopis a vodopis } opakujme.*

Podnebí.

Podnebí evropské jest celkem mírné. Nejsevernější krajiny mají jen dvoje počasí: krátké léto a dlouhou zimu. Nejjížnější krajiny středomořské mají jen dlouhé léto a místo zimy deštivé počasí, sníh a mrazy jen v horách; v lednu a únoru kvete tam již stromoví. V ostatních krajinách střídá se čtvero ročních časů. Východ má podnebí vnitrozemské, tedy tužší než západ, kde jest

Obr. 1. Průřez nejdůležitějšími horami evropskými od západu na východ.
(Výška ku délce jako 100 : 1.)

podnebí přímořské, oteplované i golfovým proudem. Mimo to mění se podnebí i podle toho, jak která krajina vysoko neb nízko leží a v jakém směru a kde horami obstoupena jest.

Panující vítr jest západní. Na jihu často vane horký vítr z Afriky (scirocco, solano, jug, Föhn). Nejvíce dešťů mají krajiny alpské a záp. břeh poloostrova pyrenejského.

Obyvatelstvo.

Evropa má 300 mil. obyvatelů plemene skoro výhradně kavkazského. Plémě to dělí se na tři hlavní čeledi: 1. čeleď **romanskou** na jihozápadě, 2. čeleď **slovanskou** na vých. a 3. čeleď

germanskou na záp. a sev. Nejčetnější jest čeleď romanská a nejméně četná čeleď germanská; ale počet jich se valně neliší; blížit se u každé z oněch čeledí 90 mil. Mimo ty národy náležejí k plemeni kavkazskému: *Řekové, Litvané, Armeni, Škiperatři, Cikáni a Židé*. Ostatní národové evropští, počtem něco přes 12 mil., jsou původu mongolského, jako: *Čudové, Madaři, Turci a Tataři*.

Náboženství převládá křesťanské. Křesťané dělí se na katolíky (římské a řecké sjednocené — asi 150 mil.), pravoslavné (70 mil.), protestanty (70 mil.), a j. sekty křesťanské. Mimo to je v Evropě ještě asi 5 mil. muslimů, 3 mil. židů a as 1 mil. pohanů.

Vzdělaností předčí Evropa všecky díly světa a dosáhla tím také nad nimi převahy a moci.

Živnosti a plodiny.

Veškeré obyvatelstvo evropské, mimo některé kočovné nárudky Ruska a toulavé cikány, jest usedlé; hlavním zaměstnáním jeho jest orba. Vzdělána jest většina země; nevzdělané půdy jest nejvíce v Rusku. Lesů má nejvíce severovýchodní a střední Evropa. Jih vyniká úrodností nad severem.

Dobytká chová se více na východě. *Rybářství* důležité jest v Rusku, Norsku, Anglii a v Hollandsku. *Hedvábník* chová se jen na jihu. Rozšířeno jest i *včelařství*.

Hornictví na žádné pevnině tak nekvete jako v Evropě. Dobývá se sice málo drahých kovů a kamenů, za to ale tím více uhlí a železa, potřebných všemu průmyslu a pokroku výběc.

Průmyslem předčí Evropa ostatní zemědíly, taktéž i *obchodem*. Vyuvaží do jiných dílů světa své výrobky průmyslné a přiváží odtud plodiny a suroviny všeho druhu.

Státy.

Celá Evropa rozdělena jest ve státy spořádané, převahou monarchické. Monarchie však jsou kromě Ruska konstituční. Republiky jsou v Evropě 4: Francie, Švýcarsko, Andorra a San Marino.

Jmenujme jednotlivé státy.

Největší stát v Evropě jest císařství Ruské, zaujímající přes polovici celé Evropy; nejmenší knížectví Monako, ani ne 15 □ Km. Největší poměrná lidnatost jest v Sasku a v Belgii, přes 180 na 1 □ Km., nejmenší ve Švédsku a Norsku, 8 na 1 □ Km.

§. 2. Císařství Rakousko-Uherské.

Hranice a zeměpisnou polohu udejme z mapy.

Mocnářství naše skládá se ze 17 království a zemí, kteréž vyrovnáním s Uhry od r. 1867 dělí se na dvě části: na země *rakouské*, *předlitavské* čili *země v říšské rádě vídeňské* zastoupené, a na země *uherské č. žalitavské*.

K první polovici náležejí:

1. Království České.
2. Markrabství Moravské.
3. Vévodství Slezské.
4. Království Haličské.
5. Vévodství Bukovinské.
6. Arcivévodství Dolnorakouské.
7. Arcivévodství Hornorakouské.
8. Vévodství Salcburské.
9. Vévodství Štýrské.
10. Vévodství Korutanské.
11. Vévodství Krajinské.
12. Přímoří: knížecí hrabství Gorické, markrabství Istrianské a město Terst.
13. Knížecí hrabství Tyrolské s Vorarlberkem.
14. Království Dalmatské.

Země uherské jsou:

1. Království Uherské.
2. Velkovévodství Sedmihradské.
3. Království Chorvatskoslavonské.

Říše naše jest monarchií ústavní. Záležitosti společné celé říši, jejíž úřední název jest nyní „Říše Rakousko-Uherská“, spravuje ministerstvo říšské. V čele každé polovice jest zvláštní ministerstvo. Každá polovice má svůj zákonodárný sbor, „říšskou radu“, jedna ve Vídni a druhá v Pešti. O záležitostech celé říši společných jednají vyslancové obou říšských sněmů, *delegace*, tak zvané. Mimo to má každá korunní země svůj zvláštní sněm zemský.

Rozloha mocnářství našeho obnáší přes 6200 □ Mm.; jest velikostí svou třetím státem v Evropě a náleží mezi evropské velmoci.*)

*) Velmoci evropské jsou nyní: Rakousko-Uhersko, Rusko, Německo, Velká Britanie, Francie a Italie.

Vodstvo.

Moře: **Jaderské moře** se zálivy **Terstským** a **Quarnerským** dotýká se poměrně jen malé části hranic ($\frac{1}{5}$) říšských na jihu, nicméně má pro stát náš velikou důležitost.

Jezera: Velkých jezer má mocnářství naše málo, největší jsou: **Blatenské** a **Neziderské** v Uhrách, **Bodamské** na hranicích Vorarlberka a **Gardské** na jihu Tyrolska.

Řeky:

Oblast moře Severního:

1. **Rýn**, dotýká se jen záp. hranic Vorarlberských a tvoří jezero Bodamské.

2. **Labe**, vzniká v Krkonoších a protékajíc obloukem Čechy severovýchodní a sesílívši se Orlicí, Vltavou, Ohří na levém a Jizerou na pravém břehu, odtéká do Saska.

Oblast moře Baltického:

1. **Odra**, prýští se na Moravě a po krátkém toku, přijavši v levo slezskou Opavu, opouští půdu rakouskou.

2. **Visla** má prameny své ve vých. Slezsku, teče Krakovskem a pak po hranicích rusko-rakouských, pije v pravo Dunajec, Visloku, San, a opustivši Halič, vnímá Buh, jenž také v Haliči temení.

Oblast Černého moře:

1. **Dněstr**, vzniká blízko pramenů Sanu, obrací se brzy na jihovýchod a odtéká do Ruska, přijav přítoky: Seret na levém, Stryj a Bystřici na pravém břehu.

2. **Dunaj**, pro Rakousko-Uhersko nejdůležitější veletok, vstupuje u vtoku Innu na půdu rakouskou, protéká Horní a Dolní Rakousy a Uhry až k Vácovu směrem východním, teče od Váccova až k ústí Drávy jižně, tvoří od Zemuně hranice srbsko-rakouské, až u Staré Ršavy loučí se se zeměmi našimi. Z četných přítoků jeho nejznačnější jsou: na levém břehu Morava, Váh, Hron, Tisa s *Maruší* a *Hernadem*; — Olta, Seret a Prut; na pravém břehu Inn, Travna, Enže, Litava, Rába, Dráva s *Murou* a Sáva s *Ljublanicí* a *Kupou*.

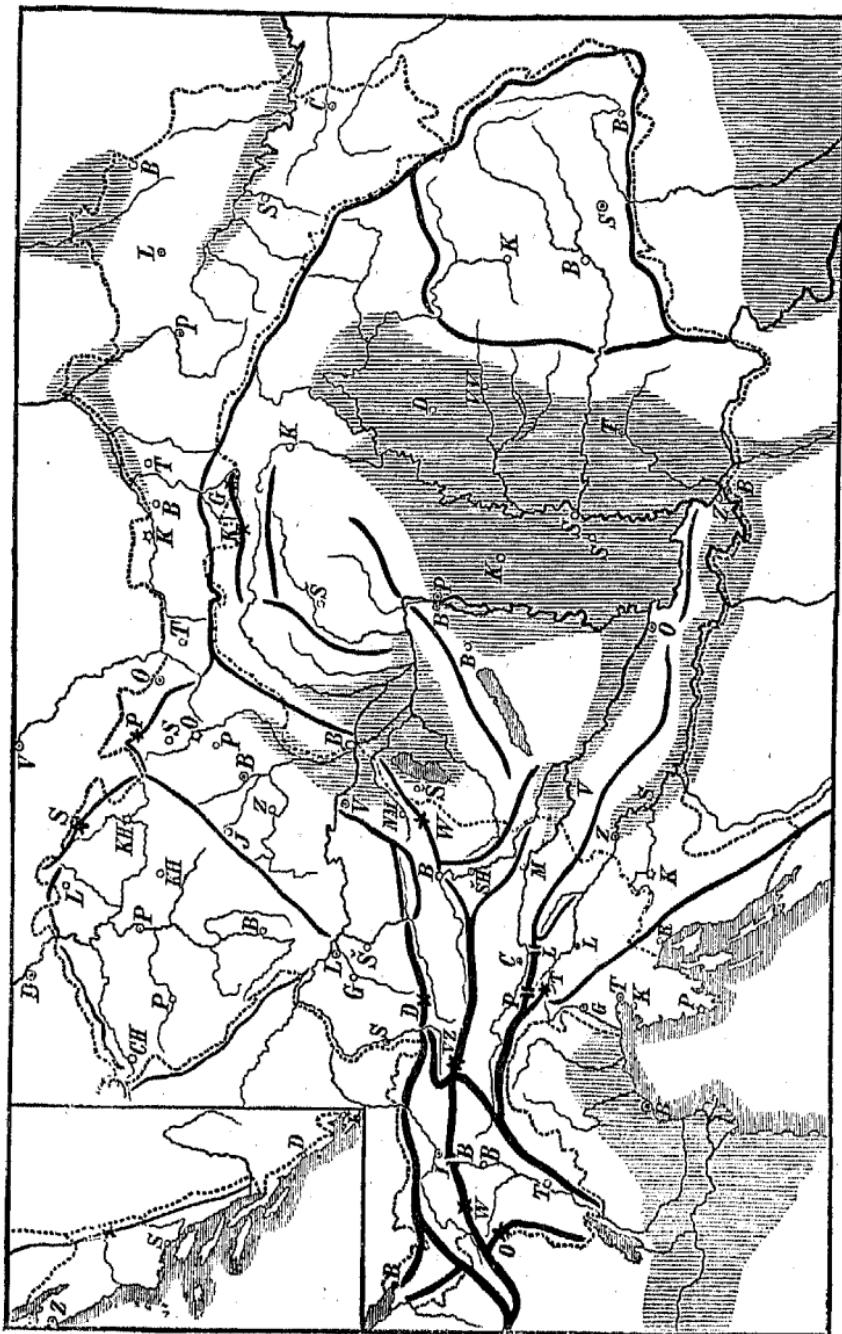
Oblast moře Jaderského:

1. **Adyže**, vzniká na záp. Tyrolska, přijavši Eisak teče jižně a v Italii ústí do moře.

2. **Soča** v Přímoří a **Neretya**, mající své ústí v Dalmácii, jsou jen krátké řeky pobřežní.

Povaha půdy.

Většina, více než $\frac{3}{4}$, půdy rakousko-uherské jest vysočinou; než nenedostává se i rozsáhlých nižin a širokých údolí. Nej-

Obr. 2.; Říše Rakousko-Uherská.

vyvinutější a nejvyšší jest hornatina v zemích jihozápadních, v Tyrolsku, v Salcupsku, v Korutanech a ve Štýrsku.

Veškerá hornatina Rakousko-Uherska dělí se na horstvo českomořavské, alpské, karpatské a na vysočinu *krasovou*.

1. Horstvo českomořavské rozkládá se po Čechách, po záp. a sev. Moravě, po záp. polovici Slezska a sev. polovici obojích Rakous a dělí se na více pásem. Přední pásmo této vysočiny jsou:
 a) **Šumava s Českým lesem** na jihozápadních hranicích Čech, **Smrčiny** při pramech Ohře, **Krušné hory** na hranicích sasko-českých až po Labe, **Lužické a Jizerské hory** mezi Labem a Jizerou, **Krkonoše** a **Orlické hory** na hranicích prusko-českých.
 b) **Jesenické hory** na hranicích moravsko-slezských, mezi prameny řek Moravy a Odry. Nejvyšší vrcholy této vysočiny jsou: Sněžka v Krkonoších (1600 m.) a Praděd v Jeseníkách (1500 m.).

Kterými řekami jest vysočina tato od ostatních oddělena?

2. *Alpy* vstupují na půdu rakouskou v Tyrolích třemi pásmi.

a) Pásma středních Alp zove se až po Brenner **Alpami rhätskými**, od Brenneru na východ slove **Vysoké Taury**; tyto rozdělují se na hranicích salcupsko-korutanských u pramenů Mury ve dvě pásmo: jižní, delší pásmo zove se Alpami **Korutanskými** a **Štýrskými** a končí na hranicích rakousko-štýrských; severní pásmo, prostírajíc se mezi Murou a Enzí, končí v údolí mur-ském. Od hlavního pásmo střed. Alp odštěpují se četné rozsochy, z nichž nejznačnější jsou **Rhätikon** na hranici vorarlberské a **Ortlesská skupina** na záp. hranicích Tyrolska.

Nejvyšší vrcholy střed. Alp jsou: Ortles (3900 m.); Wildspitz čili Drsňák (skoro 3800 m.) v rozsáhlých ledovcích ötzthalských; Štít třípanský (asi 3600 m.) a Vel. Zvon (3800 m.).

b) Severní Alpy vápencové počínají u pramenů Lechu, slují na hranicích tyrolsko-bavorských Alpy **Algavské**, v Solnohrazech **Solnohradské** a dále **Rakouské**, dělí se v četné skupiny a končí **Videňským lesem** u Dunaje. Největší výše dosahují Dachsteinem (3000 m.).

c) Jižní Alpy vápencové počínají u jezera Gardského, jmenují se na hranicích tyrolsko-benátských **Tridentské Alpy**, dále **Karnické Alpy** až po sedlo Předěl, odtud vých. **Karavanky** a v Chorvatsku mezi Drávou a Sávou hory **Varaždinské**. Nej-východnější výběžky Alp jsou **Les bakoňský** v Uhrách a **Fruška gora** ve Slavonii.

3. V Přímoří připojuje se k alpskému pásmu Tříhlavu vysokina *Krasová*. Od Alp liší se Kras tím, že nemá údolí podélých, než jen doliny kotlinovité, v nichž řeky, nemajíce odtoku, často ztrácejí se do podzemních ponorů. Kras prostírá se podél Adriatického moře až na poloostrov balkánský Přímoří, Chorvatskem a Dalmácií. Nejznačnější pásma Krasu jsou: **Vysoký Kras, Velká a Malá Kapela a Dinarské Alpy.**

4. Karpaty počínají u Dunaje při ústí Moravy, tvoří severněji rozhraní mezi Moravou a Uhrami a zovou se až po prameny moravské Bečvy **Malé čili Bílé Karpaty**; táhnouce se po hranicích uherských slují **Beskydy** (moravské, slezské, haličské) až po Dunajec, od Dunajce až po Sedmihrady jmenují se **Vrchovina karpatská**, objímají vysočinu sedmihradskou pode jmeny Karpat **Sedmihradských** (na východě), hor **Fogarašských** (na jihu) a **Sedmihradského Rudohoří** (na západě). Od hřavního horstva oddělena jsou četná pásma, tvořící hornatinu slovenskou v sz. Uhrách. Nejvyšší pásmo karpatské jsou **Vysoké Tatry** mezi Dunajcem a Váhem, v nichž strmí vrcholy Kriváň (2500 m.), Lomnický štít a Gerlachovka (2600 m.).

Z rovin největší jest **Veliká nižina uherská** mezi Karpaty a vých. výběžky Alp při Dunaji a Tise; **Malá uherská nižina** poblíž hranic rakouských a **Moravské pole** s úvalem **Vídeňským** při Dunaji a Moravě v Dol. Rakousích.

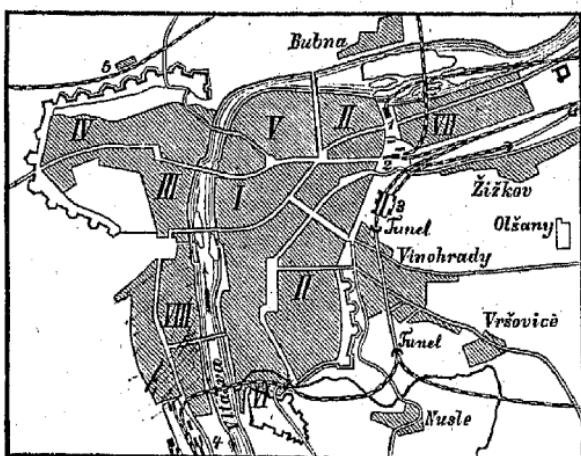
Podnebí.

Celá říše Rakousko-Uherská rozkládá se v mírném pásmu; všude střídají se 4 roční časy. Nejteplejší podnebí mají země na již. úpatí alpském a při moři Jaderském; k těm druhů se nižiny uherské a země, jež chráněny jsou horami proti větrům severním,

Města.

V Čechách: **Praha** (190.000 ob.), vyniká krásnou polohou a četnými památkami dějepisnými. Císařský hrad, dóm sv. Víta, četné ústavy vědecké i dobročinné; znamenitý průmysl a obchod; universita, 2 techniky. **Plzeň** (asi 24.000 ob.), důležité město obchodní i průmyslové. **Liberec** (přes 22.000 ob.), hlavní sídlo průmyslu ve vlně a bavlně. **Budějovice** při Vltavě, (18.000 ob.), hlavní skladiště soli pro Čechy; továrny. **Cheb** nad

Ohří, Karlín a Smíchov, předměstí pražská s důležitým průmyslem, **Kutná Hora**, starožitné město.

Obr. 3. Praha s okolím.

I. Staré město. II. Nové město. III. Malá strana. IV. Hradčany. V. Josefov. VI. Vyšehrad. VII. Karlín. VIII. Smíchov. 1. Nádraží Severo-západní dráhy. 2. Nádraží Státní dráhy. 3. Nádraží dráhy Františka Josefa. 4. Nádraží České západní dráhy.

Na Moravě: **Brno**, (asi 74.000 ob.), přední sídlo rakouského průmyslu ve vlně, důležitý obchod; technika. **Jihlava** (přes 20.000 ob.). **Olomouc**, silný obchod. **Prostějov**, **Sternberk** a **Znojmo**.

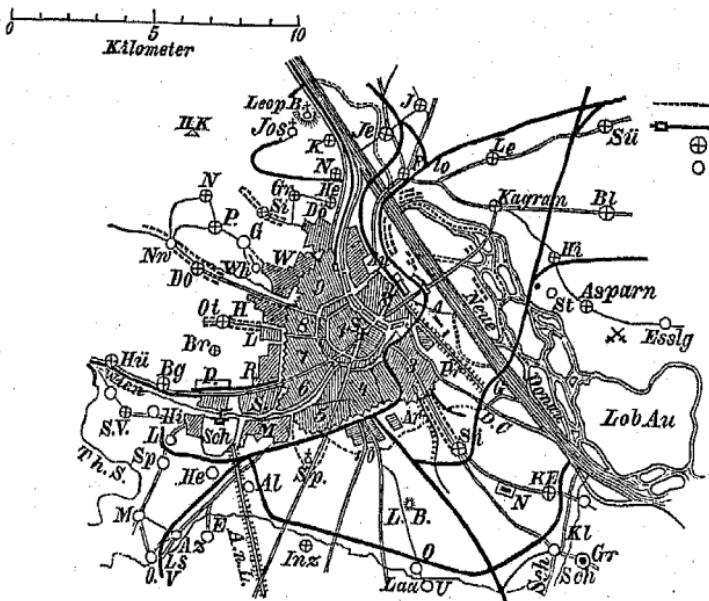
Ve Slezsku: **Opava** v západ. Slezsku; **Těšín** a **Bílsko** v části východní.

V Haliči: **Lvov** (přes 87.000 ob.), sídlo tří arcibiskupův, techniky a university, silný průmysl i obchod. **Krakov** při Visle (asi 50.000 ob.), silná pevnost; druhdy korunovační a pohřební město polských králů; universita, technika. Silný obchod. **Brody**, důležité město obchodní, obydlené skoro výhradně Židy. **Tarnopol**, **Přemysl**; **Stanislavov**, **Tarnov**; **Vielička** a **Bochnia** se solnými doly.

V Bukovině: **Černovice** (34.000 ob., mezi nimi mnoho Židů, Armenů a Němců). Universita.

V Dol. Rakousích: **Vídeň** (660.000 ob.), sídelní město císaře Pána; nejpřednější sídlo rak. průmyslu i obchodu. Veliké množství vyučovacích a vzdělavacích ústavů. Universita, technika, znamenitě sbírky umělecké. Císařský hrad, mnoho paláců, dóm sv. Štěpána. **Vídeňské Nové město** má vojenskou akademii a důležitý průmysl.

V Hor. Rakousích: **Linec** (přes 33.000 ob.), zkvětající průmysl a obchod. **Štayer**, střediště průmyslu železářského, **Gmunden**, **Ischl** a **Hallstadt** se solivarnami.

Obr. 4. Videň s okolím.

1. Vnitřní město.
2. Leopoldstadt (Leopoldov).
3. Landstrasse.
4. Wieden.
5. Margarethen.
6. Mariahilf.
7. Neubau.
8. Josefstadt (Josefov).
9. Alsergrund.
10. Favoriten.
- S Dóm sv. Štěpána.
- Ar Arsenal.
- Pr Prater.
- Au Augarten.
- M Meidling.
- Sch Schönbrunn.
- Hietzing.
- S Sechshaus.
- R Rudolfsheim.
- L Lerchenfeld.
- H Hernals.
- W Währing.
- Döbling.

V Salcbursku: **Salzburg** (přes 20.000 ob.), v krásné poloze s překnými budovami. **Hallein**, se solivarnou.

Ve Štýrsku: **Štýrský Hradec** (s předměstími 90.000 ob.), universita a technika s bohatými sbírkami; krásné okolí. **Bruck nad Murou**, střediště obchodu se železným zbožím. **Ljubno** s akademii hornickou a průmyslem železářským. **Maribor**, štěpařství a vinařství.

V Korutanech: **Celovec**, továrna na bělobu. **Bělák**, hlavní sklad olova.

V Krajině: **Lublaň** (přes 23.000 ob.). **Kranj** při Sávě, značný průmysl a obchod; **Postojna**, proslulé jeskyně; **Idria** s doly rtuťovými.

V Přímoří: **Terst** (přes 109.000 ob.), nejdůležitější město pro rak. obchod námořní. **Gorice** při Soči. **Kopr**, mořské solnice. **Pulj**, přední rak. válečný přístav; četné památky starořímské.

V Tyrolsku: **Innšpruk**, císařský hrad, universita. **Brixen** nad Eisakem. **Trident**, proslulý církevním sněmem ze 16. století. **Bregenz**, při jezeře Bodamském.

V Dalmácií: **Zader**, pevné námořní město, vystavěné v slohu benátském. **Splét**, staré město, rozkládá se dílem v bývalém paláci Diokleciajanově. **Dubrovník** byl v středověku slovanškou republikou a sídlem jihoslovanské slovesnosti a vzdělanosti. **Kotor** při chobotu stejnojmenném.

V Uhrách: **Buda-Pešt** (275.000 obyvatelů), nejkrásnější, nejbohatší a nejlidnatější město uherské, universita, technika a jiné vědecké ústavy; střediště uherského obchodu; královský hrad, v kostele zámeckého klenoty říšské. **Szegedin** (70.000 obyvatelů), pevnost, silný chov dobytka. **Subotica** (asi 57.000 obyvatelů). **Debrecín** (přes 46.000 obyv.), uprostřed rozsáhlé pusty. **Prešpurk** (Břetislav, 46.000 ob.), má královský hrad, byl po dlouhý čas sídlo sněmu a korunovačním městem královským. **Kečkemet**, **Temešvár**, **Arad**, **Stoliční Bělehrad**, **Šoproň**, **Košice**, **Štávnice** a j.

V Sedmihradech: **Sibiň** (19.000 ob.), značný průmysl a obchod. **Brašov** (28.000 ob.), první průmyslové a obchodní město v zemi. **Klausenburg** (*Kluž* přes 26.000 ob.), rodiště Matyaše Corvina. **Sedmihradský Bělehrad**.

V Chorvatsku a Slavonii: **Záhřeb** (20.000 ob.), universita. **Osěk**, značný průmysl a obchod. **Rjeka**, druhé přístavní město Rakouska. **Sisek** a **Karlovac**, obchod po Sávě a Kupě, **Varaždín**.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstva má mocnářství naše 37 mil. Národné rakouští nálezejí hlavně ke čtyřem čeledem národním: a) *slovanské*, b) *německé*, c) *romanské*, d) *maďarské*.

Slované, jichž jest v Rakousku přes 16 mil., dělí se na severní a jižní. K severním nálezejí: 1. Čechoslovani ve Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Uhrách; 2. Poláci ve Slezsku a v záp. Haliči; 3. Rusíni ve vých. Haliči, v Bukovině a v Uhrách. K Jihoslovanům patří: 1. Slovinci v již. Štýrsku, v Korutanech, v Krajině a Přímoří; 2. Srbové a Chorvati v Chorvatsku a Slavonii, v Dalmácií a v Uhrách.

Němců jest v Rak. asi 9 mil. Obývají v zemích alpských i českomoravských a v menších osadách i v ostatních korunních zemích.

Čeleď romanská dělí se na Rumuny ve vých. Uhrách,

v Sedmihradsku a v Bukovině, v počtu asi $3\frac{1}{2}$ mil., a Vlachy v již. Tyrolích a v ostatních zemích přímořských.

Maďaři počtem $5\frac{1}{2}$ mil., bydlí hlavně v Uhrách, kde mají nadvládu, a v Sedmihradech.

Mimo to bydlí v Rakousku přes $1\frac{1}{3}$ mil. Židů, pak Cikáni, Arméni, Řekové a Škiperáři.

Náboženství. Dle náboženství přiznává se více než $\frac{3}{4}$ obyvatel k církvi katolické; pravoslavných a protestantů jest každých něco přes 3 mil. Kromě těchto vyznání a židovského jsou v říši naší i některé malé sekty křesťanské.

Vzdělanost. U vzdělanosti vynikají země západní, stojíce na rovní s nejvzdělanějšími zeměmi evropskými. Školství národní zvláště v novější době hojně zkvétá. Středních i odborných škol jest značný počet. Universit má naše mocnářství 9, technických ústavů 8.

Plodiny a živnosti.

Předním zaměstnáním národů rakouských jest *rolnictví*. Mimo země alpské a krasové daří se všude obilí nad spotřebu. Důležité jest pěstování lnu a konopí v krajinách hornatých, chmele (v Čechách), tabáku (v Uhrách); vína má Rakousko po Francii nejvíce (zvláště v Uhrách); značné jest i štěpařství na vysocině českomoravské. Na jihu daří se i oliva a jižní ovoce.

Neméně vyniká i *chov dobytka* jak množstvím tak ušlechtilostí plemen. Koně nejlepší v Sedmihradech a v Uhrách, hovězí dobytek v zemích alpských a východních, ovce na vysocině českomoravské, karpatské a krasové, vepřový dobytek zvláště v zemích uherských, drůbež hojnost, rovněž i zvěře divoké. V krajinách slovanských značné jest včelařství, na jihu rozkvétá hedvábnictví; rybařství v přímořských zemích a rybničné rybařství v Čechách.

Plodiny mineralné jsou i hojné i rozmanité. Zlato těží se v Sedmihradech a v Uhrách, stříbro tamže a v Čechách, rtuti nejvíce v Krajině, měď v Uhrách a Tyrolsku, olovo v Korutanech a všude, kde stříbro; cín v Čechách, železo skoro všude, nejlepší ve Štýrsku. I jiných kovů a zemin užitečných se dobývá.

Soli mají hojnost země sev. Alp vápencových a země karpatské; při moři adriatickém těží se sůl mořská.

Hnědého i kamenného uhlí jsou ložiska přebohatá, zvláště na vysočině českomoravské.

Důležitá i hojná jsou léčivá zřídla, zvláště v Čechách v Karlových Varech a v Teplici.

Průmysl rakouský důstojně staví se po bok průmyslu zemí západních. Nejprůmyslnější jsou země: Čechy, Morava, Dolní Rakousy, Slezsko a Vorarlberk; nejméně průmyslu jest v zemích jihoslovanských. Přední místo zaujímají výrobky lněné, bavlněné a vlněné, pak výrobky ze železa, skla a hlíny. Velmi důležité i pokročilé jest pivovarství a cukrovarství zvláště v Čechách a na Moravě.

Obchod provozuje se hlavně suchozemský, zvláště do zemí jižních a východních. Vyváží se: obilí, dříví, sklo, ocel, plodiny živočišné a j.; přiváží se zboží kolonialné, bavlna, dobytek krmný a j. Hodnota zboží vyvezeného převyšuje hodnotu zboží dovezeného.

Přední města obchodní jsou: Vídeň, Terst, Rjeka, Pešt, Praha, Brody.

§. 3. Německo.

Hranice. Zeměpisná poloha.

Německo skládá se ze 25 samostatných států a z Elsasko-Lothrinska, jež tvoří zvláště území říšské.

Státové němečtí jsou:

1. Království Pruské.
2. Království Saské.
3. Velkovévodství Meklenbursko-Zvěřínské.
4. Velkovévodství Meklenbursko-Strelické.
5. Velkovévodství Oldenburské.
6. Velkovévodství Sasko-Výmarsko-Eisenašské.
7. Velkovévodství Brunšwické.
8. Vévodství Anhaltské.
9. Vévodství Sasko-Meiningenské.
10. Vévodství Sasko-Kobursko-Gotské.
11. Vévodství Sasko-Altenburské.
12. Knížectví Lippe-Detmold.
13. Kníž. Lippe-Schaumburg.
14. Kníž. Waldecké.
15. Kníž. Schwarzburg-Sondershausen.

16. Kníž. Schwarzburg-Rudolstadt.

17. Kníž. Reuss-Greiz.

18. Kníž. Reuss-Schleiz.

Svobodná města:

19. Hamburg.

20. Bremy.

21. Lübeck.

22. Království Bavorské.

23. Království Vyrtemberské.

24. Velkovévodství Badenské.

25. Velkovévodství Hessenské.

26. Elsass a Lothrinky.

Všecky tyto země tvoří od roku 1871. jeden celek a slovou „Císařství Německé.“ Důstojnost císařská vznesena jest dědičně na krále pruské.

Každý z 25 států má svou vlastní vládu, která řídí záležitosti vnitřní té které země; každý stát má též své vlastní vojsko, ale pod vrchním velením krále pruského. Říšskou zemi Elsass a Lothrinky spravuje zatím říšský kancléř.

Cla, míry a váhy, rovněž i zastoupení u vlád cizích jest celé říši společné. O společných záležitostech a zákonech radí a usnáší se ústřední říšský sněm v Berlíně, do něhož každý ze států vysýlá velikosti své přiměřený počet zástupců.

Rozloha.

Celé Německo má přes 5400 □ Mm.; jest asi tak veliké jako říše naše bez Čech, Moravy a Slezska.

Největší ze států německých jest *Prusko*, zabírající skoro $\frac{2}{3}$ celého Německa, přes 3480 □ Mm. Prusko dělí se na 11 částí, jež zovou se provincie. Jsou to:

1. Braniborsko, 2. Pomořany, 3. Prusko, 4. Poznaňsko, 5. Slezsko, 6. Pruské Sasko, 7. Šlesvick a Holštýn, 8. Hanoversko, 9. Vestfaly, 10. Pruské Hessensko, 11. Porýnsko a Hohenzollery.

Bavorsko má asi 760 □ Mm., jest o málo větší než Čechy a Morava dohromady. Z ostatních států nedosahuje žádný 200 □ Mm. Přes 100 □ Mm. rozlohy mají *Vyrtembersko* (velké asi jako Dolní Rakousy), *Badensko* a království *Saské* (menší než $\frac{1}{3}$ Čech), *Elsassy* s *Lothrinskem* a *Meklenburksko-Zvěřínsko*.

Nejmenší, ani ne 10 □ Mm., jsou knížectví: *Schwarzburg-Rudolstadt, Schwarzburg-Sondershausen, Reuss-Schleiz, Lippe-Schaumburg, Reuss-Greiz* a území svobodných měst.

Vodstvo.

Moře: **Baltické** a **Severní**, v tomto zátoky Jihodská a Dolartská.

Jezera. Jezer má Německo velmi mnoho, zvláště na severu a na jihu; větší jsou jen: **Bodamské**, po němž i parníky jezdí, a **Chiemské** v Bavorsku.

Řeky: **Memel**; **Visla**; **Odra** s Nisou kladskou, Bobravou, Nisou zhořlickou na levém a s Vartou na pravém břehu; **Labe**, jež vnímá Sálu na levém a Sprevu s Havolou na pravém břehu; **Vesera**, která vzniká z Víravy a z Fuldy a pije Alleru; **Emže**; **Rýn**, s přítoky: Moselou v levo, Nekarem, Mohanem, Lahnou, Ruhrou a Lippou v pravo; **Dunaj**, do něhož se vlévají Nába, Lech, Illera, Isara a Inn.

Kolika a kterým oblastem náleží vodstvo německé?

Z průplavů nejdůležitější jest *Plavenský*, mezi Havolou a Labem.

Povaha půdy.

Celé téměř jižní a střední Německo jest vysočinou, náležející ku třem soustavám horským: *alpské, francouzské a hercynské čili českoněmecké*.

Z horstva alpského zasahují do Němec sev. vápencové Alpy pásmem **Bavorských čili Algavských Alp**. Od těchto na sever, mezi jezerem Bodamským a Dunajem, prostírá se Švábskobavorská náhorní rovina.

Francouzská vysočina vysýlá do Německa **Vosgy** a **Hardt**, jež lemuje na záp. nižinu Hornorýnskou; **Hunsrück** po pravém a **Eifel** po levém břehu dolní Mosely.

Horstvo *Českoněmecké* vyplňuje prostor mezi Rýnem, Dunajem, Odrou a nižinou severoněmeckou. Části jeho jsou: **Černý les** od jezera Bodamského podél Rýna až po Nekar, **Odenwald** mezi dolním Nekarem a Mohanem, **Taunus** při Rýně a ústí Mohanu naproti Hunsrücku; **Spesart** v posledním záhybu Mohanu, **Rhön** při pramenech Fuldy, **Ptačí hory** mezi Lahnou a Fuldou; **Smrčiny** při pramenech Sály, Mohanu a Náby; od Smr-

čin na jv. **Český les** se **Šumavou**, na jz. **Švábsko-francká Jura**, na sz. až k Víravě **Durinský les** a na sv. až k Labi **Krušné hory**; **Teutoburský les** při pramenech Emže; **Harc** mezi dolní Sálou a Veserou; **Lužické hory**, **Krkonoše**, **Kladské čili Orlické hory** a podhůří **Jeseníků** mezi Labem a Odrou.

Severní Německo od Sudet a Harcu až k moři, jakož i země severozápadní při Emži a dolním Rýnu jest nižina, kteráž slove mezi Rýnem a Odrou nižinou **Německou** a přechází za Odrou a Vislou ve velikou nižinu **Slovanskou**. Od této souvislé nižiny oddělena jest krásná nižina **Hornorýnská**.

Podnebí.

Podnebí Německa jest celkem mírné a ku zdaru rostlinstva velmi příhodné; nejpříjemnější jest v Porýnsku.

Čtvero ročních časů střídá se všude pravidelně.

Města.

I. Království Pruské.

a) Braniborsko: **Berlín** (1,000.000 ob.), hlavní město Pruska a zároveň sídelní město císaře německého. Má mnoho vědeckých a uměleckých ústavů, bohaté sbírky musejní, rozsáhlý průmysl, zejména továrny na stroje, a důležitý obchod. Postupím s královským zámkem a velikými sady. **Branibor**, od něhož má provincie jméno. **Frankfurt** nad Odrou, důležité město obchodní.

b) Pomořany: **Štětí** (80.000 ob.), důležité obchodní i průmyslové město. **Stralsund**, pevnost, kterou ve válce třicetileté Albrecht z Valdštýna marně obléhal.

c) Prusko: **Královec** (přes 100.000 ob.), založen českým králem Přemyslem Otakarem II. r. 1225., druhdy sídlo velmistra něm. rytířů. **Gdansko** (skoro 100.000 ob.), veliký obchod s plodinami z celého Polska. **Toruň**, rodiště Mikuláše Kopernika (nar. 1473).

d) Poznaňsko: **Poznaň** (60.000 ob.), bývala v nejstarších dobách sídlem polských králů; obchod s plodinami a výrobky země. **Hnězdro** druhdy hlavní město Velkopolsky, má krásný chrám s náhrobkem sv. Vojtěcha. **Lešno** bývalo předním útočištěm českých bratří.

e) Slezsko: **Vratislav** (200.000 ob.), hlavní město Slezska, jež náleželo až do času Marie Teresie k zemím koruny české, silný obchod a mnoho továren. **Kladsko**, hlavní město býv. hrabství

kladského. **Lehnice** a **Zhořelice** mají rozsáhlé soukenictví. **Nisa**, silná pevnost.

f) Sasko: **Magdeburg** (Děvín, přes 100.000 ob.), četné továrny, v okolí cukrovary, obchod a plavba po Labi. **Halle** (Dobrohora, 60.000 ob.), universita, na blízku solné doly. **Wittenberg**, kde Luther vystoupil se svým učením. **Erfurt** má velmi rozsáhlé zahrady, ze kterých zahradníci semena do veliké části Evropy prodávají.

g) Šlesvick a Holštýn: **Altona** (přes 80.000 ob.), zkvětající tržiště u samého Hamburku. **Kiel** nejlepší přístav.

h) Hanoversko: **Hanover** (přes 100.000 ob.), četné sbírky a továrny. **Klausthal** s doly stříbrnými, zinkovými a měděnými. **Lüneburg**, mnoho továren a solivárna.

i) Vestfaly: **Münster**, značný průmysl i obchod. Zde a v *Osnabrücku* hanoverském učiněn byl r. 1648 pověstný mír vestfalský.

k) Hessensko-Nassavsko: **Kassel**, (50.000 ob.), druhdy sídlo kurfirstů hessenských. **Gross-Almerode** s pověstným hrnčířstvím. **Šmalkaldy** se železárnami. **Wiesbaden**, četně navštěvané lázně. V okolí znamenité vinařství. **Frankfurt** nad Mohanem (přes 100.000 ob.) bylo druhdy svobodné říšské město, v němž císařové němečtí bývali korunováni; důležitý obchod zvláště s cennými papíry; nejkrásnější geologická sbírka a památná radnice.

l) Porýnsko: **Kolín** (130.000 ob.) vyznamenává se obchodem i průmyslem svým; má mnoho kostelů a nejkrásnější gotický chrám v Německu, ale dosud nedostavěný. **Bonn**, pověstná universita. **Düsseldorf**, **Elberfeld**, **Barmy**, (každé přes 80.000 obyv.), mají mnoho továren na zboží hedvábné, vlněné, bavlněné a j. **Essen** (50.000 ob.) veliká Kruppova továrna na litou ocel. **Cáchy**, (ob. jako Brno), korunovační místo prvních římsko-německých císařů; soukenictví a lázně sirné.

V Hohenzollerech jest hrad stejného jména, kolébka to panující rodiny pruské.

II. Království Saské.

Drážďany (ob. o něco více než Praha), hlavní a sídelní město, má znamenité sbírky, zejména obrazárnu, „zelené sklepení“ s klenoty. Značný průmysl. **Freiberg**, těžení stříbra. **Kamenice**, největší fabrické město saské, má obyvatelů asi jako

Brno. **Lipsko** (130.000 ob.), střediště německého knihkupectví; tři světoznámé veletrhy. **Buděšín**, střediště srbskolužického života národního. **Ochránov**, obec bratrské jednoty evangelické. **Žitava** u samých hranic českých, má značné plátenictví a bavlnictví.

III. Velkovévodství Meklenburško-Zvěřínské.

Zvěřín, hlavní město v krásné poloze při jezeře. **Roztok**, důležité obchodní město při moři Baltickém.

IV. Velkovévodství Meklenburško-Strelické.

Strelice, hl. město.

V. Velkovévodství Oldenburské.

Oldenburk, hl. město; největší trhy na koně v sev. Německu.

K Oldenbursku náleží též knížectví Birkenfeldské v Porýnsku a Ljubické v Holštýnsku.

VI. Velkovévodství Sasko-Výmar-Eisenášské.

Výmar, sídelní město, **Jena** s universitou. Na blízku **Eisenachu** památný hrad **Wartburg**.

VII. Vévodství Saská.

Meiningy, **Koburg**, **Gotha**, **Altenburg** (Plísně) jsou hl. města stejnojmenných vévodství.

VIII. Knížectví Schwarzburská.

Hlavní města **Rudolstadt** a **Sondershausen**.

IX. Knížectví Reusská.

Greiz a **Schleiz** hl. města, mají průmysl soukenický.

X. Vévodství Anhaltské.

Dessau, sídelní město, obchod s obilím a vlnou.

XI. Vévodství Brunšwické.

Brunšvik (asi 70.000 ob.), má znamenitý průmysl a pověstné trhy.

XII. Knížectví Lippská.

Detmold a **Bückeburg** sídelní města.

XIII. Knížectví Waldecké.

Arolsen, sídelní město. **Pyrmont**, vyhlášené město lázeňské.

XIV. Svobodná města.

Hamburg (250.000 ob.), největší a nejdůležitější obchodní město říše německé; pravidelná paroplavba do všech hlavnějších Krejčí, Zeměpis.

přístavů evropských a amerických; má mnoho krásných budov, mnoho ústavů a sbírek vědeckých.

Bremy (ob. jako Št. Hrade c), druhé město pro obchod námořský, má i značný průmysl; vysýlá pravidelně lodě do severní Ameriky; vystěhovalci volí obyčejně tuto cestu.

Lübeck (Bukovec, 40.000 ob.), druhdy nejslavnější přímořské město v Německu, hlava spolku hanseatského; provozuje nyní obchod hlavně s Ruskem; výnosný rybolov.

XV. Království Bavorské.

Mnichov (ob. jako Praha), hl. a sídelní město, má velikou knihovnu, bohaté sbírky umělecké a mnoho krásných budov.

Berchtesgaden má krásnou polohu; hotovení dřevěných a kostěných hraček. **Pasov** u hranic rakouských, silná plavba po Dunaji a Innu. **Řezno** bylo druhdy nejdůležitější říšské město jihoněmecké. Na blízku stojí Valhalla, chrám, do něhož se dávají sochy znamenitých Němců. **Augsburg** (66.000 ob.), starožitné, druhdy nejbohatší město německé, jest jedno z prvních obchodních a průmyslových měst Německa. **Norimberk** (ob. jako Št. Hradec), jest nejprůmyslnější město bavorské (norimberské zboží), důležitý obchod; má dosud mnoho památných starožitních staveb a uměleckých děl. **Fürth**, znamenitý průmysl. **Bamberk**, krásný dóm a rozsáhlé zahrady. **Würzburg**, vinařství. **Kissingen** (Chýžice) s pověstnými lázněmi.

V porynské Falci: **Špýr** s největším a nejkrásnějším dómem slohu romanského; vinařství a pěstění tabáku.

XVI. Království Württemberské.

Stuttgart (přes 100.000 ob.), sídelní město, má znamenité vědecké sbírky; střediště knihkupectví jihoněmeckého. **Esslingen**, **Heilbronn**, **Reutlingen**, jsou průmyslová místa. **Ulm**, pevnost při Dunaji, nenepatrý obchod.

XVII. Velkovévodství Badenské.

Karlsruhe, vějířovitě stavěné, hlavní město. **Mannheim**, nejdůležitější obchodní město badenské. **Heidelberg**, bývalé sídlo falckrabí při Rýnu; má slavnou universitu. **Baden-Baden**, velmi četně navštěvované místo lázeňské. **Freiburg**, v okolí zhotovují se „švarcvaldské“ hodiny. **Kostnice** na jižním břehu Bodamského jezera; církevní sněm 1414—18; Hus v Kostnici upálen r. 1415.

XVIII. Velkovévodství Hessenské.

Darmstadt hl. město, má velikou knihovnu a značný průmysl. Offenbach, nejdůležitější fabrické město Hessenska. Mohuč, (asi 50.000 ob.), silná pevnost, rozsáhlý průmysl a plavba po Rýně. Worms, v dějinách proslavené město. Nauheim, s bohatými solnými doly.

XIX. Elsasko a Lothrinky.

Štrashburk (přes 90.000 ob.), má proslulý gotický chrám s vysokou (142 m.) věží; střediště průmyslu, důležitý obchod; nová univerzita. Mühlhausen (57.000 ob.), důležité továrny na bavlněné zboží a strojnictví. Mety, nejsilnější německá pevnost.

Obyvatelstvo.

V celé říši německé žije 42 mil. obyvatelů; z těch jest asi 38 mil. Němců a asi 3 mil. Slovanů (Poláků v Poznaňsku, Lužických Srbů, Čechů ve Slezsku a Kladsku); ostatní jsou: Litvané, Dánové v Šlesvicku, Francouzi v Elsasku a Lothrinsku, Židé.

Z jednotlivých států nejvíce obyvatelstva má Prusko (přes 25 milionů); v Bavorsku žije 5 milionů, v království Saském přes $2\frac{1}{2}$ mil. obyv. Přes 1 mil. ob. mají jenom ještě Vyrtembersko (1,880.000 ob.), Elsasko-Lothrinsko ($1\frac{1}{2}$ mil. ob.) a Badensko (skoro $1\frac{1}{2}$ mil. ob.). Ostatní státové, výjimaje Hessensko (s 884.000 ob.) a Meklenbursko-Zvěřinské, nemají ani po $\frac{1}{2}$ mil. obyvatelů.

Nejhustěji zalidněno jest království Saské, nejmenší lidnatost jest v Meklenbursku.

Náboženství. Obyvatelé Německa jsou většinou ($\frac{3}{5}$) evangelíci, menšinou ($\frac{2}{5}$) katolíci. Židů jest asi $\frac{1}{2}$ mil.

Vzdělanost stojí v Německu na stupni vysokém, k čemuž přispívá hojná dobře zřízených škol národních, na tisíce škol středních, 20 universit, techniky a rozličné četné školy odborné, knihovny a bohaté sbírky vědecké i umělecké.

Plodiny a živnosti.

Většina obyvatelstva německého hledá výživu svou v polním hospodářství, spojeném s chovem dobytka. Půda jsouc v celku úrodna a důmyslně i pilně vzdělávána, hojně plodí rostlin-

stva všeho druhu. Obilí dává tolík, že i vyvážeti se může. Neúrodna jest step Lüneburská, méně úrodný jsou kraje alpské, lada Mindenská a kraje hunsrücké.

Mimo obilí pěstují se i rostliny obchodní. Len daří se nejen v hornatých krajinách jižních a středoněmeckých, ale i v rovinách severních a jest základem rozsáhlého průmyslu plátenického. Pěstuje se i konopě, řepka, čekanka, cukrovka (u Děvína), tabák (v porýnské Falci a u Norimberka), rostliny barvířské. Chmel nejlepší jest v Bavorsku.

Zahradnictví kvete zvláště v Erfurtu, v Bamberku, v Norimberku a Hamburku. Berlín závodí s Hollandskem v pěstování hyacintů. Štěpařstvím vynikají krajiny porýnské. Jižní Německo má rozsáhlé vinice; nejlepší víno daří se v Porýní a v údolích Mohanu a Mosely.

Plodiny živočišné. V krajinách hornatých, zejména v Alpách, jest výborný chov skotu. Koně pěkného plemene jsou v pruských provinciích v Holštýnsku, v Meklenbursku a v Hanoversku; Bavorsko má těžké ale vytrvalé koně. Ušlechtilé ovce chová zvláště Sasko; na stepi Lüneburské jsou ovce malé, hrubovlné, nazvané Hairschnucken. Včelařství znamenité, zejména ve Slezsku a na stepi Lüneburské, hledvábnictví v Elsasku. Rybařství provozuje se větší měrou v krajinách přímořských.

Hornictví a hutnictví kvete ve Slezsku, v Sasku, na Harcu a na dolním Rýnu. Drahých kovů dobývá se málo (něco stříbra u Klausthalu v Hanoversku, v Porýnsku a u Freiberku v Sasích), za to však jest země bohatá uhlím, železem i solí. Železo ve všech krajinách hornatých; uhlí kamenné zvláště ve Slezsku, při Ruhře, u Saarbrucku, ve Vestfalsku a v Hanoversku; hnědé uhlí na rovině severoněmecké a u Žitavy v Sasku; sůl u Dobrohory, Schönberku, Lüneburku, u Nauheimu v Hessenu, u Reichenhallu v Bavorsku a j. Hanoversko má mnoho rašeliny. Na pobřeží mořském těží se jantar. Dobývá se též sádra, země porcelánová (u Mišně) a j. nerosty a zeminy.

Zřídly leživými jest Německo také bohaté; některá z nich, jako cášská, wiesbadenská, pyrmontská, nauheimská, chyžická, badenbadenská a j. velmi jsou proslulá.

Průmysl Německa řadí se důstojně k průmyslu Anglie a Francie; na nejvyšším stupni stojí ve Slezsku a v Porýnsku,

v Sasku, jakož i v Elsasku. Nejpřednější odvětví průmyslu jsou : bavlnictví a výroba zboží vlněného, lněného a kovo-vého. Bavlnictví kvete zejména v Elsasku, ve Vestfalsku, v Sasku kolem Žitavy, ve Slezsku a ve Švábské Juře; železárství v krajinách uhlím bohatých, jako v horním Slezsku a v dolním Porýní. Veliké slévárny kovové má Mnichov a Norimberk, dílny na stroje Berlín. Sklářství provozuje se v Bavorsku podél hranic českých a v lese Durinském. V Elsasku hedvábnictví. Mnichov a Berlin mají značné dílny optické. Důležité jest i hrnčírství. Pivovarství v Bavorsku; cukrovary v Polabí; v Černém lese hráckářství a hodinářství.

Obchod. Jako průmysl, tak znamenitý jest i obchod, jemuž napomáhají četné zátoky a přístavy, hojnost splavných řek a průplavů, síť železniční a telegrafní, jakož i dobré silnice. Vyváží se nejvíce výrobky průmyslové a dováží se zboží kolonialné. Obchodem námořským vynikají především města: Hamburk, Bremy, Altona, Štětín a Lübeck, vysýlajíce lodi nejen do přístavů pobaltických, ale i do zemí dalekých a zámořských, zejména do Sev. Ameriky; pro obchod vnitrozemský zvláště důležita jsou města: Frankfurt nad Mohanem, Lipsko, Norimberk, Berlín, Vratislav, pak i Brunšvik, Naumburk, Frankfurt nad Odrou, Magdeburg, Poznaň a j.

§. 4. Švýcarsko.

S kterými státy hraničí?

Určeme zeměpisnou polohu té země.

Rozloha Švýcar obnáší 420 □ Mm.; jsou skoro o $\frac{1}{5}$ menší než Čechy.

Vodstvo.

Švýcarsko má mnoho jezer, z nichž největší jsou: jezero Bodamské, j. Curyšské, j. Čtyrkantonské, j. Neufchatelské (čti Névšatelské) a j. Ženevské. Všecka jezera švýcarská jsou říčná a hluboká, mají čistou vodu a půvabné okolí.

Řeky: Rýn, jenž vznikaje u sv. Gottharda, tvoří jez. Bodamské, činí u Schaffhausenu znamenitý vodopád a u Basileje opouští půdu švýcarskou; na levém břehu přijímá Aaru, která sesiluje se poblíž ústí svého Rysou, tvořící jez. Čtyrkantonské, a Limnatou, tvořící jez. Curyšské. — Od sv. Gottharda na

jihozápad teče **Rhôna**, jež tvoří jez. Ženevské a odtéká do Francie; u téže hory má své prameny i **Ticino**, který naplňuje jez. Větší (Lago Maggiore). Ve vých. cípu Švýcarska vzniká **Inn**.

Kterým oblastem náleží vodstvo švýcarské?

Povaha půdy.

Švýcarsko jest celé vysočinou. Asi $\frac{3}{4}$ půdy náležejí hornatině **alpské**, ostatní západní část země prostupuje horstvo **Jurské**, jež od Alp odděleno jest úrodnou náhorní jezerní rovinou, prostírající se od jez. Ženevského až k Bodamskému.

Na jihu Švýcar vypínají se střední alpská pásmá: mezi jezerem Ženevským a větším Bernhardem výběžky **Alp Grajských**, od většího Bernharda až po Simplon **A. Vallisské**, dále na východ **A. Adularské**, až k sedlu Spljužskému, a od tohoto po pravém břehu Inu až ku hranicím Rakouska **A. Rhätské**. Mezi Rhónou a Aarou prostírají se **A. Bernské**, mezi Rýnem a Inem **A. Graubündské**; k těmto pásmům připojuje se severní pahorkovitá a rovinatá vysočina se skupeninami: **Glaruskou** po levém břehu horního Rýna, **Čtyřkantonskou** mezi jez. stejnojmenným a Aarou, **Švycrou** mezi jez. Čtyřkantonským a Curyšským, **Thurskou** mezi jez. Curyšským a Bodamským.

Nejvyšší vrcholy Švýcarska jsou: Monte Rosa v A. Vallisských, po Mont Blanku nejvyšší hora evropská, Finsteraarhorn a Panna v A. Bernských, vysoké vesměs přes 4000 m. Památný jest vrch Rigi u jez. Čtyřkantonského, na jehož téma vystupuje každoročně na tisíce pocestných, aby pokochali se překrásnou vyhlídkou po okolí; na vrchol jeho vede železnice.

Nejdůležitější přesmyk jest sv. Gotthard s klášterem téhož jména, kudy vede důležitá silnice ze severních zemí alpských do krajin italských. Horou sv. Gottharda vede též tunel železniční, dlouhý 14.900 m. (Za $3\frac{1}{2}$ hodiny prošel by jím člověk pěšky).

Podnebí.

V jižních dolinách a po náhorních rovinách jest podnebí mírné a zdravé, v údolích na jih otevřených teplé, na nejvyšších horách jest věčná zima, věčný sníh a led.

Zřízení státní.

Švýcarsko jest republika, skládající se ze 22 kantonů. Každý kanton má svůj vlastní sněm, který dává zákony a usta-

novuje úřadníky pro týž kanton. Záležitosti celé zemi společně spravuje shromáždění spolkové; toto volí správce spolkového čili předsedu (presidenta) pokaždé na 1 rok.

Místa.

Bern při Aaře, sídlo spolkové vlády. **Ženeva**, nejlidnatější město švýcarské při jezeře stejnojmenném, má veliké továrny na hodinky. **Lausanne** (č. Losan) při jezeře Ženevském, má velmi příjemné okolí a mnoho továren na hodinky. **Curych** má slavnou universitu a techniku. **Basilej** při Rýnu, proslulé sněmem církevním z 15. století. **Neufchatel** u jez. téhož jména, v okolí průmysl železářský. **Freiburg, Schaffhausen, Sv. Havel, Luzern.**

Jen Ženeva a Curych mají přes 50.000 obyvatelstva.

Obyvatelstvo.

Ve Švýcarsku bydlí přes $2\frac{2}{3}$ mil. ob., z nichž jest skoro 2 mil. **Němců** (na straně k Německu a Rakousku), $\frac{1}{2}$ mil. **Françouzů** (na západě) a ostatní **Italiani** (na jihu). Podle náboženství jest většina protestantů, ostatní katolíci.

Vzdělanost.

U vzdělanosti stojí Švýcarsko na stejně výši s Německem. Obecných i středních škol jest mnoho, university 3 (v Curychu, v Basileji, v Bernu), polytechnika v Curychu, akademie v Ženevě a Lausannu.

Plodiny a živnosti.

Polní hospodářství neposkytuje obilí s dostatek pro domácí spotřebu. Značnější jest štěpařství a vinařství.

Hlavní výživou Švýcarů jest vzorný chov dobytka hovězího (alpské hospodářství č. salašnictví), jenž poskytuje světoznámý švýcarský sýr (ementhalský v kantonu bernském, grojský v kantonu freiburském a j.).

Hornictví jest nepatrné. V horách jurských těží se něco železa.

Průmysl jest jen v krajích severních na znamenité výši. Zvláště kvete bavlnictví a plátenictví v kantonech severovýchodních, hodinářství při jezeře Ženevském. V Curychu, v Basileji a v Ženevě zhotovuje se zboží hedvábné, v krajinách hornatých parkety, hračky a řezby.

Obchod jest velmi čilý jak uvnitř země tak i s cizinou. Průvozný obchod z Německa do Italie. Obchodu napomáhají výtečné silnice a četné železnice.

Nenepatrný počet Švýcarů hledá výživu svou v tom, že provádějí po svých horách nebo pohostují přečetné cizince, berouce za to zaslouženou a značnou odměnu.

§. 5. Knížectví Liechtensteinské.

Knížectví toto zaujímá mezi Švýcarskem a Tyroly ně celých 180 □ Km. a má toliko 8300 ob. Němcův.

Krajina jest hornatá a plodí obilí a len. Chov dobytka jako ve Švýcarsku.

Hlavní město jest Vaduc.

§. 6. Državy balkánské.

Državy na poloostrově balkánském jsou: 1. císařství **Turecké**, 2. království **Řecké**, 3. knížectví **Černohorské**, 4. knížectví **Srbské**, 5. knížectví **Rumunské**, 6. knížectví **Bulharské**, 7. **Bosna a Hercegovina**.

Po ukončení války rusko-turecké mírem svatoštěpánským (v březnu r. 1878) a smlouvou berlínskou (v červnu a v červenci r. 1878) staly se Srbsko a Rumunsko, prve poplatné země turecké, neodvislými a hranice jejich, jakož i Černé Hory a Řecka, jsou územím druhdy tureckým značně rozšířeny. Bulharsko, jež rozkládá se od Dunaje až po Balkán, od Černého moře až po hranice Srbska, učiněno jest samosprávným knížectvím, poplatným sultánu cařihradskému, Bosnu a Hercegovinu obsadilo a spravuje Rakousko-Uhersko. Zbývá tedy Turecko z bývalého panství v Evropě jen úzký pruh země, jenž rozkládá se mezi Balkánem a mořem Egejským a mezi zeměmi držav ostatních od moře Černého a Marmorského až k moři Adriatickému a Jónickému, a ostrovy Thaso, Samothraki, Imbro, Limini a Kreta. Řecku náležejí ostrovy Jonské, Kyklady, Euboë a sev. Sporady.

Udejme hranice a zeměpisnou polohu jednotlivých držav.

Všecky země balkánské dohromady jsou asi o 400 □ Mm. menší než mocnářství naše. Největší z nich jest dosud Turecko; nejmenší jest Černá Hora. Řecko, jakož i Bulharsko a Srbsko jest o něco větší než Čechy; Rumunsko asi jako $\frac{1}{5}$ říše naší.

V o d s t v o.

Jmenujme z mapy, která moře a které zálivy oblévají poloostrov balkánský.

Jezeera nejznačnější jsou: jezero **Skaderské** na hranicích Černé Hory; jižně od toho jest jez. **Ochridské** a ještě jižněji jez. **Janinské**.

Řeky: **Dunaj**, tvoří od Bělehradu srbského hranice srbsko-rakouské, dále pak srbsko- a bulharsko-rumunské a vlévá se třemi rameny, z nichž pro plavbu nejdůležitější jest prostřední hrdlo Sulin ské, do moře Černého. Na pravém břehu přijímá u Bělehradu Sávu, pohraničnou řeku turecko- a srbsko-rakouskou, a u Smedereva srbskou Moravu; na levém břehu pije Oltu u Nikopole, Seret a Prut u Galace. Sáva spojuje se s *Unou*, *Bosnou* a s pohraničnou řekou Srbska *Drinou*. Do moře Jaderského ústí **Neretva** a **Drin**, do moře Egejského **Vardar** a **Marica**.

P o v a h a p ū d y.

Na území balkánských držav převládá hornatá vysocina. Středem horstva balkánského jest při pramenech srbské Moravy a Vardaru **Šerá planina** (Šar-Dagh), od níž hlavně třemi směry spousty horské se prostírají. Východně až k Černému moři postupuje **Balkán**, nejdelší a nejsouvislejší pásmo s četnými rozsochami a sedly; na severozápadu jest horstvo krasového útvaru, jež na hranicích rakouských slove **Alpami Dinarskými**; na jih tálne se pásmo **Boradagh**, k němuž připojuje se **Pindus** s rozsochami, ze kterých nejpamátnější jest **Olymp** u zálivu Soluňského. V Řecku samém vystupují některé oddělené skupiny: **Oeta** s památnou soutěskou Thermopylskou u zálivu Zejtunského, **Parnass** a **Helikon** u zálivu Lepantského; na Morei vypíná se uvnitř vysocina arkádská, a na středním ze tří jižních ostrožen pověstný **Taygetos**. Severně od Balkánu rozkládá se při dolním Dunaji nižina **Valašská**, již na severu lemují **Karpaty**, tvoříce hranice rumunsko-sedmihradské. Z ostatních nepatrných nižin při řekách největší jest nižina při dolní Marici.

Ostrovy skoro vesměs jsou hornaty.

P o d n e b í.

Podnebí jest celkem mírné a zdravé, jižně od Balkánu teplejší nežli na rovině Valašské, která má podnebí více pevninné. V Řecku padá sníh jen na vysokých horách.

Města:

V Turecku: **Cařihrad** (Konstantinopol), hlavní a sídelní město při užině Cařhradské, má asi 600.000 ob., překrásnou polohu a výborný přístav (Zlatý roh); ale uvnitř města jsou domy neúhledny a ulice nečistý. Z doby řeckých císařů pocházející nejkrásnější chrám slohu byzantského, bývalý chrám sv. Žofie, jest nyní tureckou mešetou, zvanou Aja Sofia. Mimo tu jest tam i jiných mečet mnoho. **Serajl** (residence sultánova). **Drinopol** nad Maricí (má dvakrát tolik obyv. jako Brno), leží v úrodné, na zahrady bohaté krajině. **Plovdivo** při Marici v provincii, jež má název „Východní Rumelie“; důležitý obchod a průmysl. **Gallipol** při užině Dardanské, kde Turci r. 1356 poprvé přistáli na půdu evropskou. **Soluň** u zátoky Soluňské, druhé obchodní město v říši. **Skadar** u jez. stejnojmenného.

V Řecku: Řecko dělí se na Livadii č. Rumelii, Morei a ostrovy. Hlavní města jsou: **Athèny** (mají asi dvakrát tolik obyv. jako Plzeň), leží v krásné, horami obklíčené rovině, mají dosud mnoho památek a zřícenin z bývalé slávy své. **Korinthos**, poblíž převlaky Korintské, značné vinařství a mnoho starožitnosti. **Nauplia** na Morei při zátoce stejnojmenné, má značný obchod. Na ostrově Syře jest město **Hermupolis**, nejdůležitější obchodní město Řecka; má veliké loděnice.

V Černé Hoře: **Bar**, přístav při moři Jaderském. **Cetyně**, sídlo knížete, jest vesnice s opevněným klášterem.

V Srbsku: **Bělehrad**, pevnost při Dunaji, hl. město, střediště obchodu a průmyslu srbského. **Smederevo**, při ústí Moravy. **Kragujevac** uvnitř země, sídlo skupštiny.

V Rumunsku: a) ve Valašsku: **Bukarešť**, hl. a sídelní město, má obyv. o něco více než Praha. b) v Multanskou: **Jasy**, hl. město (má asi tolik obyv. jako Lvov), silné trhy na dobytek. **Galac** při Dunaji, nejdůležitější tržiště Multanska.

V Bulharsku: **Trnovo**, kde koná se volba knížete. **Varna**, výborný přístav při Černém moři. **Šumla** (Šumen), největší město bulharské. **Srědec** (Sofia) se značným obchodem a průmyslem.

V Bosně: **Serajevo** při řece Bosně, hl. město, střediště obchodu s Rakouskem. **Mostar** při Neretvě v Hercegovině.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstva jest na celém poloostrově přes 17 mil.; z těch žije asi 5 mil. v Rumunsku, v Řecku a v Srbsku asi po $1\frac{1}{2}$ mil.,

v Turecku asi $4\frac{1}{2}$ mil. a skoro tolikéž v Bulharsku. Černá Hora má ob. asi 300.000.

Více než polovice veškerého obyvatelstva jsou **Slované**, kteří dělí se na Bulhary, hlavně v Bulharsku, na Srby a Chorvaty v Srbsku, v Černé Hoře a v zemích severozápadních. Ostatní kmenové jsou: **Rumuni** v Rumunsku, **Škipetaři** v Albánii, **Řekové** v jižní části poloostrova, **Turci** a něco **Čerkesů** a j.

Turci, jichž jest asi $2\frac{1}{2}$ mil., a někteří obyv. z ostatních národů jsou mohamedáni, ostatní obyvatelstvo jest křesťanské, ponejvíce pravoslavné.

Vzdělanost.

Vzdělání, jímž v starém věku Řecko a ve středověku Caříhrad tak prosluly, nyní jest daleko za vzdělaností západoevropskou. Turci, překážejíce pokroku u národů ostatních, jimi tak dlouho ujařmených, zachovali mravy i običaje asijské. U Slovanů jest zřízení namnoze dosud patriarchálné.

Plodiny a živnosti.

Půda, ač hornatá, jest předce velmi úrodna, vyjímaje skalnaté krajiny Řecka a Černé Hory; ale polní hospodářství nachází se na stupni velmi nízkém. Obilí daří se nad spotřebu; mimo to plodí půda rýži, len, konopí, tabák, jižní ovoce, víno (z Řecka přicházejí do obchodu malé hrozinky); pěstuje se i bavlník, olivy, mnoho máku a růží.

Chov dobytka mimo Řecko jest všude znamenitý. Rumunsko a Bulharsko mají krásné koně; včelařství a hedvábnictví přináší značný zisk; lov jest vydatný; rybařství jen v Řecku značné; v bažinách dunajských chovají se lékařské pijavky.

Hornictví dává výtěžek praskrovny: těží se něco síry, soli, uhlí, asfaltu, mořské pěny; proslulý jest mramor parský.

Průmysl stojí ještě níže než těžení plodin; vyniká jen výrobou koží (kordovánu a safianu), zbraní sečných, koberců, růžového oleje, látek hedvábných a barvením příze.

Za to značný jest obchod námořní, čemuž napomáhá příznivá poloha mezi Evropou a Asií, pak množství dobrých přístavů. Obchod vnitrozemský trpí nedostatkem silnic a železnic.

Veškeren obchod jest v rukou hlavně Řekův, Židův, Armenův anebo cizinců. Vyházejí se plodiny všeho druhu a dovážejí se výrobky průmyslové.

Turecku náleží v záp. Asii: Malá Asie, Armenie, Syrie s Palaestinou a záp. pobřeží Arabie; v Africe jsou mu podplatny: Egypt, Tunissko a Tripolsko.

§. 7. Italský poloostrov.

Moře a zálivy při Italii, hranice a zeměpisnou polohu udejme z mapy.

Na poloostrově italském jsou tři državy:

1. Království Italské, o něco menší než polovice našeho mocnářství.

2. Republika San Marino (asi 62 □ Mm.).

3. Knížectví Monaco (jen 15 □ Mm.).

Italie dělí se na: Horejší Italii (od severu až ku 44° sev. š.); Střední Italii (poříčí Arna a Tibery s krajinami sousedními); Dolní Italii (ostatní část poloostrova) a ostrovy: *Elbu, Sardinii, Sicilii, Egadské a Liparské ostrovy* a menší ostrůvky poblíž břehu.

Vodstvo.

Jezera: **Maggiore, Como, Iseo, Garda** a j.

Řeky: Do moře Jaderského tekou: **Pád** s přítoky **Ticinem, Addou, Minciem** v levo a **Tanarou** v pravo; **Adyže, Brenta**. Do moře Lygurského teče **Arno**, do moře Tyrrhenského **Tibera** a **Volturno**.

Povaha půdy.

Bez mála $\frac{4}{5}$ půdy italské jsou vysočina, utvořená **Alpami a Apenninami**.

Alpy počínají u sedla **Col di Tenda**; tvoříce přirozené hranice mezi Italií a Francií, prostírají se směrem severním až ku sedlu většího Bernharda a dělí se na **Přimořské, Kottské a Grajské Alpy**. Od většího Bernharda na rozhraní mezi Švýcary a Italií rozkládají se Alpy **Valliské č. Penninské** až k sedlu Simplonskému; od tohoto východně částečně jen svými hřebeny, částečně výběžky svými dotýkají se půdy italské Alpy **Lepontské č. Adularské a Alpy Rhaetské**. Na hranici tyrolsko-lombardské vypíná se skupina **Ortlesská**.

Nižinu pádskou od Addy na východ lemuje na severu jižní Alpy vápencové jež zovou se při levém břehu horní Addy **Lombardskými**, na hranicích tyrolsko-benátských **Tridentskými** a na severu Benátska **Karnickými** Alpami.

Z vrcholů alpských dílem na půdě italské docela, dílem na hranicích vypínají se: *Monte Viso* u pramenů Pádu (vysoký jako Vel. Zvon), *Mont Blanc* v A. Grajských (třikrát tak vysoký jako Sněžka česká), *Monte Rosa* v Al. Vallisských (4600 m.) a j.

Z průsmyků mimo výše již jmenované nejdůležitější jest sedlo *Cenijské*, jímž vede cesta a železnice z Italie do Francie. (Tunelem cenijským, dlouhým 12200 m., projede vlak za 31 minut.)

Východně od sedla Col di Tenda počínají **Apenniny**. Táhnou se podél zál. Janovského, prostírají se pak celým půlostrovem až k mysům di Leuca a Spartivento a prostupují i ostrov Sicilii. Největší výše dostupují ve středu Italie v **Abruzzách**, kde strmí hora *Gran Sasso d'Italia* (2900 m.). V podhoří jejich leží u zátoky Neapolské sopka *Vesuv*; na Sicilii vypíná se až ku čáře sněžné sopka *Etna*, dvakrát tak vysoká jako česká Sněžka.

Mezi Alpami a Apenninami rozkládá se úrodná nižina **Pádská**, rájem italským zvaná. Menší roviny jsou: **Toskánská** při dolejším Arnu, **Kampaňská** mezi zátokou Gaetskou a Salernskou, **Apulská** jihozápadně od zátoky Manfredonské.

Ostrovy jsou z většího dílu hornatý.

Podnebí.

Podnebí jest teplé, ač ne všude stejné. Nejteplejší podnebí má Sicilie, roviny kampaňské a břeh janovský, kde zřídka jen padá sníh. Na jihu poloostrova počíná již tropická vegetace. I nižina pádská, chráněna jsouc od severu Alpami, má podnebí mírné, kdežto Apenniny bývají často od října do dubna pokryty sněhem. Ze Sahary vane do Italie horký vítr *scirocco*. Počestné jest jasné nebe italské. Přímořská města horní Italie bývají v zimě od churavců četně navštěvována.

Místa.

V horní Italii: **Turin** při Pádu (přes 200.000 obyv.), bývalé hlavní město Sardinska. **Alessandria**, pevnost při Tanaru. **Milan** (300.000 ob.) má velmi krásný chrám z bílého mramoru, hedvábnictví. **Janov** (160.000 ob.), přímořské město amfiteatralně

stavěné na příkrém úbočí. **Pavia** při Ticinu, má universitu, druhdy bývala hlavním městem říše longobardské. **Benátky** (130.000 ob.), námořské město prostírající se na 117 ostrovech v lagunách. Do některých ulic zasahují průplavy, na nichž jezdí se v černých krytých lodkách (gondolách); mnoho krásných budov, z nichž nejkrásnější jsou na náměstí sv. Marka, kdež vypíná se i proslulý chrám sv. Marka. **Padova** s universitou. **Verona**, pevnost s četnými starožitnými památkami římskými, mezi nimi zvláště velikánské divadlo. **Parma** a **Modena** hlavní města druhdy stejnějmenných vévodství. **Bologna** (přes 100.000 ob.) má nejstarší universitu; dvě šikmé věže. **Ravenna** při břehu Jaderského moře.

V střední Itálii: **Řím** (asi 250.000 obyv.), hl. město, sídelní město krále a papeže i vlády italské; „věčné město“, založené r. 753 př. Kr.; bylo metropolí veliké pohanské říše římské a zůstalo pak středištěm světa křesťanského. Má velmi mnoho krásných chrámů, z nichž nejkrásnější je chrám sv. Petra, největší na zemi; z velkolepých budov a paláců vyniká zvláště papežský palác Vatikan, jenž má 10.000 pokojů, proslulé sbírky předmětů uměleckých a přebohatou knihovnu. Řím má též mnoho památných budov z doby staré, z nichž mnohé i ssttinami svými vzbuzují obdiv. **Florencie** při Arnu (ob. asi jako Janov) jedno z nejkrásnějších měst evropských v půvabné krajině ležící, má výtečné umělecké sbírky. **Pisa** má schválně šikmo stavěnou věž. **Livorno**, místo přístavní se 100.000 ob.

V dolní Itálii: **Neapole** (440.000 ob.) v krajině překrásné u zátoky neapolské. Nedaleko sopka Vesuv; na úpatí Vesuvu jsou starořímská města Herkulánum a Pompeji, kteráž r. 79 po Kr. výbuchem sopky zasypána byvše, nyní opět se vykopávají. Psí jeskyně. **Tarento**, při zálivu téhož jména. **Reggio** (č. Redžo), město obchodem bohaté. **Salerno** s hrobkou papeže Řehoře VII.

Na ostrovech: na Sicilii: **Palermo** (220.000 ob.) se znamenitým průmyslem a obchodem. **Messina** (přes 100.000 ob.) při úzině messanské, důležitý průmysl hedvábnický. **Catania** se římskými starožitnostmi.

Na Sardinii hl. město **Cagliari**, má značné solivarny a rybařství.

V repub. San Marino jest hl. město **San Marino**.

V knížectví Monaku, jež chrání Francie, jest hl. město Monaco.

Obr. 5. Psi jeskyně.

Obyvatelstvo.

V království italském žije přes 27 mil. obyvatelstva; San Marino má asi 7000 a Monaco asi 3000 ob.

Obyvatelstvo italské jest vesměs národnosti vlašské (Italové), jen na sz. žije něco Francouzů a v Benátsku něco Slovinců.

Náboženství jest výhradně katolické.

Vzdělanost.

Italie zaujímá dosud přední místo v oboru krásných umění. Přebohaté sbírky umělecké v Římě, ve Florencii, v Benátkách vábí k sobě umělce všech národů. I literatura jest bohatá. Dvacet universit a četná lycea šíří vzdělání klassické, ale škol obchodních a technických je dosud málo. Obecné školství jen na severu stojí na žádoucí výši.

Plodiny a živnosti.

Půda italská těší se hojně přízni přírody. Sever vyniká hospodářstvím polním, průmyslem i obchodem, jakož i osvětou

a blahobytom nad jihem. Nejúrodnější jest Kampanie a nížina Pádská. Daří se pšenice, kukuřice, rýže v krajinách bařinatých, víno, hojnost jižního ovoce, olivy a p.; v nejjížnější Italií již i bavlník, datlovník, mandle a j. Na Sardinii jest mnoho dříví.

Chov dobytka jest značný, hojně bravu i skotu, pěkní koně, zvláště v Neapolsku, bůvol; důležitý jest chov bourců, na pobřeží a ostrovech lov ryb, ústřic a p.

Hornictví jest nepatrné. Výborné železo na ostr. Elbě, sůl na Sardinii, síra na Sicilii a ostr. Liparských, u Carrary a Massy pěkný mramor, u Sieny barevná hlína.

Průmysl sklesl s výše, na které se druhdy nacházel; vyniká jen tovary z rýžové slámy (ve Florencii), zbožím hledábným a pracemi sochařskými; pověstné jest i zboží uzenářské.

Obchod pozbyl světového významu, jaký měl v středověku. Střediště obchodu námořního jsou: Benátky, Janov, Livorno, Civita Vecchia (č. Čivita Vekja), Neapol, Messina, Palermo, Brindisi a Ankona. Pro vnitrozemský obchod jsou důležity: Turin, Milán, Florencie, Řím; značné trhy jsou v Sinigaglia a Foggii (č. Fodži).

§. 8. Poloostrov pyrenejský.

Zálivy; hraniče; zeměpisná poloha.

Na poloostrově pyrenejském jsou 3 državy:

1. Království Španělské, asi 5000 □ Mm. (skoro o $\frac{1}{6}$ menší Rakouska).
2. Království Portugalské, přes 920 □ Mm. (o málo větší než Halič s Bukovinou).
3. Republika Andorrská, asi 4 □ Mm.

Vodstvo.

Jezer není. Řeky, mající v letě nedostatek vody (menší z nich docela vysychají), vlévají se dílem do atlant. oceánu, jako **Minho, Duero, Tajo, Guadiana a Guadalquivir**; dílem do moře středozemního, jako splavný **Ebro, Jukar** (Chukar) a j.

Povaha půdy.

Poloostrov pyrenejský jest z větší části vysokou kolem horami vroubenou, jen při řekách nalezají se úrodné nižiny.

Velehory **Pyreneje** tvoří přirozenou hranici mezi Francií a Španělkou; nejvyšší štíty jejich jsou Maladetta (3400 m.) a Mont Perdu (3300 m.). Na západ táhnou se Pyreneje pode jmény horstva **Kantaberského**, **Asturského** a **Galického**.

Střední vysočina rozdělena jest horami rozličných jmen na dvě veliké roviny stepní, severní vyšší Starokastilskou a jižní nižší Novokastilskou. Od této nižinou Andalusskou při řece Guadalquiviru odděleno jest malebné pohoří **Granadské**, které lemuje na jihu Španělsko, dosahuje v *Sieře Nevadě* vrcholem Mulhacenem největší výšky (3500 m.).

Mimo nižinu **Andalusskou** má poloostrov španělský při řece Ebru nižinu **Aragonou**.

P o d n e b í.

Podnebí jest velmi různé, podél moře přímořské, na planinách suché, vnitrozemské. Na jihu podobá se vedro letní vedru africkému. Nejteplejší a nejpříjemnější jest podnebí při Guadalquiviru, kde ani sníh nepadá. Kdežto na vysočinách španělských jest výroční množství deště velmi skrovné, mají některé krajiny portugalské, zejména kolem Coimbra, skoro nejvíce deštů v Evropě. Portugaly trpí častými bouřemi a zemětřeseními. (Zemětřesení v Lisabonu dne 1. listopadu 1755.) Větry jsou: na severozápadě studený galiego, na jihu dusný a horký solano.

M ē s t a.

Ve Španii: **Madrid** (300.000 ob.), hlavní a sídelní město, má amfiteatr zařízený pro zápasy s býky; kolem Madridu krásné letohrádky, mezi nimi *El Eskorial*. **Aranjuez** (čti Aranchuez), město a krásný zámek. **Toledo**, druhdy residence maurských králů. **Almaden**, nejbohatší doly rtuťové v Evropě. **Burgos**, rodiště proslulého Cida. **Valladolid** (č. Valjadolid), kdež umřel slavný Kolumbus. **Ovièdo**, kolébka monarchie španělské. **Coruña**, válečný přístav. **Badajoz** (č. Badachoz), pohraničná pevnost. **Sevilla** (č. Sevilja) (přes 100.000 ob.), v krásné krajině, proslulá katedrálou, Alkazar palác maurských králů, největší továrna na tabák v Evropě. **Cadiz**, námořní obchod, zbrojnice a loděnice. **Palos**, přístav, odkud vypravil se Kolumbus na první svou cestu do Ameriky r. 1492. **Cordova** s průmyslem usnářským. **Granada** v romantické krajině s četnými památkami maurské slávy, Alhambra.

Malaga (skoro 100.000 ob.), výborné víno. **Murcia**, hedvábnictví. **Saragosa** nad Ebrem. **Barcelona** (skoro 200.000 ob.), první fabričné a obchodní město španělské. **Valencia** (přes 100.000 ob.), průmyslné místo v krajině velmi úrodné. **Pamplona**, silná pevnost. **Bilbao** v krajině Basků.

Španii náležejí v Středoz. moři ostrovy Baleary a Pythiusy. Na ostrově Mallorce město **Palma**.

Méně než 100.000, ale více než 50.000 ob. mají města: *Murcia, Cadiz, Granada, Saragosa a Palma*.

Gibraltar (č. Džibreltr), náleží Angličanům.

V Portugalsku: **Lisabon** (225.000 ob.), hl. a sídelní město, má překrásnou polohu, mnoho nádherných letohradů. **Oporto** (90.000 ob.), silný obchod s vínem. **Braga** s továrnami. **Elvas**, obchod se Španělkem. **Setuval**, víno a solivarny. **Tavira**, rybařství a značný obchod.

Portugalsku patří *Azory*, jež plodí mnoho vína a jižního ovoce, a ostr. *Madeira*, jenž má velmi zdravé podnebí a pěstování červce.

V Andoře hl. město: **Andorra**.

Osady zámořské:

Španělsko i Portugalsko mají též značné državy v jiných dílech světa.

Španělsku náležejí:

v Africe: 4 pevná místa na sev. pobřeží marokanském, ostrovy *Kanárské* a některé ostrovy v zál. Gvinejském.

v Asii: ostrovy *Filipiny*;

v Okeanii: ostr. *Mariány* a *Karoliny*.

v Americe: *Kuba* a *Portorico*.

Portugalsku patří:

v Africe: mimo *Madeiru*, často i k Evropě počítanou, ostr. *Mysu Zeleného* a osady na záp. i vých. pobřeží již. Afriky;

v Asii: *Goa* a *Diu* v Přední Indii, polovice ostr. *Timoru*, ostr. *Macao* u břehu čínského.

Obyvatelstvo.

Nejvíce obyvatelstva má Španělsko: přes $16\frac{1}{2}$ mil.; Portugalsko má přes 4 mil. obyv.; v Andoře žije jenom 16.000 lidí.

Dle národnosti jsou obyvatelé držav pyrenejských: ve Španělsku **Španělové**, na severu asi $1\frac{1}{2}$ milionů **Basků** a na jihu

něco Maurův, v Portugalsku Portugalci; mimo to jsou tam osadníci francouzští a angličtí. Dle náboženství jsou skoro všickni katolíci.

Vzdělanost.

Vzdělání jest na poloostrově pyrenejském menší než v ostatních západoevropských zemích, daleko menší než bývalo v 15. a 16. století, kdy španělská řeč, španělský mrav i kroj vládly po celé Evropě. Národní školství jest velmi zanedbáno; i škol odborných jest po skrovnu.

Plodiny a živnosti.

Půda jest, zvláště v nižinách, velmi úrodna. Ačkoliv nedostatečné vzdělávání a na vysočinách nedostatek vláhy jsou plodnosti její na překážku, dává přece tolik obilí, že stačí potřebě domácí. V dobrých letech se ještě vyváží. V nižinách pěstuje se rýže, na jihu klidí se jižní ovoce, olivy a výborné víno (Malaga, Alikante, Xeres ve Špan. a Oporto, Setuval v Portug.); pro šafrán jest Španělsko nejdůležitější zemí v Evropě.

Stepní a hornaté krajiny živí veliká stáda ovcí (merinos), které dávají nejlepší vlnu v Evropě. Výteční jsou také koně andalusští; hedvábnictví a včelařství provozuje se ve značných rozdílech.

Hornictví se po objevení Ameriky zanedbalo. Nicméně nerostů mnoho se dobývá; zvláště rtuti, olova, mědi, železa a soli, i něco platiny, stříbra a kamenného uhlí.

Průmysl jest menší, než by země od přírody tak štědře nadaná mítí mohla; nestáčí dosud ani domácí spotřebě. Nejvíce průmyslem vynikají kraje severovýchodní ve Španělsku, Lisabon a Oporto v Portugalsku. Světoznámé jest jirchářství v Cordově.

Obchod španělský i portugalský dávno pozbyl té důležitosti, jakou vynikal po objevu Nového Světa a námořní cesty do vých. Indie, ač má poloostrov dosti dobrých přístavů a četné osady v jiných dílech světa. Uvnitř země nejvíce mu vadí nedostatek železnic.

§. 9. Francie — republika.

Hranice a zeměpisná poloha.

Rozloha Francie obnáší skoro 5300 □ Mm. — *O mnoho-li jest menší než mocnářství naše?*

Vodstvo.

Řeky. Francie má více než 100 splavných řek. Nejdůležitější jsou: **Loira** (přítoky Alliera a Vienne), **Seina** (přítoky Yonne, Marne a Oise), **Garonna** (přítoky Tarn, Loth a Dordogne) a **Rhône** (přítoky Saona a Doubs). Rýn přijímá z Francie **Moselu**. Také **Maasa** a **Skalda** mají prameny své ve Francii.

Kterým oblastem náleží vodstvo francouzské?

Z četných průplavů nejdůležitější jest **Languedocský**, spojující Garonnu s mořem Středozemním.

Povaha půdy.

Francie prostírá se mezi dvěma velehorstvy: **Pyrenejemi** a **Alpami**. Ony prostírají se mezi Francií a Španií, jejich severní svah s mnohými ledovci, sedly a silnicemi náleží Francii. **Alpy** prostírají se na hranicích francouzsko-italských a vyplňují (**A. Přímořské, Kottské a Grajské**) jihovýchodní cíp Francie až po údolí řeky Rhôny a jezero Ženevské. Severně od tohoto jezera po hranicích švýcarských až k Rýnu prostírá se pohoří **Jurské**. Odloučena jsouc od obojích velehor vystupuje západně od nižiny rhonské jihofrancouzská vysočina, z níž nejvíce vynikají **Seveny** a horstvo **Auvergnské**. Severně vypíná se pohoří **Côte d'Or** spojujíc vysočinu jihofrancouzskou s náhorní rovinou **Langresskou**. Od této na sever prostírá se na hranicích belgických les **Ardenský** a na hranicích elsaských pohoří **Vosgy**. Na nejjazším západě vystupují hornatiny **Bretaňská** a **Normanská**.

Mezi těmito a dříve jmenovanými horami prostírá se rovina **Orleanská**; pobřežní kraje při zálivu biskajském jsou dílem stepní, dílem písčité a močálovité roviny; u Středozemního moře jest úrodná nižina **Provençalská**.

Podnebí.

Podnebí jest celkem mírné; v přímoří jižním jest vlašského rázu, na severu asi jako u nás v Čechách, v horách tuhé. Velmi mírné a zdravé je podnebí v Nizze.

Města.

Paříž (skoro 2 mil. ob.), hlavní, velmi vkusně stavěné město, má mnoho krásných budov; nejkrásnější chrám jest Notre-Dame (č. Notr-Dám), nejkrásnější palác Louvre (č. Lívr), v němž jsou drahocenné umělecké sbírky. Paříž je první tovární a obchodní

město říše, střediště duševního života Francouzův; vkus a móda pařížská jsou vzorem celé Evropě. V okolí letohradu, zejména Fontainebleau (č. Fontenbló), kde zřekl se Napoleon I. trůnu. **Versailles** (č. Versail), s velikými sady a krásným palácem, druhdy residence králů, nyní sídlo sněmu. **Amiens** (č. Amjen), rodiště Petra Amienského. **Lille**, (č. Lil, přes 150.000 ob.), důležité město tovární. **Valenciennes** (č. Valansjen), kment a krajky. **Rouen** (čti Ruan, přes 100.000 ob.), proslulé dílny na sukno a zboží bavlněné, obchod. **Havre de Grace** (č. Havr de Gras, ob. jako Lvov), druhé námořní obchodní město. **Cherbourg** (č. Šerbúr) a **Brest**, veliké přístavy válečné. **Nantes** (č. Nant, přes 100.000 obyv.), edikt nantský 1598. **Rennes** (č. Ren), druhdy hlavní město Bretánska. **Tours** (č. Túr), v úrodné krajině, vítězství Karla Martella r. 732. **Orleans** se sochou panny Orleanské. **Nevers** (č. Nevr), nejlepší kamenina a porcelán. **Remeš** kde bývali králové franc. korunováni. **Nancy**, jedno z nejkrásnějších měst Francie. **Besançon** s hodinářstvím. **Dijon** (č. Dižon). **Lyon** (přes 300.000 ob.), po Paříži největší město Francie, nejznamenitější trh na hedvábí. **St. Etienne** (č. Sén Etien, přes 100.000 ob.), proslulé továrny. **Grenoble** (č. Grenobl). **Clermont** (č. Klermon), církevní sněm r. 1095. **Limoges** (č. Limož), porcelán. **Bordeaux** (č. Bordó, skoro 200.000 ob.), v okolí výborné víno. **Toulouse** (č. Tulús, 125.000 obyv.), druhdy hlavní město říše visigotské. **Marseille** (č. Marsej, přes 300.000 ob.), největší přímořské město Francie, první pro obchod námořský. **Toulon** (č. Tulon), válečný přístav. **Avignon** (č. Aviňon), sídlo papežů 1309—1379. **Nizza**, má velmi mírné a zdravé podnebí. Na ostrově *Korsice* **Ajaccio** (č. Ajačo), rodiště Napoleona I.

Města: *Remeš, Toulon, Brest, Amiens, Versailles, Rennes a Nizza* mají více než 50.000 ob.

Zámořské državy francouzské jsou:

v Africe: *Alžírsko*, osady nad *Senegalem*, maskarenorský ostrov *Réunion*, a j. ostrůvky;

v Asii: *Pondichery* a j. osady v Přední Indii, *Kočinčina* v Zadní Indii;

v Americe jižní: část *Guyany* a několik Malých Antil a j. ostrovů;

v Australii: ostrov *Nová Kaledonie* a j.

Obyvatelstvo.

Francie, ač skoro o 1000 □ Mm. menší jest Rakouska, má s ním stejně obyvatelstva: asi 37 mil. Dle národnosti jsou obyvatelé Francie většinou **Francouzi** jen v Bretani bydlí něco **Gallův**, na Korsice a na hranicích italských **Italové** a v Pyrenejích **Baskové**. **Židův** jest ve Francii méně než v Čechách. Náboženství jest skoro výhradně katolické, protestantů jen asi 1 mil.

Vzdělání.

Francie vyniká vzdělaností lidu městského a velikým počtem vědeckých a uměleckých ústavů; ale národní školství a vzdělání lidu venkovského jest velmi zanedbáno. Literatura ve všech obozech znamenita.

Plodiny a živnosti.

Půda jest celkem zemědělství přízniva. Polní hospodářství se stále zvelebuje, přece však nedává dosud tolik obilí, co se ho v zemi spotřebuje. Dováží se hlavně z Ruska (Oděsa-Marseille). Hlavní plodina jest víno, jehož má Francie ze všech evropských zemí nejvíce; nejlepší je bordóské a šampaňské. Na jihu jest mnoho sadů olivových. Lesnictví jest zanedbáno.

Chov dobytku jest sice dobrý, ale nevyniká. Nejlepší plemena domácích zvířat jsou na severu. Normandie má dobré koně. Chov bourceů je velmi rozsáhlý, rybolov výnosný, honba nepatrnná.

Hornictví neprovozuje se dosud měrou dostatečnou. Těží se něco zlata a stříbra (v Côtes d'Or), hlavně ale sůl, železo u hranic belgických, uhlí v Lyonu. Četné jsou lázně mineralné.

Průmysl zaujímá po anglickém první místo; vyniká zvláště vkusem a nádherou, k čemuž přispívají hlavně tovary pařížské. Nejdůležitější odvětví průmyslu jsou: na jihu hedvábniectví, první na světě, v Lyoně, St. Etienne (č. Sén Etieně), Avignonu (čti Avignonu), Nimesu a Toursu (č. Túru); na severu baylnictví v Roueně (č. Ruáně); tuly a krajky v St. Quentině (č. Sén Kanteně), Lillu a j.; plátenictví a soukenictví v Sedaně a j.

Obchod. Francie náleží mezi přední státy obchodní. Obchod podporují četné řeky splavné, rozvětvená síť železnic, silnic a průplavů a dostatek dobrých přístavů námořních. Pro obchod námořský nejdůležitější jsou města: Marseille (čti Marsej),

Havre (č. Havi), Bordeaux (č. Bordó), Cette (č. Set), Rouen (č. Ruán) a Nantes (č. Nant); pro vnitřní: Paříž, Lyon, Etienné, Aix (č. É).

§. 10. Hollandsko a Belgie.

Hranice. Zeměpisná poloha.

1. Království Nizozemské čili Hollandské jest veliké 350 000 Mm. (asi jako $\frac{2}{3}$ Čech).

2. Království Belgické má přes 290 000 Mm. (jest asi jako Tyroly veliké).

Vodstvo.

Jezírek je mnoho. I záliv Zuyderský byl druhdy jezerem, ale v 13. století protrhly vlny mořské úzkou přepážku a spojily jezero s mořem. Podobné zátopy opakovaly se mnohokrát a nejednou i celé vesnice byly zaplaveny.

Řeky: Rýn, Maasa se Sambrou, Skalda se Sennou.

Průplavy důležitými dílem pro obchod, dílem pro rolnictvo jsou obě země protkány.

Povaha půdy.

Jihovýchod Belgie jest pahorkatina, utvořená severním svahem Ardem, ostatní celá část obou království, vyjímaje jenom jihovýchodní cíp Hollandska, „Limburško“, jest nižinou, která při moři tak jest nízka, že umělými hrázemi před zátopami mořskými chráněna býti musí. Močálů a písčin neustále ubývá; mění se, zejména v Belgii, v pole velmi úrodná.

Podnebí.

Podnebí je mírné a vlažné, zvláště v Hollandsku mnoho dešťů a silné mlhy. V Ardennách ostrá zima, příjemné léto.

Města.

V Belgii: Brussel při Senně, hlavní a sídelní město (ob. jako Praha), znamenitý průmysl a obchod. Antorf (přes 140.000 ob.), při Skaldě, po níž za přílivu i velké lodě až do města plují. Gent (asi 130.000 ob.), s velkými zahradami a bělidly, jež činí město velmi rozsáhlým. Brügge, náleželo druhdy k nejživějším a nejbohatším městům evropským. Ostende, přístav. Namur se železnými a uhelnými doly. Zboží ocelové. Lüttich (přes 100.000 ob.), náleží mezi nejprůmyslnější města evropská.

V Hollandsku: **Haag** (skoro 100.000 ob.), hlavní a sídelní město. **Rotterdam** (130.000 ob.), po Amsterdamu nejdůležitější obchodní město; průplavy usnadňují lodím mořským průchod až do města k samým skladištím. **Amsterdam** (280.000 ob.), leží v močálovité krajině při zálivu mořském, vystavěno jsouc na jehlách. Celým městem jde mnoho průplavů. Broušení diamantův. Slavný Jan Amos Komenský zemřel zde roku 1671. **Utrecht** (č. Ytrecht) a **Nijmegen** (č. Najmegen) při Rýně. **Groninky**, přední město v provincii groningské. **Mastricht**, v provincii Limburské; **Lucemburg** ve velkovévodství lucemburském, odkud pocházel Jan Lucemburský, král český.

Holland má též rozsáhlé državy v krajinách zámořských, a sice:

v Asii: ostrovy *Zondské* a *Molucké*;

v Americe: část *Guyany* a několik ostrovů Záp. Indie;

v Australii: část *Nové Guineje*.

Obyvatelstvo.

Belgie, ač menší jest, má více obyv. než Holland, přes 5 mil. (jako Čechy); v Hollandu žijí ne zúplna 4 mil. obyv. Podle národnosti nalezejí obyv. království hollandského ku kmeni germanskému a dělí se na **Hollandany** a **Flamy** (těchto jest jen asi půl milionu).

Belgičané jsou s polovice **Flamové** a s polovice **Francouzi**, tito slovou tam **Valloni**.

Náboženství převládá v Belgii katolické, v Hollandsku evangelické.

Vzdělanost.

Vzdělání zvláště technické a hospodářské jest velmi pokročilé. Mnoho odborných škol; školy národní dobře jsou zřízeny.

Živnosti a plodiny.

Plodné půdy stále přibývá; však ač jest velmi úrodna a velmi pilně vzdělávána, neposkytuje při veliké lidnatosti přece tolik obilí, mnoho-li je třeba. Mimo obilí pěstuje se tabák, len, konopí a mořena. Důležité jest pěstování květin v Gentu belgickém a v hollandském Haarlemu (tulipány a karafiaty). V Belgii značné ovocnářství. Holland má pěkné lučiny, jež na zimu vodou se zaplavují.

Chov dobytka hovězího jest vzorný. Pěkné plemeno k oňské, ovce hrubovlnné, ve přívý dobytek je velmi rozšířen. Důležité jest lovení sledů, tresek a velryb v Hollandsku. V hrázích přímořských chová se mnoho králíků. V čelařství zvláště u Antorfu kvete.

Nerosty. Hollandsko nemá nerostů mimo rašelinu; i stavebního kamene se nedostává. Za to Belgie má množství železa, zinku a uhlí kamenného, jímž zásobí i sousední země, zejména Francii.

Průmysl belgický stojí na vysokém stupni dokonalosti. Zvláště vyniká výrobou zboží plátenického, krajkářského, soukenického, bavlněného a kovového. Sklo belgické zapuzuje lácí svou z trhu i obyčejné sklo české. V Hollandsku velké loděnice.

Obchod jest taktéž rozsáhlý, podporován jsa průplavy a železnicemi. (Belgie má poměrně nejvíce železnic.) Hollandsko, mající četné osady zámořské, náleží již od věků mezi nejpřednější státy svým obchodem námořským.

§ 11. Království Velká Britanie.

Država velkobritská, k níž mimo ostrovy Britské, Hebridské, Orknysské a Shetlandské náleží v Evropě i ostr. Helgoland, ostr. Normanské a Maltezske a pevnost Gibraltar, jest veliká přes 3130 □ Mm. (o málo větší než polovice říše naší).

Udejme části moře, oblévající Britské ostrony, a určeme zeměpisnou polohu té říše.

Vodstvo.

Skotsko i Irsko mají četná ale nepatrná jezera. Řeky britské jsou sice krátké, ale pro plavbu velmi důležity. Do moře Severního vlévají se: **Temže** s plavbou neobyčejně čilou; **Humber** (čti Embr), utvořená ze sev. **Ousy** (č. Ausy) a jižn. **Trentu**; **Tyne** (čti Tajn); do zátoky Bristolské teče **Severn**; ze Skotska vytéká **Clyde** (č Klajd), z Irska **Shannon** (č. Šennen).

Povaha půdy.

Velká Britanie má břehy velmi vyvinuté, což působí velmi příznivě a mocně na kulturní poměry země. I poměry týkající se členitosti kolmá jsou příznivý. Anglie jest z větší části pa-

horkovitou planinou, na východě úrodnou rovinou. Od mysu Landsendu vystupuje hornatina **Cornwallská** (čti Karnualská) bohatá címem a mědí; skoro rovnoběžně s průlivem Svatojírským vysokočina **Walesská** (čti Uelská), bohatá na kamenné uhlí a železo; bez mála ve středu Anglie pohoří **Peak** (č. Pík) s doly železnými a uhelnými, na severozápadě jest strmé horstvo **Cumberlandské** (čti Kämrländské) s ložisky uhelnými a tuhovými. Od Skotska oddělují Anglii náhorní roviny **Cheviotské** (čti Čivietské). Skotsko jest vysokou, z níž se zdvihají na jihu hory **Grampianské** (čti Grempienské) a na severu hřbety hor **Kaledonských**. Irsko má uvnitř jezerní a lučinatou rovinu, která na severu a jihu omezena jest skalnatým pohořím.

P o d n e b í .

Podnebí jest přímořské, zima mírná, léto není příliš horké. Husté a skoro ustavičné mlhy a časté deště, proto po větší části roku všude bujná zeleň.

M ē s t a .

Londýn, hlavní a sídelní město (4 mil. ob.), největší město na světě a nejbohatší obchodní město. Má mnoho nádherných paláců, veřejných i státních budov. Největší chrám jest chrám sv. Pavla, největší paláce sněmovna a hrad Tower (č. Taur). Přes Temži vede více krásných mostů a pod ní dva železničné tunely. Na všecky strany vybíhají železnice a jedna jde pod zemí celým městem. Londýn má přes 4000 vyučovacích ústavů a mnoho ústavů a společností dobročinných; hohaté museum. **Greenwich** (č. Grýnič) s proslulou hvězdárnou. **Brighton** (č. Brajtn, ob. jako Št. Hradec), lázně mořské. **Portsmouth** (č. Pórcmes, 120.000 ob.), naproti půvabný ostrov *Wigth* (č. Uajt). **Southampton** (Saus-hemtn), přední přístav pro Francii a poloostrov pyrenejský. **Bristol** (č. Bristl, skoro 200.000 ob.), třetí obchodní město v říši. **Norwich** (č. Norič), hotovení obuvi pro osady. **Oxford** (č. Axferd), s nejstarší universitou v Anglii. **Leicester** (č. Lestr, 100.000 ob.) a **Nottingham** (č. Notingém) s průmyslem punčochářským. **Birmingham** (č. Bermingem, 360.000 obyv.), první průmyslové město Anglie pro zboží kovové. **Hull** (č. Hél, 130.000 obyv.), střediště rybolovu, čtvrté obchodní město Anglie. **Sunderland** (č. Sendrland, přes 100.000. obyv.), silný vývoz kamenného

uhlí. **Newcastle** (č. Núkasl, 137.000 ob.), ve středu ohromného ložiska kamenouhelného. **Liverpool** (č. Livrpúl, přes $\frac{1}{2}$ mil. ob.), druhé obchodní město říše; plavba lodí do všech končin světa. **Manchester** (č. Menčestr, 400.000 obyvatelů), hlavní sídlo průmyslu bavlnického. **Sheffield** (č. Šefild, 260.000 ob.), největší továrny na zboží ocelové. **Leeds** (č. Líc, 280.000 ob.), hlavní sídlo průmyslu vlnářského. **Merthyr-Tydwill**, s nejznačnějšími hutěmi a valcovnami v okolí.

Edinburg (přes 200.000 ob.), hlavní město Skotska v překrásné poloze. **Glasgov** (č. Glösgo, přes $\frac{1}{2}$ mil. ob.), první průmyslové a obchodní město Skotska. **Dundee** (č. Dendý, 120.000 obyv.), krásné loděnice. — Ostrovy Hebridy i Orknejské jsou jen částečně obydleny, ostatní jakož i Shetlandy slouží jen za pastviny.

Dublin (č. Deblin, přes 300.000 ob.), hlavní město Irska. **Belfast** (170.000 obyv.). **Cork** (č. Kark), obchod s máslem a masem.

Britanie má ohromné državy v ostatních dílech světa, takže veškeré území britanské větší jest, než dvojnásobná rozloha celé Evropy. Obyvatelstva mají mimoevropské državy anglické asi půl třetího sta milionů.

Zámořské državy britské jsou:

v Africe: *Kapsko* a *Natal*, část záp. pobřeží a některé ostrovy;

v Asii: Skoro celá *Přední* a část *Zadní Indie*, *Aden* v Arabii a *Honkong* u břehů kytajských;

v Americe: Území od Spoj. států severoam. na sever; *Honduras* v střední Americe, část *Guyany* a četné ostrovy;

v Australii osobí si nadvládu nad celou pevninou a četnými ostrovy.

Obyvatelstvo.

V říši Velkobritské bydlí přes 33 mil. lidí; z těch jest veliká většina **Angličanů** kmene germanského; jen ve Skotsku, Irsku a v Walesu (č. Uelsu) obývají původní obyvatelé **keltočtí** (Irové, Skotové), ale i ti větším dílem rozumějí anglicky.

Náboženství. Asi $\frac{4}{5}$ obyvatelstva jsou nekatolíci různých křestanských vyznání, mezi nimiž má převahu církev anglikánská episkopální. Ostatní obyvatelé, zejména Irové, jsou katolíci. Něco též Židů.

Vzdělaność.

Angličané jsou národ velmi vzdělaný, zvláště u vědomostech technických pokročilý. Ve všech oborech lidského vědění mají četně vynikajících mužů a velmi obsáhlou literaturu; ale národní školství jest nedostatečno.

Živnosti a plodiny.

Půda v Anglii, zejména v nižinách, jest úrodná a hospodáři angličtí vzdělávají ji velmi průmyslně, užívajíce v hospodářství hojně parních strojů; nicméně nestáčí výtěžek domácí spotřebě. Irsko má pěkné louky, proto zvláště tu chov hovězího dobytka výborný; koně angličtí jsou po arabských nejkrásnější; ovce tenkorouné, ve přirovnání dobytka hojnost. V mořích okolních i severních loví se mnoho ryb a velryb. Přece dobytek i maso dováží se ještě z ciziny (z Ruska, z Ameriky).

Nerostů dobývá se velmi mnoho, nejvíce železa a uhlí, jež jsou základem angl. průmyslu. Znamenité jest i těžení cínu, mědi, zinku, výborné tuhy, soli, porcelánové a hrnčířské hlíny. Hojnost léčivých zřídel.

Průmyslem předčí Anglie všecky ostatní země. Anglie má nejvíce továren, zvláště na zboží ocelové a na stroje (Birmingham [č. Bermingem], Wolverhampton [č. Uúlvrhempston], Sheffield [č. Šefíld], Londýn, Bristol [č. Bristl], Woolwich [č. Uúlič] a j.), na bavlněné zboží (Manchester [č. Menčestri] s okolím, Norwich [č. Norič], Glasgow [č. Glesgo], Paisley [č. Péslí], Belfast) na vlněné, plátěné i hedvábné zboží. Neméně důležitý jsou i tovary usnařské, lodnictví, hotovení papíru, skla křišťálového, porcelánu a wedgewoodu (č. uedžúdu) a j.

Rovněž kolosalní jest *obchod*; jestiť Britanie prvním obchodním státem na světě. Obchodu napomáhají: moře s přečetnými zálivy a přístavy, široké a hluboké řeky, četné průplavy, spojující přední města, telegrafy, dobré silnice a železnice přečetné. Anglie má na 50 tisíc lodí, jimiž vede obchod jak do svých rozsáhlých osad zámořských, tak i do všech jiných zemí.

§ 12. Državy severoevropské.

Državy severoevropské jsou:

1. Království Dánské. 2. Království Švédsko-norské.

Hranice a zálivy. Zeměpisná poloha.

Velikost. K Dánsku náležejí: 1. poloostrov Jutský, 2. Dánské ostrovy, 3. ostrovy Fary a 4. ostrov Island. Rozsáhlost této državy jest 1420 □ Mm., z čehož na Jutsko a Dánské ostrovy připadá něco přes 380 □ Mm. (velikost asi jako $\frac{2}{3}$ Čech).

Švédsko a Norsko i s ostrovy: Lafody, Ölandem a Gotlandem jest veliké přes 7580 □ Mm. (jest více než o $\frac{1}{6}$ větší Rakouska.)

Vodstvo.

Z přečetných jezer skandinavských největší jsou: **Wenerské, Wetterské a Mälarské**. Rovněž mnoho jest tu i řek, ale malých a nesplavných; větší z nich jsou: **Glommen, Göta, Dal, Tornea**. Dánsko značnějších jezer a řek nemá.

Pavaha půdy.

Půda Jutska i Dánských ostrovů jest nižina s četnými močály, blaty a přesypy; ostrovy Fary jsou skalnaté bez stromoví, s podnebím vlhkým a zimavým. Island má jen na jihu travnaté nižiny, ostatek ostrova jest divoká, pustá vysočina, prostoupena příkrými skalami, holými, věčným sněhem pokrytými horami a prorvána hlubokými roklemi; má mnoho sopek (největší *Hekla*) a horkých pramenů (Geiser).

Poloostrov skandinavský jest z větší části vysocinou, která k moři baltickému se sklání poznenáhla v nízký břeh přecházejíc; ale k moři atlantskému spadá příkře, tvoříc přečetné úzké a dlouhé choboty. Největší výše dosahuje horstvo Skandinavské v jižním Norsku, kdež slove obecně **Fjeldy**. Tam strmí nejvyšší vrchol poloostrova Ymes, vysoký 2600 m.

Podnebí.

Podnebí v Dánsku je vlhké a mlhavé. V Skandinavii, jejíž břehy ovlažuje teplý proud golfový, jsou dva roční časy, tuhá, dlouhá zima a krátké léto. Na severu trvá nejdelší den 2 měsíce a nejdelší noc takéž 2 měsíce.

Města.

V Dánsku: **Kodaň** (200.000 ob.), hlavní město na ostrově Seelandě; náleží mezi nejkrásnější města evropská. **Helsingör**,

pevnost při nejuzším místě Sundu. **Aalborg** v Jutsku, průmyslné město. Na Islandě **Rejkjavík**.

Ve Švédsku: **Stockholm** (150.000 ob.), hlavní a sídelní město, vystavěno jest na několika ostrovech. V knihovně tamnější je mnoho českých knih, které od Švédů za války 30leté z Čech odvezeny byly. **Upsala** s universitou. **Malmö**, nejjižnější obchodní město ve Švédsku. **Göteborg**, v krajině velmi romantické, druhé tržní město země.

V Norsku: **Christiania** (80.000 ob.), hlavní město. **Bergen**, nejdůležitější město obchodní v zemi. **Trondjem**, pobřežní město. **Hammerfest**, na ostrůvku, nejsevernější město starého světa.

Dánsko má též osady v Americe, totiž:

Studené Grónsko s 10.000 ob. a 3 ostrovy antilské.

Švédsko nemá nijakých osad zámořských mimo ostrůvek sv. Bartoloměje v Malých Antilech.

Obyvatelstvo.

Dánsko má 1,860.000 obyv.; z těch připadá na Island a Fary jen asi 80.000. Ve Švédsku a Norsku žije asi 6 mil. ob. Obyvatelé držav severoevropských jsou kmene germanského a dělí se na **Dány**, **Švédy**, a **Nory**. Jen na severu Skandinavie jest něco málo **Čudů** a **Loparů**. Náboženství jest luteránské.

Vzdělanost.

Vzdělanost jest pokročilá; obecné školství jest ve stavu velmi dobrém, v celku lepší, než v državách západoevropských.

Plodiny a živnosti.

Většina obyvatelstva obou držav živí se rolnictvím. Kdežto v Dánsku jest obilí přebytek, nedává půda skandinavská při vší píli obyvatelstva ani tolik, co v zemi se spotřebuje. Za to má Skandinavie hojně lesů, Dánsko v tom ohledu nedostatek.

Chov dobytka jest značný, v Norsku výborný; koně vytrvalí; mnoho ovcí zejména na Islandu a Farech; na severu jest sob domácím zvířetem. Velmi důležité jest rybařství jak v mořích pobřežních, tak i v severních, kamž na lov velryb, mržů a p. se vyjízdí. Zvěrolov ve Skand. vydatný.

Nerosty jest Skandinavie bohatá, dávajíc hojnost železa (Danemora, Christianie, Arendal), množství mědi (Falun), stří-

bro, (Kongsberg, Sala) i kamenné uhlí. V Dánsku dobývá se jen rašelina a křída.

Průmysl jest nepatrný.

Obchod hlavně námořský jest dosti znamenitý. Vyváží se dobytek, kůže, ryby (tresky, sledě a j.), rybí tuk; z Dánska obilí, ze Skandinavie železo, dříví, peří z kajek a j.

§. 13. Rusko — císařství.

Hranice. Zeměpisná poloha.

Rusko evropské jest veliké 52.000 □ Mm., zaujímá tedy více než $\frac{1}{2}$ Evropy.

Kolikrát jest větší než Rakousko-Uhersko?

Vodstvo.

Zálivy a části moře opakujme.

Jezera: Čudská: **Ladoga, Oněga, Sajma, Enara, Pejpus, Ilmen.** Jezero **Kaspické.** Severně od něho množství solných jezer na půdě, jež jest nižší než hladina mořská.

Řeky. Do sev. ledového moře tekou: **Pečora, Mezeň; Dvina severní**, vzniklá ze Suchony a Vyčegdy; **Oněga**.

Do Balt. moře: **Tornea; Něva; Dvina záp.; Němen; Visla s Bugem.** Do Černého moře: **Dněstr; Bug; Dněpr** s přítoky Berezinou, Pripetem a Desnou; **Don** s Doncem; **Kuban.** Do Kaspického moře: **Volha** s Okou na pravém, Kamou na levém břehu; **Ural; Terek.**

Povaha půdy.

Rusko prostírá se po *Ruské čili Slovanské* nižině, tak zvané, která však více se jeví v podobě rovin, pahorkovin a vrchovin. Skutečné nižiny jsou toliko v středním Polsku (nižina poviselská), při střední Volze, a na západním a severním břehu Kaspického moře. Nad 300 m. zdvihají se náhorní roviny **podolské a ukrajinské**, stepi **donecké**, pravý horský břeh Volhy, **Valdaj a Volchoňský les** a jezerná pahorkovina **čudská**. Slatinaté roviny mezi čudskou a uralskou vysočinou při moři severním slovou **Tundry**, kteréž na půdě zamrzlé skrovnou vegetaci travin, mechů, lišeňíků a zakrsalých keřů vykazují. Rozhraní mezi Evropou a Asii tvoří **Ural**, jenž na severu jest pustý, ve středu rudami bohat (rudný Ural), na jihu hojnými lesy pokryt. Mezi mořem Kaspickým a Černým jest pohoří **Kavkaz**, které nálezejíc již

Asii, jest rozměrův ještě větších než Alpy; horou Elbrusem dosahuje 5600 m. výšky. Na Krimu prostírá se pohoří **Jajla-Dagh.**

Podnebí.

Podnebí jest v rozličných částech rozsáhlé říše velmi rozmanité, ale naskrze kontinentalní. Teploty ubývá nejen od jihu k severu, ale i od západu k východu.

Rozeznáváme tři podnebné pásy:

1. **Studený** pás v severní třetině, má dlouhou zimu a krátké, dusné léto. O vzdělávání půdy ani řeči. Za krátkého léta odívá se země rostlinstvem velmi sporým, mechy, lišejníky a p. Zvěř opatřena jest výbornou kožešinou. Obyvatelů velmi málo. Lesy jen při řekách.

2. **Mírný** pás v prostřední třetině, zaujímá nejkrásnější a nejúrodnější krajiny Ruska.

3. **Teplý** pás v jižní třetině, má krátkou ale tuhou zimu, léto horké a suché.

Města.

Největší města ruská jsou: **Petrohrad**, hl. a sídelní město říše Ruské při ústí Něvy do zálivu Čuchonského, má 690.000 ob. Petr Veliký založil je r. 1703. Petrohrad jest první obchodní město v říši, má mnoho krásných budov, četné ústavy vzdělávací a vědecké společnosti. Kostel sv. Isáka jest nejkrásnější chrám na Rusi; nejkrásnější a největší palác jest zimní palác cárský. Na blízku jsou císařské letohrady, z nichž nejpěknější jest Carskoje sělo. **Moskva** při řece stejnojmenné na Veliké Rusi. Má přes 600.000 ob. Stará stolice a druhé sídelní město. Rusové ji jmenují matička Moskva. První fabričné město na Rusi a sídlo několika učených společností. Na tisíce věží s báňemi pozlacenými, směsice zahrad a budov nádherných i prostých dodávají Moskvě neobvyčejné malebnosti. Uprostřed města jest opevněný *Kremel* s nejkrásnějšími chrámy, paláci a kláštery a s věží sv. Ivana, na níž nalezá se největší zvon na zemi. **Varšava** (280.000 ob.), hl. město bývalého království polského. *Praga*, předměstí Varšavy.

Nad 100.000 ob. mají města: **Riga**, **Oděsa**, **Kišiněv**. Mimo to vynikají ještě města: **Kronštat**, pevnost na ostrůvku Kotelném, **Helsingfors** hlavní město Finlandie; **Vilno**, bývalé sídlo knížat litevských; **Kijev**, nejstarší a třetí stoličné město říše;

Charkov, veliký průmysl i obchod; **Nikolajev**, přední válečný přístav černomořský, **Saratov** a **Samara**, obchodní místa při Volze; **Astrachaň** při ústí Volhy; obyvatelstvo rozličných národností, vydělávání koží (astrachan), rybářství a obchod po moři Kaspickém.

Rusku náležejí též rozsáhlé země asiatské: Sibiř, část Turkestanu a Kavkazsko, jež dohromady mají rozlohu třikrát tak velikou, jako jest Rus evropská, ale jen asi 11 mil. obyvatelstva.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstva má Rusko přes $71\frac{1}{2}$ mil. Skoro $\frac{1}{4}$ všech Evropanů bydlí na Rusi. Dvě plemena lidská obývají rozsáhlé kraje ruské, plémě **kavkazské** a **mongolské**. K onomu náležejí **Slované**, jichž je 60 mil. Ti dělí se zase na Rusy (55 mil.), Poláky (skoro 5 mil.) a něco Bulharův a Čechův. Rusové dělí se na Velkorusy na severu a východu, Malorusy na jihu a Bělorusy na západě. Mimo Slovany patří k bílému plémeni: **Litvané** a **Lotyši** (okolo Vilna), **Němci** v krajinách pobaltických a v Povolží, **Řekové**, **Armeni**, **Rumuni**, **Židé**, **Švédové** a rozliční národníkové na Kavkaze, jako **Gruzinci** a j.

K plémeni mongolskému náležejí **Čudové** v Čudsku, **Lopaři** na Kole, **Samojedi** v nejsevernějším Rusku, **Permjací** jižně od Samojedů, **Mongolové** (Kalmyci) a **Tataři** u Volhy dolní a j.

Náboženství převládá pravoslavné. Poláci a Litvané jsou katolíci, Němci protestanté. Někteří národové severní jsou ještě pohané, Tataři jsou mohamedáni.

Vzdělanost.

Vzdělaností jest Rusko za Evropou západní, protože Rusové až do 15. století úpěli pode jhem surových Tatarů. Od času Petra Velikého, tohoto učitele ruského národa, vzdělanost utěšeně se zmáhá. Školy všeho druhu stále se zřizují. Literatura ruská jest již nyní velmi bohatá. Rusové píší cyrilicí.

Plodiny a živnosti.

V nejsevernějších krajinách obývají národové lovečtí, kteří loví ryby, ptactvo a zvěř lesní s výbornou kožešinou. Mongolové mezi Volhou a Uralem a na stepích jsou národ kočovný, chovající veliká stáda dobytka. Ostatní národové jsou usedlí, živíce se hlavně rolnictvím. Nejúrodnější půda je ve

střední Rusi, která jest obilnicí celé říše. Zde jsou i velmi rozsáhlé lesy. Mimo obilí, jímž by Rusko celou Evropu zásobiti mohlo, daří se *len*, *konopě*, *tabák*; na jihu *víno* a *jižní ovoce*. *Zahradnictví* a *sadařství* ještě málo je rozšířeno. Na jihu nedostatek lesů. Úroda trpí často kobylkami.

Chov dobytka jest rozsáhlý. Hovězího dobytka vyváží se mnoho do Rakouska. Na jihu jest *velbloud* dvouhrbý, na severu *sob* domácím zvířetem. Řeky ruské pověstny jsou bohatstvím ryb. *Včelařství* jest velmi oblíbeno. *Hedvábnictví* kvete zvláště v Zákavkazi.

Hornictví jest vydatné zvláště v Urálu. V Urálu těží se *zlato*, *stříbro* (u Jekatérinburku), *platina*, *železo*, *měď* a *kamenné uhlí*. Též hornatina polská jest nerosty bohatá. *Sůl* dobývá se spůsobem báňským a z jezer solných. V Kavkazsku jsou bohaté prameny *petrolejové*.

Průmysl ruský nestojí na téže výši jako průmysl v zemích západních; přece však skoro dostačuje domácí spotřebě. Hlavně vyrábějí se látky *lněné*, *bavlněné*, *konopné* a *kožené*. *Ruská juchta* je světoznáma. Přední sídla průmyslu jsou: *Moskva*, *Petrohrad*, *Jaroslavl*, *Vladiměř*, *Tver*, *Perm*, *Saratov*, *Kišiněv*, *Grodno*, *Varšava*, *Lodž*, *Tula*, *Kaluga*, *Kazaň* a j.

Obchod jest rozsáhlý a provozuje se uvnitř země, do Asie a do ostatní Evropy. Obchod podporují moře, množství splavných řek a četné průplavy, jimiž řeky jsou spojeny. Železnice pilně se staví. Do Asie vyváží Rusko průmyslové výrobky své i západoevropské a přiváží čaj, kožešiny, hedvábí, bavlnu a j. Na západ pak vysýlá plodiny, jako obilí, len, konopí, vlnu, ryby, dobytek a j. a přiváží sůl i tovary všeho druhu. Největší trhy jsou v *Nižném Novgorodě*, pak v *Charkově*, *Kursku*, *Orenburku*, *Izbiti*, *Rybnišku* a j., kde Evropa i Asie zboží své vykládá. Pro vývoz po moři nejdůležitější jsou města: *Oděsa* při Černém, *Archangelsk* při Bílém, *Petrohrad* a *Riga* při Baltickém moři. *Moskva* středištěm jest obchodu vnitrozemského.

Opakujme, porovnávajíce dvě a dvě země vespolek.

Naznačte na mapě, kudy byste cestovali z A. do B. (na př. z Prahy do Paříže a p.) a vytkněte vše, co vám známo o krajinách a městech, kterými byste cestovali.

Vyměřte na mapě vzdálenost hlavních měst evropských od Prahy.

Sledujte tok té které řeky a řekněte, kterými zeměmi protéká, která města při ní leží a p.

Asie.

§. 14.

Asie jest veliká asi 440.000 □Mm., jest $4\frac{1}{2}$ krát větší než Evropa.

Určeme zeměpisnou polohu Asie.

Moře a zálivy, poloostrovy, mysy a ostrovy asijské opakujme z mapy.

Opakujme horo- a vodopis.

Podnebí.

Asie rozkládá se ve třech zeměpasech, proto mají rozličné části Asie velmi různé podnebí, na něž působí i rozličné povýšení půdy a blízkost nebo vzdálenost moře. Podnebí mírné převládá; nejteplejší podnebí jest na ostrovech indických a nejstudenější v sibiřské nižině.

V zemích indických zuřívají prudké větry č. orkány, v Sibiři hrozné sněhové vánice. Na pobřeží indického oceánu a moře východočínského vanou monsuni (v zimě od sv., v letě od jz.). Na pouštích středo- a západu-asijských ani nepršívá.

Obyvatelstvo.

Asie má 800 mil. obyvatelstva, jež náleží třem plemenům lidským: mongolskému, kavkazskému a malajskému. Plémě mongolské jest nejčetnější (500 mil.), obývá ve východní, střední a severní Asii (od Tichého oceánu až k Evropě, od Hyinalaje až k moři ledovému) a dělí se na mnohé národy, jako Číňany, Japonce, Mongoly, Turkmeny, a j.

Plémě kavkazské bydlí hlavně na jihu a západu Asie, od Přední Indie až k moři Středozemnímu; přední národrové téhož plemene jsou: Indové (asi 100 mil.), Persové, Arahové a Evropané v Asii usedlí.

Nejmenší počtem jsou Malajové, kteří bydlí na jižním cípu Zadní Indie a na souostroví indickém.

Náboženství.

Asi $\frac{7}{8}$ obyvatelstva asijského lze dosud k pohanství. Vyznavači jednoho Boha (monotheisté) jsou: mohamedáni (80 mil.),

křesťané (10 mil.) a židé. Nejrozšířenější náboženství mezi pohany jest učení Budho vo, pak brahmanské. Ctiteli jednoho Boha jsou obyvatelé přední Asie a Evropané po Asii usedlí; ostatní Asiaté jsou pohané.

Vzdělanost.

Asie, tato kolébka nejen lidstva vůbec, ale i zřízení státního, nejrozšířenějších nauk náboženských i vzdělanosti lidské, nemůže pokrokem duševním rovnati se Evropě. Vyšinuvši se již v šedé dávnověkosti na vysoký stupeň vědění, budto sklesla s výše té (jako národové Přední Asie) nebo zůstala strnule na témž stupni (jako Číňané). Nevšímajíce si pokroků, k nimž dospěla Evropa, stojí nyní Asiaté daleko v tom ohledu za Evropany.

Živnosti a plodiny.

Asiaté jsou budto národové usedlí, nebo kočovní, nebo lovečtí.

Nárudkové lovečtí obývají v nejsevernějších krajinách a loví ryby a zvěř.

Národové kočovní zabírají nejvíce stepnaté planiny středoasijské a vnitroarabské, chovajíce skot, brav, velbloudy, koně a v nejsevernějších krajinách soby a psy, jež do saní zapřahují.

Usedlí Asiaté žíví se hlavně dobýváním plodin přírodních, částečně i průmyslem a obchodem.

V krajinách, kde je dostatek vláhy, v pasu horkém a mírném, jest Asie plodinami velmi bohata. Nejbujnější i nejrozmanitější rostlinstvo má Přední Indie. Rozkládajíc se třemi zeměpasy, spojuje Asie nejen rostlinné druhy evropské s rostlinstvem tropickým, ale pěstuje i některé zvláštní druhy, jako čaj.

Živočichů užitečných žije hojně nejen v krajinách úrodných, ale i v stepích, kde jsou jediným téměř majetkem kočovníků. K našim domácím druhům připojuje se tam na západě velbloud, na východě slon.

Z nerostů má Asie sice mnoho kovů i mocná ložiska uhlí, ale hornictví se zanedbává. Nad Evropu vyniká Asie nalezišti diamantů (v Přední Indii), rubínů a j. drahokamů.

Průmysl provozuje se nejvíce jen po řemeslníku, avšak některé výrobky, jako šály, koberce, tkaniny hedvábné, čínský porcelán a čínská tuš požívají dosud světové pověsti.

Obchod provozují Asiaté uvnitř karavanami; námořský obchod jest v rukou Evropanů, hlavně Angličanů. Po suchu prostředkují obchod mezi Evropou a Asií Rusové.

Rozdělení Asie.

Pro snadnější přehled dělí se Asie na 4 části.

1. **Přední Asie** rozkládá se od Středozemního moře až k řece Indu, od Arabského moře až k nižině turánské.

2. **Indická Asie** (vých. Indie) zaujímá Přední a Zadní Indii a mnohoostroví indické.

3. **Mongolská Asie** zabírá Japan, Čínu a Vých. Tatarsko.

4. **Ruská Asie s Turanem.**

§. 15. I. Přední Asie.

Državy předoasijské jsou: 1. **asiatské Turecko**, 2. **samo-statná Arabie**, 3. **državy iranské**: a) *Persie*, b) *Beludžistan*, c) *Afghanistan*, d) *Kafiristan*. 4. **Kavkazsko**, náležející Rusku.

Která moře a které jeho částky oblévají Přední Asii?

Udejme hranice a zeměpisnou polohu těchto držav.

Velikost.

Celá Přední Asie jest o něco větší než $\frac{2}{3}$ Evropy; z rozlohy té připadá na: Arabii 25000 □ Mm. (je 4krát tak veliká jako Rakousko), asij. Turecko 19000 □ Mm. (je skoro 3krát větší Rakouska), Persii 16000 □ Mm.

Ostatní državy jsou menší než naše mocnářství; Kafiristan jest menší než Čechy.

Vodstvo.

Přední Asie má velmi málo vodstva. Důležitější jezera mimo jezero Kaspické jsou: jez. **Vanské**, **Urumia** a **Mrtvé moře**, jehož

Obr. 6. Sníženina Mrtvého moře.

(Výška k délce jako 6:1.)

J Jafa, *J* Jerusalem.

povrch leží skoro o 400 m. níže než hladina moře Středozemního.

Řeky jsou většinou jen krátké pobřežní nebo stepní říčky. Značné řeky jsou: dvojčata **Eufrat** a **Tigris**, tekoucí z výsočiny armenské do zálivu Perského; **Kyzil**, jenž teče do moře Černého, a **Kur** s **Arasem** ústící do moře Kaspického. Památna jest řeka **Jordan**, která naplňuje Mrtvé moře.

Povaha půdy.

Přední Asie jest skoro naskrze vysočinou, jen při dolním Eufratu a Tygridu rozkládá se druhdy přeúrodná, nyní spustlá nižina **Mesopotamská**.

Severně od moře Perského prostírá se vysočina **Iranská**, již lemují na severu pásmo: **Hindu Kuš**, **Paropamisus** a **Elburs**; západně od moře Kaspického souvisí tato vysočina s vysočinou **Armenskou**, ku které připojuje se při horním Eufratu vysočina **Anatolská**; z této na jihu vystupuje horské pásmo **Taurus**. K Tauru mezi mořem Syrským a Eufratem pojí se vysočina **Syrská**, ze které podél břehu mořského vypíná se pohoří **Libanon** a s tímto rovnoběžné, východnější pásmo **Antilibanon**; horstvo **Sinajské** jest nejnižnějším výběžkem této vysočiny.

Od mořské užiny Krčské až k jezeru Kaspickému směrem jv. prostírá se vysoké a neschudné pohoří **Kavkazské**, oddělené údolím řeky Kuru od ostatní vysočiny předoasijské.

I Arabie jest vysočinou, svahující se na vše strany po plasách.

Náhorní roviny iranské i arabsko-syrské pokryty jsou rozsáhlými písčitými pouštěmi.

Nejvyšší vrcholy v Přední Asii jsou: Elbrus v Kavkazu (vyšší skoro o 1000 m. než Mont Blanc, $3\frac{1}{2}$ krát vyšší než česká Sněžka); o málo nižší jest sopka Demavend v Elbursu u Kaspického moře; památný Ararat při pramenech Eufratu a Arasu dosahuje výšky skoro 5200 m.

Podnebí.

Nejhorčejší podnebí má Arabie, jejíž polovice jižní leží v pásmu horkém. Slunce tam pálí, až člověka omamuje, a horký vítr samum cestujícím v poušti vždy záhubou hrozí. I ostatní pouště a nižiny celé přední Asie mají podnebí velmi horké, vnitrozemské. Jen pobřežní krajiny malo-asijské a krajiny horské mají podnebí příjemné a zdravé.

Pouště arabské, syrské a iranské, ležíce v pásmu bezdeštném, mají vzduch tak suchý, že mrtvoly v něm netlí, ale vysychají. Též ostatní planiny mají deštů málo, poněvadž okrajní horstva brání větrům mořským, vláhu přinášejícím. V krajích pobřežních a lesnatých vláhy je dosti.

Místa.

V turecké Asii: a) v *Malé Asii*: **Smyrna**, největší město přední Asie při moři Egejském, má 150.000 ob.; nejdůležitější město obchodní. **Skutary**, naproti Cařihradu, pohřebiště cařihradských Turků. **Brusa**, doly na pěnu mořskou; **Angora**, výroba šálů z jemné srsti koz angorských. **Trapezunt** při Černém moři; skladiště obchodu s Persií.

b) v *Syrii a v Palestině*: **Damašek**, největší město syrské (120.000 ob.), nazývá se pro krásnou polohu svou „božskou zahradou“; hedvábné zboží a zbraně. **Haleb**, jedno z nejpěknějších a nejbohatších měst tureckých. **Bairut** při moři syrském. **Jerusalem**, druhdy hl. město říše judské (30.000 ob.), v biblické historii proslavené město. Chrám Božího hrobu.

c) v *Armenii*: **Erzerum**, obchod karavanami.

d) v *Mesopotamii*: **Bagdad**, druhdy nejznamenitější město na východě a sídlo chalifů. Jižně zříceniny Babylonu. **Basra** v nezdravé krajině. **Mosul** při Tigridu, továrny na tenké látky bavlněné (museliny). Na blízku zříceniny Ninive.

e) v *turecké Arabii*: **Mekka**, rodiště Mohamedovo se svatyní mohamedanův, posvátnou Kábou. **Medina**, druhé posvátné město muslimův, v němž Mohamed zemřel. **Sana**, nejpěknější město arabské. **Mokka** v nejúrodnější části Arabie, kde daří se nejlepší káva.

f) na ostrovech: **Nikosia** na Kypru, nyní Anglii patřícím; **Rhodýz** na Rhodu.

2. V samostatné Arabii žijí kočovníci či „beduini“ uvnitř země pod svými náčelníky, emiry čili šejky. Arabové usedlí, rolníci, služí „fellahové“ a tvorí jen na pobřeží několik spořádaných států, jejichž panovníci jmenují se imamové. Nejmocnější jest imam **maskatský** v zemi **Oman** při moři Perském. Hl. město **Maskat**.

Aden, silná anglická pevnost v krajině pusté.

3. V *Persii*: **Teheran**, nynější hl. město. **Ispahan**, býv. hl. město. **Tabriz** (přes 100.000 ob.), nejpřednější obchodní město. skladiště

zboží pro Trapezunt. **Širas** v krajině, z níž pochází panující nyní národ perský.

4. V Afganistanu jest několik chanátův. Nejúrodnější krajina jest při řece Kabulu, při níž leží město **Kabul**, sídlo chána, důležitá stanice karavan, beroucích se z Persie do Indie. **Herat** uprostřed krásných zahrad s výborným ovocem; hotovení výborných čalounů.

3. V Beludžistanu: **Kelat**, hl. město, sídlo „emira.“ V okolí velmi mnoho vína.

6. V Kafiristanu není měst, jen prý lidnaté vesnice.

7. V Kavkazsku jest hlavní město **Tiflis**, sídlo vladaře ruského.

Obyvatelstvo.

Všecky državy předoasijské dohromady nemají ani takto obyvatelstva jako Rakousko-Uhersko. V turecké državě bydlí asi 13 mil.; Persie, a rovněž i Kavkazsko, mají asi po takto mnoha obyvatelích jako Čechy; v Arabii a v Afghanistanu žije asi po 4 mil. lidí; v Beludžistanu jest 1 mil., v Kafiristanu asi 300.000 ob.

Obyvatelé předoasijští jsou skoro vesměs plemene bílého a dělí se na kmény **Arabův**, **Židův**, **Armenův**, **Persův**, **Afghánův**, a j.; k nim patří i **Řekové** v Malé Asii, a četní náručkové v Kavkazsku, jako **Čerkesové**, **Grusinci**, **Abchazové** a j.

Turci, panující národ v turecké Asii, jsou sice původu mongolského, ale míšíce se s národy ostatními, splynuli skoro s bílými.

Náboženství.

Nejrozšířenější jest náboženství mohamedanské u Turkův, Arabův a Peršanův; křesťanů jsou sotva 3 mil., židů jest 1 mil. V Persii jest ještě něco pohanův náboženství Zoroastrova.

Vzdělanost.

Vzdělanosti ve smyslu evropském není; koran udusil bývalou slávu a umění, čímž v středověku Arabové vynikali. Řeč arabská jest řečí bohoslužby u všech muslimů. Peršané (Tadžici) mají dosti bohatou domácí literaturu.

Živnosti a plodiny.

Část Arabů, Beduini v pouštích arabských, vedou život kočovný, dílem i loupeživý; na stepích iranských kočují se svými

stády loupeživí Turkmeni, Kurдовé a j. Ostatní národové přední Asie jsou lid usedlý, živíce se nejvíce polním hospodářstvím, částečně obchodem a poněkud i průmyslem.

Půda, kde jest dosti vláhy, je velmi úrodná, ale v zemích tureckých, v bohaté druhdy Palestině a Mesopotamii, velmi zanedbána. Rodí všeho druhu obilí, víno, ovoce jižní, olivy, datle, mák, tabák, šafrán, bavlnu, lékařské a vonné rostliny. V Persii jest na vysokém stupni štěpařství, odtud pocházejí i naše stromy ovocné. Jihovýchodní pobřeží Arabie, šťastná *Arabie č. Jemen*, jest pravlastí kávy.

Chov dobytka jest výnosný. Arabie má nejkrásnější koně. V Malé Asii žijí *angorské kozy* s hebounkou vlnou. *Velbloud* jest tam nejužitečnějším domácím zvířetem. Dravé zvěře a divoké jest hojnost. V zálivu Perském loví se *perly*, v Rudém moři *koral*y.

Hornictví jest nepatrné; dobývá se železo, měď, sůl, mořská pěna, kamenné uhlí; Persie má i drahokamy, ostrovy Kypr a Samo něco stříbra a zlata. Při jezeře Kaspiickém jsou prameny petrolejové.

Průmysl obmezen jest na potřeby domácí; jen ve větších městech maloasijských a iranských vyniká hotovením tkanin hedvábných (damašek), koberců a šálů (perské šály a koberce), zbraní a p.

Značnější jest **obchod**, hlavně námořský, který jest arci v rukou Evropanů. Uvnitř vede se obchod karavanami. Vyvážejí se plodiny všeho druhu, pak šály, koberce, látky hedvábné a j.; z Arabie balšám, kadidlo, myrrha, arabská gumma, káva a p.

§. 16. II. Državy indické.

Asie indická dělí se na

1. **Přední Indii**, k níž patří ostrov Cejlon, souostroví Maledivy a Lakedivy.

2. **Zadní Indii** s poloostrovem Malakkou a ostrovy Andamany a Nikobary.

3. **Souostroví Indické** čili Notasii. *Které ostrovy?*

Hranice a zeměpisná poloha.

Velikost.

Celá Asie indická má 87.000 □ Mn., z čehož skoro $\frac{1}{2}$ zabírá přední Indie, přes $\frac{1}{4}$ zadní Indie a skoro $\frac{1}{4}$ Notasie.

Vodstvo.

Moře a zálivy vytíkají z mapy.

Jezer značnějších Indie vých. nemá.

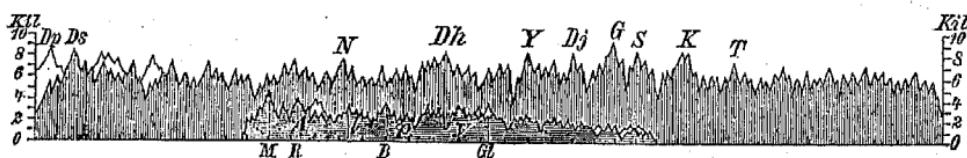
Řeky. — V Přední Indii: **Ind**, vzniká na sev. svahu sněžných hor himalajských, svlažuje ve středním toku svém se čtyřmi přítoky svými úrodnou krajinu Pětiříčí (Pendžab) a vlévá se pod Heiderabadem ústím deltovým do moře Arabského. **Gang**, teče skoro rovnoběžně se hřbetem Himalaje, pije mnoho po-bočních řek, vznikajících jednak v ledovcích himalajských, jednak na vysočině dekanské, svlažuje rovinu ganžskou, zaplavuje ji každoročně v dubnu a v listopadu a velice ji zúrodiuje; vytékaje do moře, tvoří ohromné delta, největší to delta na zemi, rozsáhlější než celé Čechy. Při ústí spojuje se s rameny ganžskými **Brahmaputra**, vznikající blízko pramenů Indu na vysočině tybetské. I ostatní část poloostrova jest četnými řekami hojně svlažována.

Zadní Indie má též veliké, vesměs rovnoběžně na jih tekoucí řeky, z nichž vynikají: **Menam Kong**, **Menam** a **Irawady**.

I na ostrovech jest řek hojně, ovšem jen krátkých.

Povaha půdy.

Mezi řekami Indem a Brahmaputrou velikým obloukem rozkládá se na severu Indie mohutné horstvo **Himalaje**, svahujíc se

Obr. 7. Porovnání Himalaje s Alpami evropskými.

(Výška k délce jako 20 : 1.)

Dp Dapsang (v Kyen-lynu), **Ds** Dzamar, **Dh** Dhavalagiri, **Y** Yassa, **G** Gaurisankar čili Mount Everest, **K** Kančindžinga. **M** Mont Blanc, **R** Monto Rosa. **Gl** Velký Glockner (Zvon).

dosti náhle na jih do nižiny **ganžské**. Touto odděleno jest po- hoří himalajské od vysočiny **Dekanské**, již vroubí na severu hory **Vindhya**, na východě a západě **Gaty východní** a **západní**. Po levém břehu dolního Indu rozkládá se kopcovitá poušt Thur, která má jen po čas dešťů vegetaci a to nepatrnou.

Zadní Indii prostupuje několikero výběžků himalajských rovnoběžně od severu k jihu a mezi nimi nalézají se dlouhá a široká údolí, jimiž řeky tekou.

Ostrovy východo-indické prostoupeny jsou pásmo hor ponějvíce sopečných. Ostrovy ty trpí častými a zhoubnými zemětřeseními.

Nejvyšší vrcholy strmí v Himalaji, kde Mount Everest a Kandčindžinga pnou se do výše skoro dvakrát větší, nežli jest výška nejvyšších hor alpských.

Podnebí.

Podnebí ukazuje nejrozmanitější přechody od tropického vedra pod rovníkem až do věčného sněhu na severu v Himalaji. I mimo tropické kraje nízké, chráněné na severu vysokým pohořím himalajským, mají podnebí horké, kdežto na vysočinách jest podnebí příjemnější, méně horké. Čas deštů přináší mnoho nemocí a jest vlhkostí svou zejména Evropanům nejnebezpečnější. Nejvíce vláhy má nižina ganžská. Na jihu vanou pravidelné větry „monsuny“. V čas rovnodennosti často veliké bouře.

Državy a města.

1. Přední Indie.

Přední Indie dělí se 1. na státy samostatné, 2. státy pod ochranou Anglie, 3. území anglické a 4. osady francouzské a portugalské.

Samostatné státy udržely se jen dva na úpatí Himalaje, jsou to državy **Nipal** a **Bhútán**.

Pod ochranou Anglie jest veliký počet namnoze nepatrných státečků. Nejznamennitější z nich jsou: 1. **Kašmír**; hl. město **Kašmír** v rozkošném a úroduém údolí himalajském, v němž panuje věčné jaro. Pověstné šály kašmírské. 2. Království **Dekan**; hl. město **Hajderabad**, v okolí mnoho diamantů. 3. **Lé** či **Ladak** (Malý Tybet); hl. město **Lé**.

Anglické území, k němuž patří i západní břeh Zadní Indie, rozděleno jest na 4 presidentstva. Města: **Kalkutta** v Bengalsku (1 mil. ob.), nejdůležitější obchodní město v Asii; sídlo vrchního vladaře. **Patna** při Gangu (ob. o něco méně než Praha). **Alahabad**, hl. město stejnojmenného presidentstva (přes 100,000 ob.). **Benares** (ob. asi jako Praha), slavné poutnické místo Indů, kdež v posvátném Gangu se očištují. **Delhi** (přes 240.000 ob.). **Madras** (skoro 400.000 ob.), sídlo vladaře, nejprůmyslnější město indické a střediště obchodu na pobřeží koromandelském. **Bombaj** (obyv.

asi jako Vídeň), sídlo vladaře; druhé obchodní město v Indii. Sev. od Bombaje leží **Sorata** a **Ahmedabad**. Na Cejloně hl. město **Kolombo** (100.000 ob.). **Malakka** a **Singapur** jsou přímořská obchodní města v Zadní Indii.

Francouzské osady jsou: **Karikal, Pondichery, Mahé.**

Portugalské: **Goa, Daman, Diu.**

2. Zadní Indie.

Státové Zadní Indie jsou: 1. Císařství **Birma**, despotický stát. Hl. město **Mandalai**. Býv. hl. město **Ava**.

2. Král. **Siam**. Despot. stát. Hl. město **Bangkok** (asi $\frac{1}{2}$ mil. obyv.). 3. Království **Anam**, od Evropanů zvané **Kočinčina**. Hl. město **Hue**. 4. Samostatná knížectví **malajská** na poloostrově Malakce.

5. Francouzská osada s hl. městem **Saigonem**; pod ochranou Francie jest území **Kambodža**.

3. Notasie.

Velké ostrovy **Zondské** čili Sundajské nálezejí dílem Hollandanům, dílem jsou tu samostatné, malajské státy. Přední město hollandské jest **Batavia** (150.000 ob.) na ostrově Javě, v krajině nezdravé. Největší domácí říše jsou: říše **Dajaků** na ostrově Borneu a říše **Ačin** na Sumatře.

Molukky nálezejí Hollandanům, malé **Zondské** ostrovy z části Hollandanům, z části Portugalcům. Ostrovy **Filipiny** jsou až na nepatrné državy tuzemců španělské.

Obyvatelstvo.

V celé východní Indii obývá asi 300 mil. ob. — jako v celé Evropě — z těch bydlí $\frac{5}{6}$ v Přední Indii (243 mil.), v Zadní Indii 26 a v Notasii 31 mil. Obyvatelé indičtí jsou buďto domácí (Asiaté) nebo přistěhovalci z Evropy.

Domácí obyvatelé nálezejí třem plemenům: bílému, hnědému a žlutému.

Bílého plemene jsou **Indové**, kteří tvoří většinu obyvatelstva Přední Indie. Jsou ze všech domácích obyvatelů Indie nejvzdělanější, pilní řemeslníci a hospodáři; mají vlastní starověké písemnictví v řeči sanskrtské; jsou rozděleni na kasty a přiznávají se k víře brahmanské, částečně též k učením Budhovu.

Plemene hnědého jsou **Malajové**, obývající na poloostrově Malakce a na Indických ostrovech. Nejvzdělanější z nich

jsou Jávané. Náboženstvím jsou pohané až na ty, kteří se stýkají s Evropany a přijali od nich křesťanství.

Plemene žlutého jsou z většího dílu obyvatelé Zadní Indie a různí se v národy nazvané **Anamci**, **Siamci**, **Birmané** a j. Náboženství jsou nejvíce Budhova. Vzdělání i zřízení státní přijali od Číňanův.

Mimo to bydlí zde četně přistěhovalých **Peršanů**, **Arabů** a **Číňanů**, pak z Evropy **Angličanů**, **Hollandanů**, **Francouzů**, **Portugalcův** a **Španělův**. Evropané jsou křestané, Arabové a Peršané mohamedáni, kteří islam i u tuzemců rozšířili.

Vzdělanost.

Vzdělanost jest rozličná. Evropskou vzdělaností honosí se přistěhovalci z Evropy. Z tuzemců nejpěknější vlohy jeví Indové, u nichž školy nižší jsou v každé vesnici. Dívky do škol nechodí. Děti Pariův odsouzeny jsou k nevědomosti. Malajci na ostrovech jsou většinou divoši.

Živnosti a plodiny.

Výživu dává obyvatelstvu indickému hlavně vzdělávání půdy; neboť v plodinách zemských má Indie nesmírné bohatství. Hojnosc vláhy a tepla činí zemi nad obyčej úrodnou. Neúrodný jsou suché stepi v Pendžabu a pouště při Indu.

Nejvíce pěstuje se rýže, která jest hlavní potravou obyvatelstva, pak bavlna a káva; mimo to seje se i obilí, pěstuje cukrová tresť, čaj, mák pro opium, modřil. Vzácné plodiny jsou koření všeho druhu, palmy a lékařské rostlinky. Lesy dávají vzácné dříví.

Chov dobytka jest zanedbán. V Himalaji chovají se ovce a kozy s nejjemnější vlnou (kašmírské kozy); k polním a jiným pracem užívá se též krotkých slonů. Indie má též drahně opic, hyen, lvů, tygrů, nosorožců a j. dravých a divokých zvířat. Hedvábnictví se dobře daří; na pobřežích loví se perly, zvláště na Cejlonu.

Nesmírné bohatství má Indie i v **nerosteckách**. V Gangu, Ghatech, v řekách Zadní Indie a na některých ostrovech rýžuje se zlato; těží se stříbro, měď, olovo, železo, cín (na ostrovech Zondských), kamenné uhlí, síra a j. Indie slyne bohatstvím diamantův a jiných drahokamů.

Průmyslem vyniká toliko Indie Přední a to jen v některých odvětvích. Nejdůležitější jest průmysl bavlnický. Prosluly jsou indické a kašmírské šály.

Obchod jest znamenitý, ale v rukou Evropanů. Vyhází se rýže, cukr, káva, bavlna, indycké, kaučuk, slonová kost, koření a j. plodiny; přivážejí se evropské průmyslové výrobky.

§. 17. III. Državy mongolské.

Državy Asie mongolské jsou: 1. Císařství **Kytajské**, čili **Čína**, jíž poplatny jsou: *Tybet, Malý Tybet* (poplatný též Anglie), *Korea* a *Lieu-Kieu*; 2. císařství **Japanské**; 3. **Východní Tatarsko**.

Zeměpisná poloha a hranice.

Velikost.

Asie mongolská jest velika přes 118.000 □ Mm., z čehož připadá na Čínu asi 100.000 □ Mm., na Vých. Turkestan přes 11.000 □ Mm. a na Japan přes 4000 □ Mm.

Vodstvo.

Která moře a které zálivy oblévají území těchto držav?
Jezer jest mnoho, nejvíce v Tybetu.

Řeky: **Amur**, vzniká na vysočině mongolské, tvoří částečně hranice území kytajského a ruského a ústí do průlivu Tartarského. **Hoangho, Jance-kiang a Si-kiang** v Číně, majíce četné přítoky, hojně zemi zavlažují a zúrodňují.

Na vysoké Asii je značný počet řek stepních; největší z nich jest **Tarim**.

Brahmaputra, Indus a Jenisej mají své prameny také na vysočině Asie mongolské.

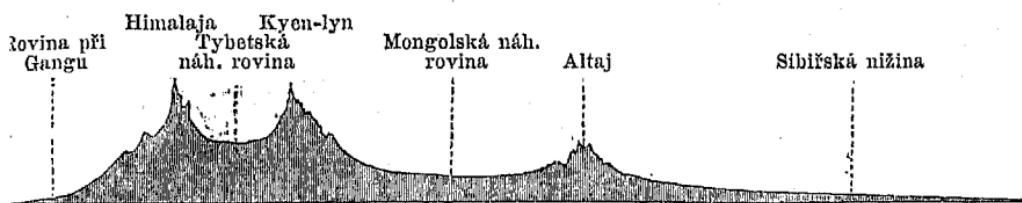
Kolika oblastem a kterým náleží vodstvo toto?

Povaha půdy.

Asie mongolská zaujímá větší část vysočiny zadoasijské, jejíž okrajná horstva: **Himalaja** — mezi Brahmaputrou a Indem — **Belur-Dagh** — při pramezech Tarimu, — **Altaj** — mezi Balkašským jezerem a Jenisejem — a hory **Sajanské** — mezi Jenisejem a jez. Baikalským — tvoří přirozené hranice této části Asie.

Vnitřní pásma této vysočiny, **Kyen-lyn** a **Thian-šan** dělí vysoké Tatarsko na jihu od vysočiny **Tybetské** a na severu od vysočiny **Džungarské**. Východně od Džungarska rozkládá se vysočina **Mongolská** s rozsáhlou pouští Gobi, oddělena jsouc od **Mandžurska** horami **Činganskými**.

Ve vlastní Číně vystupují pásma: **Jün-ling** při Jancekiangu, **Peling** mezi Jancekiangem a Hoanghem, **Nanling** mezi Jancekiangem a Sikiangem.

Obr. 8. Průřez horami asijskými od jihu na sever.

Japanské ostrovy jsou hornaty, majíce hojnost sněžek a sopek.

Nejvyšší vrcholy této vysočiny jsou arci nebetyčné štíty himalajské Mount Everest a Kančindžinga a j., k nimž druzí se skoro tolikéž vysoké hory v Kyen-lynu.

Značnější nižina jest pouze nižina Kytajská při moři Žlutém.

Kterými pásmi jsou jednotlivé vysočiny obklopeny?

Podnebí.

V nejjižnější tropické části Číny jest podnebí horké; v nižině čínské a na ostrovech Japanských je podnebí mírné, přímořské; v Japanu časté bouře. Na vysočině středoasijské jest podnebí studené a drsné, vnitrozemské, na poušti Gobi v zimě mnoho sněhu a velmi prudké mrazivé větry. Za to jest pouště v letě zcela bez deště; i planiny mají velmi málo deště. V horách a v Japanu deště hojně, na ostrovech pod vlivem monsunů.

Města.

1. V Čínské říši: a) ve vlastní Kytaji: **Peking**, hl. město (2 mil. obyv.), sídlo panovníka, jenž nazývá se syn nebes; vyšší úředníci císařovi slují mandarini. **Nankjing** ($\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

je sídlo věd a umění. **Šanghaï** (280.000 ob.), přístav; **Kanton** ($1\frac{1}{2}$ mil. obyv.), první obchodní město. Před vchodem do zátoky kantonské jest angl. ostrov **Honkong** s městem **Viktorií** a port. ostrov **Macao** s městem soujm., odkud Evropané s Čínou nejživější obchod vedou.

Hainan a *Formosa* jsou ostrovy čínské.

b) *V Mandžursku*: **Mukden**, veliké a obezděné město. c) *V Mongolsku*: **Urga** a **Majmačin** při hranicích ruských, skladiště obchodu Číny s Ruskem.

V poplatných zemích: na *Korei*: hl. město **Hang-jang** č. **Kjöng**. Na Koreu nesmí žádný cizinec. V *Tybetu*: **Lhassa**, hl. m., skládá se ze samých kostelů, škol a klášterů a jest sídlem přední církevní hlavy Budhistův, *Dalai-Lamy*.

2. *V Japanu*: **Jedo** (ob. asi jako Vídeň), sídlo mocnáře světského (mikada) na ostr. Niponu. **Miako** (370.000 ob.), sídlo církevního vladaře a japonské učenosti. **Osaka** (400.000 obyv.), přístav.

3. *Ve vých. Turkestalu*: **Kašgar** (hl. město) a **Žarkand**, střediska obchodu karavanního.

Obyvatelstvo.

V državách mongolských obývá skoro 459 mil. ob., z čehož na říši kytajskou s Koreí připadá 425 mil. (skoro $\frac{1}{3}$ veškerého lidstva); v Japanu bydlí 33 mil. a ve Vých. Turkestalu přes $\frac{1}{2}$ mil. lidí. Veškeré obyvatelstvo držav těchto náleží plemeni mongolskému a dělí se na více kmeneů, jako: **Číňany**, **Mongoly**, **Mandžury**, (z nichž pochází i panovnická rodina čínská); **Japonci**, **Džungary**, **Turkmeny** v Turkestalu a j.

Nejčetnější a nejvzdělanější jsou Číňané, od nichž i Mandžurové v Kytaji vzdělanost a jazyk přijali. Řeč čínská jest jednoslabičná, slova nesklonitelná; pro každý pojem je zvláštní písmeno (80.000 písmen). Číňané jsou domýšliví, pyšní a necitelní, pohrdajíce vším, co není čínského; proto stojí dosud na téže výši vzdělání jako před tisíci lety.

Též pokročilosti jsou Japonci, ano v mnohem ohledu nad Kytajce vynikají; jsou lid upřímný, pohostinný a mravů a spůsobů ušlechtilých. Všimají si i pokroku evropského, zavádějíce dle toho mnohé opravy. Jako Číňané mají i Japonci vlastní literaturu.

Náboženství. Nejrozšířenější náboženství jest Budhovo; v Číně mimo to i Konfuceovo.

Plodiny a živnosti.

V Mongolsku a ve vých. Turkestalu (Vysokém Tatarsku) jsou národné kočovní, ostatní lidstvo jest usedlé, živíc se hlavně orhou. Půda vzdělává se v Číně i Japanu vzorně a dává v nižině kytajské dvojí řeři, v červnu a v září. Daří se obilí, rýže, tabák, bavlna, čaj, trest cukrová, káva, rozličné lékařské a barvířské rostliny, koření a j.

Chov dobytka jest u národů usedlých nepatrný; nejvíce krmí se dobytka vepřového. V horách žije koza kašmírská a zvláštní bůvol (*jak*) s dlouhou jemnou srstí, jenž tuzencům zastává místo koní a mezků. Chov bourceů v Číně znamenitý; veliké bohatství ryb. V Japanu značný lov perel a korálů.

V hornictví jest nejdůležitější dobývání mědi, mimo to těží se i drahé kovy (v Tybetu a Japanu), železo, cín, rtuť, sůl, uhlí a j. V Číně výborná hlína porcelánová.

Průmysl jest velmi znamenitý a závodí v některých odvětvích s evropským. Nejznamenitější jsou látky hedvábné (v Číně vzalo hedvábnictví svůj původ) a bavlněné (nankin), papír, výrobky porcelánové, řezby ze slonové kosti, zboží lakované a ozdobnické. Čínská tuš.

Obchod domácí jest velmi čilý, podporován jsa dobrými silnicemi a průplavy. Obchodu námořskému s cizinou teprve v novější době několik přístavů otevřeno. Nejdůležitější z nich jsou v Číně **Kanton** a **Šanghai**, v Japanu **Osaka** a **Nagasaki**. Rusko vede obchod s Čínou po suchu Sibiří. Vyváží se hedvábí, bavlna, čaj, pižmo a j., přivážejí se kožešiny a rozličné výrobky průmyslné.

§. 18. IV. Državy Asie severozápadní.

Državy severozápadní jsou: 1. Turanské čili západní Turkestańské državy, kterým říkáme chánstva čili chanáty. Panovníci jich sluší chánové a jsou nyní Rusům v polovičné odvislosti. Nejdůležitější chánstva jsou: **Buchara**, **Chiva**, **Chokand**. 2. Ruská Asie, dělí se na 2 části: **Turkestan** se stepí **Kirgizskou** od jezera Kaspického po Irtyš, a **Sibiř** s **Amurskem**.

Zeměpisná poloha. Hranice.

Velikost.

Rozloha celé této části Asie obnáší asi 156.000 □ Mm.; z čehož připadá na ruskou državu 150.000 □ Mm.

Vodstvo.

Moře a části jejich udejme z mapy.

Jezera jmenujme z mapy.

Řeky: Řeky sibiřské, vylévajíce se do ledového moře severního a jsouce po větší část roku zamrzly, nemají pro obchod důležitosti; největší z nich jsou: **Ob**, jenž vnímá Irtyš spojený s *Tobolem*; **Jenisej** s Tunguskou vyšní, která tvoří jezero Bajkalské, a s Tunguskou nižní; **Lena** s Vitinem a Aldanem; **Indigirka** a **Kolyma**. **Amur**, vzniklý z Arguně a Šilky, ústí do průlivu Tartarského. Ze stepních řek největší jsou: **Ural**, tekoucí po hranicích evropskoasijských do moře Kaspického, **Amu-darja** a **Syr-darja** do jezera Aralského.

Povaha půdy.

Pohoří **Paropamisus** a **Hindu Kuš** dělí Turan od vysočiny předasijské, **Belur Dagh** odděluje Turan od Turkestanu vých., kdežto čínské země od Sibiře dělí okrajná horstva vysočiny zadasijské **Altaj** a hory **Sajanské**; mezi Bajkalským jezerem a Šilkou vystupuje směrem sv. **Jablonný hřbet**, k němuž připojuje se **hřbet Stanový**, prostíráje se týmž směrem podél břehu Ochotského moře. Horstva tato sklánějí se jednak ku stepní rovině **Turanské** a **Kirgizské** (na západě), jednak ku veliké nižině **Sibiřské**, která rozkládá se podél Severního moře až k moři Berinskému, čím dál k východu tím více se oužíc a na sv. jen podél řek dále do nitra zasahujíc. Na severu jest nižina Sibiřská rovinou tun drovitou, kde půda věčně zamrzlá jen skrově pokrývá se mechy, lišejníky a zakrsalými keři.

Podnebí.

Sibiř má podnebí velmi studené (proč?), tak že sněhy a ledy skoro $\frac{2}{3}$ této ohromné země v bezutěšenou poušt pro měňují. Půdu lze vzdělávat jen v jižnější části, kde za krátkého, ale nesnesitelně parného leta vše rychle zraje a dospívá. Poříčí amurské má podnebí asi jako Čechy. Turkestan má v horách

podnebí mírné, v rovinách je velmi horké a nezdravé léto, zima velmi tuhá, mnoho sněhu.

Města.

a) V Sibiři západní: **Tobolsk**, hl. město záp. Sibiře a jedno z hlavních skladišť kožešin. **Omsk**, sídlo gen. gubernátora záp. Sibiře. **Barnaul** u Obu, v okolí bohaté doly na zlato, stříbro, měď a železo. b) Ve vých. Sibiři: **Irkutsk**, největší a hlavní město vých. Sibiře. **Kjachta**, nejdůležitější město pro obchod s Čínou. **Jenisejsk** s rýžovnami na zlato. **Jakutsk** vede obchod v kožešinách. c) V oblasti přímořské: **Ochock** u moře, **Nikolajevsk** při ústí Amuru, **Petropavlovsk** na Kamčatce. d) V ruském Turkestanu: **Turkestan**. **Taškend**, nejdůležitější tržiště.

V chanatu Bucharském je hl. město **Buchara**, průmyslové a obchodní město. **Samarkand**, v středověku sídlo Timurovo.

V Chokandu: hl. město **Chokand** v úrodné a vzdělané krajině.

V Chivě: hl. město **Chiva**, uprostřed velké, dobře vzdělané oasy.

Obyvatelstvo.

Všeho obyvatelstva jest v Asii severozápadní 10 mil., z nichž žije v ruské državě $6\frac{1}{3}$ mil.

Turkestan obydlen jest mongolskými kmeny kočovných Turkmenův a rolnických Kirgizův; tito ve stepi Kirgizské vedou taktéž život kočovnický. V městech obývají Tadžikové, Židé, Indové a j. Domorodci sibiřští náležejí taktéž plemeni mongolskému a dělí se na více kmenův. Při Obu jsou Ostáci, při Tungusce Tunguzové, u Lény Jakuti, východněji jsou Kamčadalové, Kurilové a j. V městech a osadách obývají po celé Sibiři osadníci Ruští.

Náboženství: v Turkestanu islam; Rusové jsou pravoslavní, národkové sibiřští jsou většinou pohané.

Živnosti a plodiny.

Národové usedlí, hlavně Rusové, žíví se rolnictvím jen na jihu, kdež daří se všecky druhy obilí. Na stepích, zejména na stepi kirgizské, která jen při řekách jest úrodná, vypásají národové kočovní veliká stáda koní, hovězího dobytka a ovcí.

Na severu žíví se kočovníci chovem sobů, lovem ryb a lovem divokých zvířat, jejichž krásnou kožešinu odvádějí Rusku za daň.

Dolování jest výnosné, poskytujíc zlata, stříbra, mědi, železa, soli i druhokamů hojnost, zvláště v stepi kirgizské, v Uralu a v horách Altajských.

Průmysl obmezuje se jen na domácí potřeby a to hlavně u Rusů a Tadžiků.

Značnější jest **obchod**, jenž dílem prostředu mezi Evropou a Čínou, dílem vyváží ze Sibiře hlavně kožešiny i některé jiné plodiny, jako bavlnu, rýži, tabák, kůže, z Turkestanu hedvábí. Nejdůležitější obchodní města jsou Irkutsk, Kjachta a Jakutsk.

Opakujme, jako jsme to činili při Evropě.

Porovnejme horopisné, vodopisné a národopisné poměry asiatské s evropskými.

§. 19.

A f r i k a.

Velikost.

Afrika jest veliká 300.000 □ Mm.

Zeměpisná poloha. Hranice.

Afrika má ze všech pevnin nejméně zátok, nikde značnějších poloostrovů a nejméně ostrovů. Které zátoky a ostrovy?

Vnitřek Afriky jest velmi málo znám; v jižní polovici jen krajiny pobřežní byly více méně prozkoumány, ačkoli ještě mnoho schází, abyhom si aspoň poněkud jasný obraz o nich utvořiti mohli. Zkoumatelům se vždy nepřekonatelné naskytují obtíže, které jim brání hloub do země vniknouti. Podařilo-li se to kteřemu, málokdy se navrátil.

Vodstvo.

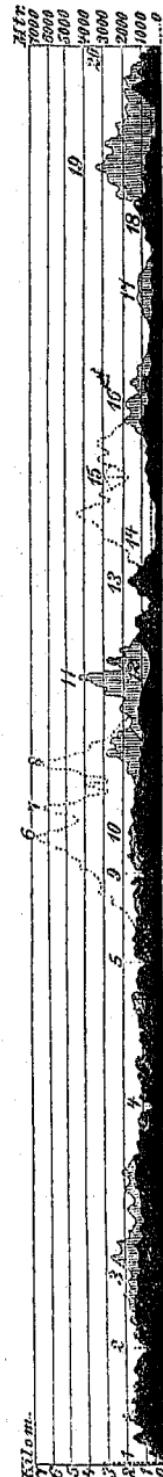
Vodstvo africké, v celku na počet velmi skrovné, jest po pevnině velmi nestejně rozděleno. Nejhojněji, pokud známo, řek i jezer nalezá se v jižní Africe, nejchudší vodstvem jest poušt Sahara, nemajíc nijakých vod tekoucích, a povrchních pramenů jen velmi po skrovnu.

Jezera: Čad, skoro uprostřed Afriky, Tsana v Habeši, u rovníka Albert Njanza č. Luta Nzige a Ukereve, jižně od těchto Tanganjika a Njasa.

Řeky: Nil, vzniká z Nilu Bílého (Bahr el Abiad), který přichází z jezera Ukerewe, a z Nilu Siného, který vzniká v Habeši z jezera Tsany. Po spojení obou u Chartumu nepřijímá již Nil nižádného přítoku mimo Atbara, tekoucí taktéž z vysočiny habešské. Mezi Chartumem a Assuanem nalezají se v řečišti nilském četné prahy, čímž se plavba po veletoku tomto velmi ztěžuje. Pod Kairem tvoří rozsáhlé delta a průplavem vede se voda jeho i do velkého průplavu Suezského, kterým od r. 1869 spojeno jest moře Středozemní s Rudým. Jakou důležitost má Nil pro Egypt? Do moře Atlantického ústí: Senegal a Gambia, Niger (v hořejším toku zvaný Džoliba, ve středuín Kvora) s přítokem Čadou (Binuem), Kongo č. Zaire, Oranje n. Garib na sev. hranicích Kapska. Do oceánu Indického teče Zambezi.

Povaha půdy.

Afrika jest až na nepatrné nižiny při břehu severním a západním (při ústí Nilu, Senegalu, Gambie, Nigeru a j. v.) vysočinou. Při pramenech Siného Nilu zdvihá se alpská vysočina Habešská; severně od této rozkládá se planina Nubská, ku které pojí se, lemujíce údolí nilské, po pravém břehu Nilu horstvo Arabské, po levém hory Lybické. Mezi Dolním Egyptem a zálivem Syderským jest náhorní rovina Barka, od té na západ až k moři Atlantickému protírá se vysočina Berberská, z níž vystupuje pohoří Atlas, dělící se na pásmo pobřežní — Malý Atlas — a pásmo vnitřní, jehož západní část slove Vysoký a východní část Veliký Atlas. Nejvyšší vrcholy Atlasu dosahují výšky asi dvakrát tak veliké jako Sněžka česká. Jižně od této vysočiny, od

Obraz 9. Průřez Afrikou od jihu na sever.

1. Mys Jehelný. 2. Řečiště Oranje. 6. Kilimandžaro. 8. Kena. 11. Hora Cameron u zál. Guinejského. 14. jez. Čad. 15. jez. Tsany. 19. Hora Miltsin ve Vysokém Atlasu. 20. Mys Bon.

moře Atlant. až k horám Lybickým rozkládá se ohromná poušť Sahara, v níž střídají se roviny s pahorkatinami. K Sahaře přiléhá na jihu vysočina **Sudan**, rozkládajíc se mezi nižinou sene-gambijskou, zálivem Guinejským a jižní čili vysokou Afrikou; nejvyšší část této vysočiny tvoří pohoří **Kong** mezi prameny Džoliby a pobřežím horno-guinejským.

Jižní Afrika jest dosud málo prozkoumána; tvoří nejspíš náhorní rovinu ohrazenou kolem okrajnými horstvy. Na samém jihu prostírá se stupňovitá hornatina **Kapská**, přecházející na sev. v poušť **Kalahari**. Na vých. okraji vypínají se znamenité spousty horské, z nichž poblíž jez. Ukereve vystupují vrcholy Kilimandžaro a Kenia do výše asi 6000 m.

Ostrovy africké, většinou sopečného původu, jsou hornaté. Na Teneriffě sopka **Pik teneriffský**.

Podnebí.

Afrika leží z větší části v pasu horkém, z části menší v obou pasech mírných, ale nedaleko horkého; proto má téměř celá Afrika podnebí horké, tropické. Vnitřek její má největší vedro na zemi. Po velkém denním parnu následuje citelné noční chladno. Jen v krajinách vysoko ležících jest podnebí mírné.

Počasí roční jsou v celé Africe dvě: suché, které trvá 9 měsíců (v té době bývají silné rosy), — a dešťové. Jen na vysokých horách padá sníh. V některých krajinách jako v sev. Egyptě, v Sahaře i na jihu, kde velmi málo prší, řeky mnohdy docela vysychají.

Vítr, jenž v Sahaře písek zvedá a v podobě mraků zanáší, sluje samum. Bouřky zuřívají jen v počasí dešťovém, jsou však veliké a spojeny bývají s velikými povodněmi.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstvo africké je nejvíce plemene černého, méně bílého a nejméně hnědého. Nejpřednější národové plemene bílého jsou: 1. **Europané** (nejvíce Angličané a Francouzi) v osadách Alžírska, na pobřeží a v Kapsku. 2. **Arabové**, kteří v 7. století opanovali celou severní Afriku od moře Rudého až po Atlantický oceán, podmanivše si tuzence *koptické* v Egyptě a *Berbery*.

Plémě negerské obývá celou střední a jižní Afriku od Sahary až po Kapsko, od Atlantického až k Indickému oceanu,

a dělí se na veliký počet národů a národků, rozdílných jak jazykem, tak i tělesnou povahou.

Náboženství.

Evropané, Abyssinci v Habeši a Koptové v Egyptě jsou křesťané. Arabové jsou mohamedané a rozšířili islam jak u národů podmaněných, tak i u některých černochů, s nimiž v obchodu se stýkali. Černochové jsou většinou pohané, mnozí náboženství fetišského.

Vzdělanost.

Vzdělanost největší jest u Evropanů. Arabové značně klesli s výše, na které stáli v středověku. Černoši jsou divochové, někteří velmi suroví, v jejichž říších vládne nejstrašnější despotismus, kde král neobmezeně vládne jménem i životy svých poddaných. Jen tu a tam v horách vznikly obce demokratické.

Živnosti a plodiny.

Bylinstvo řídí se podnebím. V severních úrodných krajinách datlovníky, palmy. Habešské hory podrovníkové mají na vrcholích alpskou floru. Lesy jsou jen v přímoří a při řekách, nižiny jsou travnaté stepi. Na jihu rostou hroznému suchu přiměřené cibulovité a tučné bylinky, aloe a p.

Orbu provozují skoro jen Evropané, Egypťané, Arabové a dílem i Berbeři. Černoši dílem jsou pastýři, dílem žíví se lovem anebo ořechy a datlemi palém a jinými rostlinnými plodinami.

Ze živočišstva žije v Africe slon, nosorožec, hroch, bůvol, žirafa, opice, hyena, lev, pštros, antilopy a j.

Na nerosty jest Afrika nebohatá. Má zlato v prahorách Sudanu a Kapska, železo všude, něco mědi a olova (v Alžíru) i drahé kameny (v Kapsku); o uhlí se dosud málo ví. Starým poskytovaly skály egyptské drahocenné stavivo. Nyní vyváží se sůl a ledek ze Sahary.

Průmyslu je velmi málo; provozují ho jen Evropané a Arabové.

Obchod jest dosti důležitý. Uvnitř vedou jej Arabové a Židé karavanami Saharou do Sudanu. Obchod námořní jest v rukou Evropanů, kteří kupují v Africe zlato (ze Sudanu), palmový olej (z Gyneje), slonovinu, pštrosí péra, bavlnu (z Egypta),

vlnu, kůže (z Berberska), olej olivový (z Berberska), dříví, kávu a p., a dováží za to zbraně, pálenku, látky bavlněné, sklo a všeliké výrobky průmyslové.

Rozdělení Afriky.

Pro přehled dělí se Afrika 1. na **severní Afriku**, která zabírá Saharu a země od Sahary až k Středozemnímu moři; 2. na **střední Afriku**, která sahá od Sahary na jih až k jezeru Tanganjice; 3. na **jižní Afriku**; 4. na **ostrovy**.

§. 20. I. Severní Afrika.

Državy severoafrické jsou: 1. Císařství Marokkanské, 2. francouzská osada **Alžírsko**, 3. **Tunissko**, 4. **Tripolsko s Fezzanem a Barkou**, 5. **Egypt s Nubií, Senaarem a Kordofanem**, 6. císařství **Habeš čili Abyssinie**, 7. poušt **Sahara**.

Tunissko, Tripolsko a Egypt s ostatními s nimi spojenými zeměmi jsou poplatny sultani tureckému. Panovník tuniský slove bej; egyptské země spravuje místokrál, který má dědičné v rodu svého právo vladařské.

Největší z držav severoafrických jest država egyptská, 3krát větší než mocnářství naše, (asi 20.000 □ Mm.), nejmenší jest Tunissko, o něco větší než dvojnásobná rozloha Čech se Slezskem (skoro 1200 □ Mm.); ostatní državy každá jest o něco větší než Rakousko.

Opakujme z mapy vodo- a horopis sev. Afriky a udejme hranice i zeměpisnou polohu jednotlivých držav.

Podnebí.

Nejmírnější podnebí jest na vysočině habešské, rovněž i Marokko má podnebí zdravé, méně horké, zmírňované výpary z blízkého moře. Nubie a horní Egypt, jakož i Sahara, leží v pásmu bezdeštném. Všecky země sev. Afriky trpí horkými větry ze Sahary vanoucími.

Místa.

1. V Marokkanském: **Marokko**, hl. město na rozsáhlé vysočině. **Fez**, největší město v zemi (100.000 ob.), posvátné město západu. Od něho **fezy** obdržely jméno. **Tanger** (Tandža) nejdůležitější přístav.

2. V Alžírsku: **Alžír**, hl. město. **Konstantine**, silná pevnost. **Bona**, přístav.

3. V Tunissku: **Tunis** (150.000 ob.), vede silný obchod. Na blízku jsou zříceniny Kartaginy. **Kabeš**, důležité obchodní město při zálivu stejnojmenném.

4. V Tripolsku: **Tripolis**, hl. město, shromaždiště karavan beroucích se do Sudanu. **Murzuk**, hl. město v oase fezzanské, důležitá stanice pro karavany.

5. V Egyptě: **Kairo**, (350.000 ob.), hl. město. Na blízku zříceniny staré Memfidy a u Gizeh 3 nejvyšší pyramidy. **Alexandria** (přes 200.000 ob.), jedno z největších obchodních měst

Obr. 10. Obelisk. Sfynx. Mumie.

na světě. **Suez** při moři Rudém, jež od r. 1869 spojeno jest průplavem s mořem Středozemním. **Chartum**, hl. město Nubie; **Senaar**, hl. m. v Senaaru; **Obeid**, hl. m. Kordofanu. U vesnic Luxoru a Karnaku při Nilu jsou zříceniny Theb.

6. V Habeši: **Gondar**, **Adova**, **Ankober**.

7. V Sahaře, veliké asi jako $\frac{2}{3}$ Evropy, obydleny jsou jen oasy. Nejdůležitější oasy jsou: **Tuat** v Sahaře marokkanské; **Air** uprostřed Sahary; **Bilma**, od předešlé východně, **Vadan**, na západě a j. Obyvatelé v oasách jsou ponejvíce Arabové, žijí pod vlastními náčelníky (šeiky, sultany) a živí se dílem pěstováním rostlinstva, dílem chovem dobytka, nebo vedou obchod se solí, anebo konečně vodí karavany, přijímajíce od nich poplatek.

Obyvatelstvo.

V severní Africe, Saharu v to počítaje, žije asi 30 mil. obyvatelů, z těch připadá na Egypt 11 mil., na Marokko asi 6 mil., na Habeš a Alžírsko asi po 3 mil.; nejméně obyvatelstva (jen přes 1 mil.) má Tripolsko; nejhustší lidnatost jest v Tunisku; v Sahaře bydlí asi 4 mil. lidí.

Obyvatelstvo těchto držav dělí se na četné národnosti; jsou to: Arabové (Maurové?), Berberi, Koptové (v Egyptě), Turci, Židé, Evropané rozličných národností, Abyssinci a Černoši různých kmenů. Největší počet jest Arabů (zvláště na východě), kteří jsou buďto usedlí nebo kočovní (Beduini).

Náboženství převládá mohamedánské. Ku křesťanství přiznávají se mimo Evropany jen Koptové a Abyssinci. Mezi Negry pohanství.

Plodiny a živnosti.

Nejúrodnější jest údolí nilské, zvláště rozsáhlé delta památného Nilu, který zátopami svými břehy své nadmíru zúrodiuje. I severní Tunisko, jakož i některé pobřežní kraje vynikají úrodností. V Habeši jsou úrodná pole i pěkné pastviny alpské. V Sahaře jenom na oasách daří se rostlinstvo.

Mimo obilí daří se rýže a rostlinstvo tropické, jako palmy, bavlník, kávovník, cukrová trest, modříl a j.

Mimo domácí zvířata evropská chová se velbloud, tento „koráb“ pouště. V lesích dubových, cedrových, palmových, olivových a j. zdržuje se hojně divoké a lité zvěře, v Nilu krokodil, hroch a j. V severní Africe přezimuje větší část našeho stěhovavého ptactva. Kobylky tažní hubí i zde často úrodu polní.

Nerostů zvláště kovů jest málo. Něco železa v Marokkánsku, mědi v Alžírsku. V Sahaře jest hojnosc soli. Pohoří Arabské v Egyptě dává nejkrásnější stavivo a látky na sochy.

Průmysl jest velmi nepatrný, za to tím důležitější jest obchod zejména v Egyptě, kde podporován jest průplavem suezským i železnicemi a telegrafy. Uvnitř vede se obchod karavanami, námořní obchod jest v rukou Evropanů, především Angličanů. Vyvážejí se plodiny zemské, jako obilí, olej, bavlna, ovoce (datle, mandle a p.), hedvábí, slonovina, pštrosí péra a j. plodiny vnitřní Afriky. Dovážejí se evropské výrobky průmyslné. Uvnitř dosud i obchod s otroky.

§. 21. II. Střední Afrika.

Části střední Afriky jsou: 1. **Senegambie** při řekách Senegal a Gambii. 2. **Horní Guinea**, jest pobřeží od Senegambie až k rovníku. 3. **Sudan**, sahá od Senegambie a horní Guinei až po Bílý Nil a Tanganjiku, a dělí se na Sudan *západní*, *střední* a *východní* čili neznámé země pod rovníkem. 4. **Vých. střední Afrika** od Bílého Nilu až k moři Arabskému.

Nejmenší z částí těch je Senegambie, pak Horní Guinea.

1. **Senegambie** jest země větším dílem svobodná, toliko na pobřežích a při řekách mají Angličané a Francouzi osady.

Hl. města **Bathurst** (č. Betserst) anglické, a **St. Louis** (č. Sen Lui) francouzské.

2. **Guinea horní** má asi 26 mil. ob. Jest to vlast pravých černochů; dělí se na několik domácích států, v nichž vládne nejhrůznější despocie na světě. Největší státnové jsou: **Ašantsko**, **Dahomej**, **Joruba** a **Biafra**.

Evropanům známo jest jen pobřeží, mající jméno podle zboží, které tam Evropané kupují, jako: pepřové, zlaté, sponovinné, otrocké a j. Anglie, Francie a Holland mají tam některé osady.

Osvobození černí otroci zřídili na pobřeží dvě křesťanské republiky, jsou to: **Liberie**, hl. m. *Monrovia*; a **Sierra Leone**, hl. m. *Freetown* (č. Frýtaun).

3. **Sudan** jest v celku náhorní rovina, již ohraničuje na jihozápadě pohoří *Kong*; jen okolo jezera Čadského jest velmi úrodná nižina. Za deštivého počasí bývají krajiny při řekách zaplavovány, čímž půda jejich náramně se zúrodiuje. Obyvatelé jsou černoši nebo přistěhovalí Arabové a míšenci (Fellatové); dělí se na mnohé despotické říše, které stálé boje, provázené strašným ukrutensvím, spolu vedou.

Větší říše jsou: **Bambara**, hl. město *Sego*; **Massina**, hl. město *Timbuktu*; **Haussa**, hl. m. *Sokoto* a m. *Kano*; **Borgu**, hl. m. *Bussa*; **Bornu**, hl. m. *Kuka*; **Vadai**, hl. m. *Vara*; **Bagirmi**, hl. m. *Masene*; **Adamova**; **Niam-Niam** a j. v.

4. Ve vých. střední Africe bydlí jižně od Habeše kmen bojovních **Gallův**; od nich na východ jest země mohamedanských **Somalův**. Největší město je **Harar**. Pobřeží náleží dílem državě sultana zanzibarského, dílem imamu maskatskému.

§. 22. III. Jižní Afrika.

Části jižní Afriky jsou: 1. Západní pobřeží, čili **Dolní Guineu**, 2. **Kapsko a Port Natal**, 3. **Vnitřní část** jižní Afriky 4. **Východní pobřeží**.

1. **Dolní Guineu** jest velmi málo známa. Země **Benguela** a **Angola** náležejí Portugalcům; ostatní část jest samostatna. Přední státy jsou: **Kongo** a **Loango**.

Hlavní přístavy jsou: San Paolo (Loando) v osadě portugalské; Majumba ve státu Loango.

2. **Kapsko s Port-Natalem** jsou osady britské, veliké asi 6000 □ Mm. (menší než Rakousko) a mají 1 mil. obyvatelstva. Kapsko skládá se ze tří, s pobřežím skoro rovnoběžných plas; má podnebí zdravé a teplé.

Obyvatelé jsou skoro samí Evropané (Angličané a Hollandané). Tuzemci křesťanští, Hottentoti, jsou buď ve službě Evropanů nebo žíví se chovem dobytka.

Vlastní Kapsko: Hl. sídlo **Capské Město** je pěkně vy stavěno, má hvězdárnu, ze které pozorují hvězdáři jižní polovici zeměkoule. **Konstancia** s vinařstvím.

Port Natal: Hl. m. **Pieter Maritzburg**.

3. **Vnitřní Afrika** jest dosud velmi málo prozkoumána. Severně od Kapska za řekou Oranjí (č. Oranží) jest poušť **Kalahari**. Při horní Oranji jest republika **Oranžská** a od této severně republika **Transválská**. Obě republiky založeny jsou od hollandských sedláků, kteří druhdy z Kapska se byli vystěhovali, a obydleny nyní částečně Evropany (vládnoucími), z části černochy. V první hl. m. **Bloemfontain** (č. Blumfontén), v druhé **Potschefstrom**.

4. **Východ. pobřeží** jižní Afriky dělí se na země **Kafru**, **Sofalu**, **Mozambik** a země **Suahelů**.

Kafrové žijí pod kmenovými náčelníky. Sofala a Mozambik náležejí Portugalcům, kteří pouze na pobřeží několik tvrzí a vesnic dobyli, dále uvnitř nemohou však úspěchu dosíci, protože podnebí tak jest nezdravé, že sotva kdo z Evropanů 2 neb 3 léta tam přežije.

Pobřeží Suahelu náleží částečně sultánu zanzibarskému, jenž sídlí na ostrůvku Zanzibaru v městě stejnojmenném, částečně imamu maskatskému.

§. 23. IV. Ostrovy.

Největší z ostrovů afrických jest **Madagaskar**. Obydlen jest uvnitř malajským kmenem **Hovův**, na pobřeží černochy. Hovové drží vládu nad ostrovem; majíce tu vlastní království.

Hl. město jest **Tananarivo**.

Ostrovy ostatní jsou po většině v moci Evropanů.

Francouzům náležejí ostrovy Komorské a ostrov Réunion.

Anglii patří ostrov Sokotra, Seychelly a Admiranty, ostrov Mauritius, skalnatý ostrov sv. Heleny, na němž r. 1821 zemřel Napoleon I., a jiné menší ostrovy.

Španělové osadili ostrovy Kanárské. Mezi nimi jest ostrov Ferro, jehožto poledník beřeme za hlavní.

Portugalci panují na ostrovech Zeleného mysu, Azorech a Madeiře. Ostrov Madeira, často též k Evropě počítaný, má podnebí nad obyčej zdravé, věčné jaro, a velmi úrodnou půdu, která plodí pověstné víno madeirské.

Opakujme, jako jsme to činili při Evropě a Asii.

§. 24.

Amerika.

Zeměpisná poloha. Hranice.

Amerika jest velika přes 400.000 □ Mm., z čehož připadá větší polovice na Ameriku severní (od šije Panamské až na sever) a menší polovice na Ameriku jižní.

Amerika dělí se také na tři díly:

1. **Severní Amerika**, od severu až k řece del Norte.
2. **Střední Amerika** od del Norte až k šiji Panamské; sem patří též ostrovy západoindické.
3. **Jižní Amerika**.

Opakujme poloostrov, ostrovy americké, horo- a vodopis.

P o d n e b í.

Teplota Ameriky jest velmi rozdílna půdou rozličně vyvýšenou, jakož i z té příčiny, že se Amerika čtyřmi rozličnými pásmi prostírá. V nízkých rovníkových krajinách jest největší horko a podnebí pro lidi bílého plemene velmi nezdravé, neboť

tam dostávají často žlutou zimnici. Největší zima je v Gronsku (na záp. břehu). I ostatní krajiny mírného pásma mají podnebí poměrně studenější než krajiny evropské na týchž rovnoběžných kruzích.

Deštů má skoro celá Amerika hojnost. V záp. Indii zuří někdy orkány.

Obyvatelstvo.

Amerika živí asi 88 mil. lidstva; severní Amerika 43 mil., střední Am. s ostrovy 16 mil. a jižní přes 28 mil. ob. Národy americké dělíme na **Tuzemce**, přistěhovalec Evropany, **míšence** a **černochy**. **Tuzemci**, kteří před objevením Ameriky byli jedinými obyvateli nového světa, tvoří zvláštní plémě, plémě **rudé** či **americké**, a nazváni jsou od Evropanů *Indianí*. Dělí se na četné kmény, z nichž každý má svou zvláštní řeč; žijí pod vlastními pohlaváry. Evropané zprvu z Indianů otroků si nadělali a krutě s nimi nakládali, a když kmene divocí „bílým“ překáželi, jsou v krvavých válkách hubeni, tak že valem vymírají. Zbývá všech již jen asi 2 mil. Nejznamenitější národkové indianští jsou: **Eskymáci**, obývají v Gronsku a v nejsevernějších krajinách amerických; **Aztekové** v Mexiku, stavěli si již před příchodem Evropanů města; **Karaibové**, v poříčí řeky Orinoka; **Patagonci**, v jižním cípu jižní Ameriky a j. Indiani živí se nejvíce lovem; Eskymáci hlavně rybolovem; Indiani uvnitř pevniny střílí bůvoly a jinou zvěř; někteří v horkém pásmu bydlící živí se plodinami rostlinnými.

Evropanů jest v Americe na 60 mil.; jsou to hlavně Angličané, Španělové, Portugalci, Francouzové, Němci a něco Dánů; ze Slovanů jen Češi, Rusové a něco Poláků.

Černochů, kteří otrocůvím, dříve tak hojně a dosud podloudnický provozovaným, z Afriky záp. do Ameriky se dostali, jest asi 10 mil.

Míšenci zovou se:

mesticové, je-li jeden rodič bílý a jeden rudý;

mulati, " " " " " černý;

zambové, " " " " " rudý " "

Mimo to bydlí na záp. pobřeží sev. Ameriky něco Číňanů.

Jazyk. V Americe nejrozšířenější jest jazyk anglický, jímž mluví se hlavně v Americe severní. V Mexiku a na záp. pobřeží

jižní Ameriky vládne španělština, v ostatní jižní Americe mluví se nejvíce portugalsky.

Náboženství.

Náboženství převládá křesťanské; osadníci evropští podrželi totéž vyznání, k němuž v Evropě se přiznávali. Polovice Indianů a Černochů jsou křesťané, ostatní pohané. Židů asi 100.000. Zvláštní sektu náboženskou tvoří Mormoni, kteří věří, že jest mnoho bohů a že vynikající svatí stávají se bohy.

§. 25. I. Severní Amerika.

Sev. Amerika dělí se 1. na **Gronsko**, 2. **Britskou Ameriku**, 3. **Spojené státy** (Unie).

Hranice a zeměpisná poloha jednotlivých držav.

Největší z držav sev.-amerických jest Unie, přes 96.000 □ Mm. Britská Amerika má přes 90.000 □ Mm. a Gronsko skoro 20.000 □ Mm.

(Porovnejme rozlohu těchto držav s rozlohou Evropy!)

Vodstvo.

Moře a zálivy jmenujme z mapy.

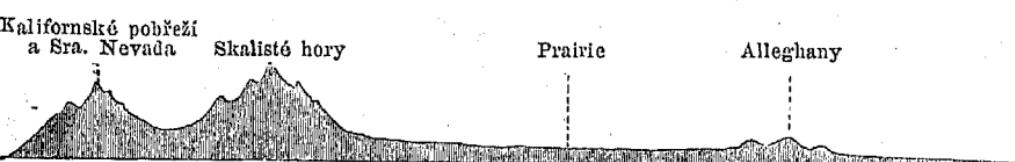
Jezera: **Medvědí**, **Otročí**, **Athabaska**, **Winnipeg** (č. Uinipeg), jezera kanadská: **Hořejší**, **Michigan** (č. Mičigen), **Huron** (č. Juren), **Erie** (č. Irí), **Ontario** (č. Anterio).

Řeky: **Mackenzie** (č. Mekensí), zove se v hořejším toku Athabaska, tvoří jezero stejnojmenné a níže jezero Otročí, a přijavši výtok z jezera Medvědího, ústí do sev. ledového moře. **Saskačavan** tvoří jez. Winnipeg, jehož výtoky do zál. Hudsonského (č. Hedson-) slují Nelson a Severn. Řeka **sv. Vavřince** jest výtok jezer kanadských; vodopád Niagary mezi jez. Eriem a Ontariem. **Missisipi**, největší řeka severoamerická, vzniká záp. od jez. Hořejšího, pije na levém břehu Ohio (č. Oeio) s **Tenesim**, na pravém břehu Missouri, Arkansas a Red River a ústí do zál. Mexického, do něhož vylévá se i **Rio Grande del Norte** na hranicích Mexika a Spoj. Států. **Colorado** ústí do zál. Kalifornského.

Povaha půdy.

Kordillery rozdělivše se v Mexiku mezi zálivy Mexickým a Kalifornským na dvě pásmá, táhnou se jedním pásmem podél

záp. břehu až k moři Beriňskému, **Záp. Kordillery**; druhé pásmo, rovnoběžné s prvým, rozkládá se podél pramenů řek Ria Grande, Colorada, Missouri, Saskačavanu, Athabasky a podél proudu Mackenzie až k ledovému moři a zove se **horami Skalistými** na severu a na jihu **Sierra Madre**. Hora sv. Eliaše na sev. při Tichém oceánu jest asi 3krát vyšší než Praděd v Jeseníkách. Mezi prameny řek Tenesi a Ohia a mořem Atlantickým vypínají se **Alleghany** (č. Elligény) rovnoběžně se břehem východním, jejichž pokračováním jest skalnatá náhorní rovina labradorská.

Obr. 11. Průřez horami severoamerickými od záp. na vých.

Mezi horami Skalistými a Alleghany, podél břehu Atlantického moře i moře ledového prostírají se rozsáhlé nižiny.

Jak se zovou nižiny při řekách Mississipi a Missouri?

1. **Gronsko** jest arktická vysočina, pro spousty sněhu a ledu vnitř a na severu nepřístupná. Pobřeží východní jest vysoké, při pobřeží západním jest mnoho ostrůvků, z nichž největší jest Disko. Jen jižní část bývá po několik měsíců ledu prosta a porostla jest zakrsalými břizami, olšemi a vrchami, křovinami a lišejníky.

Gronsko náleží Dánsku.

Obr. 12. Chatrč Eskymáků.

Obyvatelstva má Grónsko asi 10.000. Jsou to hlavně *Eskymáci* a na pobřeží něco osadníků dánských. *Dánové* živí se hlavně obchodem. Eskymáci lovem divokých sobů, medvědů, lišek, mořských ptáků, tuleňů, ryb a j. Psů užívá se k ta-hání saní.

Největší osada jest přístavní město **Godthaab** na ostrově Disku.

2. Britská severní Amerika zaujímá pevninu od kanadských jezer na sever, Arktické a Bermudské ostrovy.

Hranice a zeměpis. poloha.

Na celé této ohromné prostoře žije jenom asi 4 mil. ob., Angličanů a Francouzů, na západě Indianů.

Severní a severozápadní část této državy ($\frac{9}{10}$ celé državy), Labrador, země Hudsonské a t. d., jest dílem pokryta lesy a lučinami (jižněji), dílem jest to (v částech severnějších) arktickými drny a lišeňíky, místy i nízkým vrbovým porostlou step, po níž stáda severní zvěře, jako: býků bizamových, divokých sobů, zajíců, medvědů, lišek a j. se prohánějí. Vláda anglická má tam k udržení panství malé pevnůstky, do nichž Indiani a jiní loveci krajin těch kožešiny na prodej přinášejí.

Vzdělané jsou pouze jihovýchodní země britské Ameriky: **Kanada**, **Nový Brunšvik**, **Nové Skotsko**, **Nový Foundland** a ostrovy **Bermudy**. Obyvatelé této části živí se orbou, průmyslem i obchodem, lovem sledů, tresek a j. ryb (u Nov. Skotska a Nov. Foundlandu), velryb a p.

Města: **Quebek**, hl. m. Kanady. **Montreal**, (100.000 obyv.) největší tržiště britské Ameriky. **Halifax**, hl. m. Nov. Skotska, nejlepší válečný přístav brit. Ameriky. **Viktorie**, na ostrově Vancouverově.

3. Spojené státy severoamerické.

Spojené státy severoamerické (Unie) skládají se ze 37 státův, z 10 oblastí č. territorií (území, kde není ještě 60.000 obyv.) a ze spolkového okresu Kolumbie. Moc zákonodárná spočívá v rukou kongresu. Výkonnou moc má předseda volený na 4 léta. Každý stát má svou zvláštní ústavu.

Města.

Washington (č. Uešingtn) (100.000 ob.) ve spolkovém okresu Kolumbii, hl. město Unie, sídlo předsedy i kongresu spolkového.

Při moři Atlantském leží: **New-York** (č. Nu Jork), největší město Sp. státův, má 1 mil. ob. Jest přední obchodní město Ameriky, do něho pluje nejvíce evrop. vystěhovalcův. **Brooklyn** (č. Brúklyn) (400.000 obyv.) od New-Yorku jen mořskou užinou odděleno. **Boston** (č. Bastn) (300.000 ob.) v krásné krajině, je hl. město státu Massachusetts (č. Masačusets), nejpokročilejšího to státu v Unii. Rodiště Benjamina Franklina. **Filadelfie** (800.000 ob.), po New-Yorku největší m., první místo průmyslové a jedno z nejpřednějších měst obchodních. **Pittsburg**, má veliké uhelné doly. **Cincinnati** (č. Sinsinéti, přes 200.000 ob.) nad Ohiem, královna západu. **Chikago** (č. Čikégo) (400.000 ob.) bohaté obchodem. **Milwaukee** (č. Milváky), značné loďařství. **Baltimore** (asi 270.000 ob.), hlavní přístav pro státy v tývalu Ohia; největší trh na tabák a mouku. **Richmond** (č. Ryčemend) hojně těžení kamenného uhlí. **New-Orleans** (č. Nu Orlíns) (ob. jako Praha) v močálovité krajině; třetí obchodní město Unie. **St. Louis** (č. Sen Luj) (skoro 400.000 ob.) největší město západu. **San Francisco** (150.000 ob.) důležitý obchod; mnoho Číňanů. K oblastem náleží též **Aljaška**, bývalá ruská Amerika. Město **Archangelsk** na ostrově **Sitce**. Unii patří též **Galapagy** a některé australské ostrovy.

Obyvatelstvo.

Obyvatelstva žije ve Sp. státech 39 mil., mezi nimiž je asi 700.000 Indianů, asi 4 mil. černochů, ostatní běloši a míšenci. Nejčetnější jsou Angličané, jejichž řeč jest panující v celé Unii. Na záp. pobřeží něco Číňanů.

Vzdělanost.

Vzdělanost v Unii je veliká a pokračuje rychleji než v Evropě. Školy a dobročinné ústavy zřizují se z dobrovolných příspěvků velmi hojně.

Plodiny a živnosti.

Přední živností jest polní hospodářství. Půda jest, vyjímaje skalnaté krajiny, velmi úrodna. Nejdůležitější plodiny jsou ku-kuřice, tabák a bavlna. Mimo to pěstuje se obilí, rýže, v nižinách jihozápadních cukrovník. Lesy dávají hojnou dříví všeho druhu.

Chov dobytka nevyniká. V preriích stáda zdivočilého skotu.

Hornictví poskytuje hojnou zlatou a stříbra (na západě); rtuti, olova, mědi, železa, kamenného uhlí, soli a petroleje veliké bohatství.

Průmysl je na též stupni jako v Evropě; hlavním sídlem průmyslu jsou státy severovýchodní; zhotovují zvláště mnoho strojů a látek bavlněných, k čemuž druží se výrobky vlněné a koželužské.

Obchod. Po Anglii jest Unie nejpřednější mocnost obchodní. Obchod vnitřní podporují splavné řeky, průplavy, železnice a námořní příznivá poloha, četné přístavy a velké lodstvo. S Evropou spojuje Ameriku telegraf atlantský. Vyváží se bavlna, obilí a mouka, petrolej, tabák; dováží se cukr, káva a výrobky průmyslové.

§. 26. II. Střední Amerika.

Državy středoamerické jsou: 1. Republika Mexická, 2. Pět republik středoamerických, 3. Britská osada Honduras, 4. Državy v Záp. Indii.

Zeměpis. poloha a hranice.

Největší z držav středoamerických jest Mexiko, přes 19.000 □ Mm. (skoro 3krát tak veliké jako říše naše); republiky středoamerické a brit. Honduras mají skoro 5000 □ Mm. a Záp. Indie asi 2400 □ Mm.

Vodstvo.

Jmenujme z mapy moře a zálivy při střední Americe.

Jezer jest několik, z nichž největší jest **Nikaragua**.

Řek značnějších, mimo pohraničnou řeku mexickou **Rio grande**, není.

Povaha půdy.

Kordillery, prostupujíce po délce celou střední Ameriku, tvoří rozsáhlé planiny, z nichž největší jsou náhorní roviny mexické. V středním Mexiku dělí se Kordillery na dvě pásmá, západní pobřežní **Kordillery Sonorské**, a východní středem země jdoucí pásmo **Sierra Madre**. Z Kordiller středoamerických vystupuje celá řada vrcholů, většinou sopek dosud činných, mezi nimi **Popokatepetl**, dvakrát vyšší než Gerlachovka v Tatrách.

Ostrovy jsou všecky hornaty až na nízké korálové ostrovy Bahamské.

Města.

V Mexiku: Mexiko blízko sopky Popokatepetlu, hl. m., jedno z nejkrásnějších měst amerických, má 200.000 obyv. La Puebla, jv. od Mexika. Vera Cruz, obchodní město při zálivu Mexickém.

Republiky středoamerické jsou:

1. **Guatemala**, hl. m. *Guatemala*, nejznamenitější pěstování červce.
2. **San Salvador**, hl. m. *San Salvador*.
3. **Honduras**, hl. m. *Comayagua*.
4. **Nicaragua**, hl. m. *Leon*.
5. **Costa Rica**, hl. m. *San Jose*.

Britské území **Honduras** má přístav *Belize* (č. Belís).

Západní Indii zove se souostroví Velkých a Malých Antill a souostroví Bahamské. (*Které jsou jednotlivé ostrovy?*) Kromě ostrova Haiti přísluší všecky ostrovy evropským státům. Na ostr. Haiti jsou dva státy, jejichž obyvatelé z polovice jsou černoši. 1. republika **Haiti**, hl. m. *Port au Prince* (č. Portóprens), 2. rep. **San Domingo**, hl. m. *San Domingo*.

Evropské osady: 1. **španělské ostrovy** jsou: a) **Kuba**, největší ostrov antillský, hl. m. *Havanna* (200.000 obyv.), střediště obchodu španělsko-amerického.

b) **Porto Rico**, hl. město *St. Juan* (č. San Chuan).

Anglii náležejí:

- a) **Jamaika**, na němž nejdůležitější obchodní město *Kingston*.
- b) ostrovy **Bahamské**, mezi nimi San Salvador.
- c) většina ostrovů maloantillských, z nichž nejdůležitější jsou: **Barbados** (nejlépe vzdělán), **Tabago**, **Trinidad**.

Francii patří z Malých Antill: **Guadelup**, **Martinique**, nejbohatší francouzská osada v záp. Indii a j.

Mimo to náležejí některé ostrovy z Malých Antill Nizozemsku, Dánsku a jeden ostrov Švédsku.

Obyvatelstvo.

V Mexiku žije 9 mil., v republ. středoam. skoro 3 mil. a na ostrovech Záp. Indie 4 mil. obyv. Na pevnině jest polovice

Španělů, ostatní Indiani, černoši a míšenci, na ostrovech převládají černoši. Potomci Španělů v Americe rození zovou se Kreolové.

Plodiny a živnosti.

Půda jest úrodna. Vedle evropských druhů obilí a ovoce pěstují se: rýže, cukrovník, bavlna, tabák, káva, oliva a réva a j. domácí rostliny. Vzácná dřeva: campešské, žluté, fernambukové, cedrové, mahagonové. V sadech španělských a holandských pracují dosud černí otroci.

Chov dobytka v Mexiku se zanedbává. Za to jest značné pěstování košenily.

Veledůležité jest na pevnině hornictví. Těžit se stříbro (v Mexiku nejvíce na celé zemi), zlato, rtuť, měď, železo, olovo; smaragdy, turkysy a také démanty.

Průmysl jest zanedbán, zboží dováží se z Evropy.

Obchod značný jest jen na ostrovech, kdež mimo sadařství jest hlavním zdrojem výživy.

§. 27. III. Jižní Amerika.

Državy jihoamerické jsou: 1. Osady evropské v Guyaně. 2. Císařství Brasilské. 3. Republiky Venezuela, Kolumbie čili Nová Granada, Ecuador (č. Ekvador), Perú, Bolívie, Chile (č. Čile), Argentina, Uruguay a Paraguay. 4. Země patagonské.

Největší država jihoamer. jest Brasilie, přes 85.000 □ Mm., nejmenší jest Paraguay, asi jako Halič s Čechami a Moravou, o něco větší než Paraguay jest rep. Uruguay. Málo větší než $\frac{1}{2}$ našeho mocnářství jest Chile. Republiky: Peru, Bolívie, Venezuela, Nová Granada a Ecuador, jakož i Patagonie jsou větší než Rakousko-Uhersko. Argentina jest o málo větší Mexika; Guyana má přes $4\frac{1}{2}$ tisíce □ Mm.

Vodstvo.

Moře a části jeho vytkneme z mapy.

Z jezer největší jest Titikaka na hranicích bolivsko-peruanských.

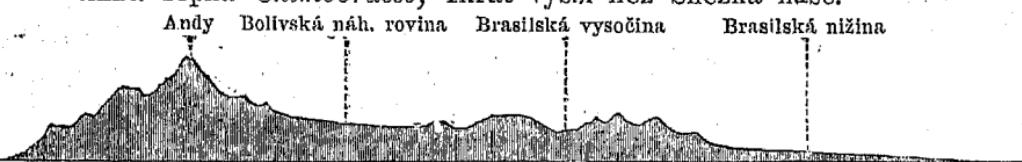
Řeky: Řeka sv. Magdaleny s Kaukou; Orinoko; Marañon, největší řeka na světě, má poříčí rozsáhlější než polovice

Evropy a vlévá se dvěma mohutnými proudy do moře Atlantického; nejpřednější z jeho přečetných přítoků jsou: Madeira a Tokantin na pravém, Rio Negro na levém břehu. Řeka sv. Františka; Parana s pobočními řekami Paraguayem a Uruguayem zove se při ústí Rio de la Plata.

Povaha půdy.

Hornatiny jihoamerické dělí se na tři, velmi rozsáhlými nižinami oddělené vysočiny: kordillerskou na západě, brasílskou na jihovýchodě a guyanskou na severovýchodě.

Kordillery n. Andy prostírají se podél záp. pobřeží od jižního cípu patagonského až ku převlaci panamské. Rozdělivše se v Bolívii na dvě pásmá a severněji na několik rozsoch, dosahují asi ve středu celého pásmá u jez. Titikaky největší výšky, kdež vypínají se vrcholy Sorata a Illimani (asi dvakrát vyšší než Vel. Zvon). K východnímu pásmu, jež tvoří vodní předěl mezi řekou sv. Magdaleny a Orinokem, připojuje se pobřežní hornatina **Venezuelská**. Podle zemí, kudy se Kordillery prostírají, mají názvy: Patagonské, Chilské, Bolivské, Peruanské, Quitské (v Ecuadoru) a Kolumbijské. Na vysočině Quitské strmí činná sopka Chimborasso, 4krát vyšší než Sněžka naše.

Obr. 13. Průřez horami jihoamerickými od záp. na vých.

Vysočina **Brasílská** skládá se z několika se břehem jv. rovnoběžných horských pásem, mezi nimiž nalezají se říčná údolí. Mezi Maraňonem a Orinokem vystupuje lesnatá hornatina **Guyanská** s vrcholy vysokými jako hory tatranské.

Jak zovou se nižiny při Paraně, při Maraňonu a při Orinoku?

Města.

Guyana dělí se na tři části: britskou G., hl. m. *Georgetown* (Džordžtoun); nizozemskou G. č. *Surinam*, hl. m. *Paramaribo*; a francouzskou G. č. *Cayenne*, hl. město *Cayenne*. Francouzská G. má velmi nezdravé podnebí a jest velmi spustla.

Brasilia: Rio de Janeiro (č. Žanéru), přes 400.000 obyv., hl. a sídelní město císařství s překrásným přístavem. První obchodní a průmyslové město Brasilia a střediště obchodu jihoamerického. **Bahia** či **San Salvador** (180.000 ob.), u překrásné zátoky, druhé obch. město brasílské. **Pernambuco**, třetí obch. m. Vývoz brasíl. dřeva.

Venezuela: Caracas, hl. město. **Maracaibo** nad průplavem spojujícím jezero Maracaibské s mořem.

Nová Granada: Bogota, má drsné, vlnké podnebí, časté zemětřesení. **Cartagena**, nejdůl. město obchodní. **Panama**, na převlaci Panamské.

Ecuador: Quito na vysočině stejnojmenné, s ustavičným jarem. **Cuenca**, klobouky panamské.

Peru: Lima (160.000 obyv.), hl. m., má nad míru bohaté chrámy. **Callao**, přístav Limy.

Bolivie: Chuquisaka (č. Ču kisaka), hl. město **La Paz**, nejznám. průmysl. **Potosi**, nejdůl. doly stříbrné.

Chile jest nejspořádanější stát mezi rep. jihoamerickými. Města: **Sant Jago** (č. Sanchago, 150.000 ob.), pravidelně stavěné hl. m. v úrodné, vínoplodné rovině. **Valparaiso**, jeden z nejznamenitějších přístavů Vel. oceanu. Ostrov Chiloe a ostr. J. Fernandeza náležejí republice Chilské.

Argentina (Sjednocené státy řeky Rio de la Plata) je spolek několika republik. **Parana**, hl. m. konfederace. **Buenos Ayres**, vývoz nesmírného množství koží, rohů, masa a oleje, asi 180.000 ob.

Uruguay: hl. m. Montevideo.

Paraguay: hl. m. Assuncion.

Patagonie nemá státův a osad. Obyvatelé jsou indianští Patagonci, kteří dělí se na více kmeneů. Jsou obratní jezdci a lovci. Živí se lovem. Nad průl. Magelhaenovým a na ostrovech jižních žijí *Pešeráci*, živící se rybolovem.

Obyvatelstvo.

Nejvíce lidí žije v Brasili, asi 12 mil., nejméně v Patagonii, 45.000 ob. Z ostatních států má Kolumbie a Peru po 3 mil., Chile, Argentina a Bolivie po 2 mil., Venezuela skoro 2 mil., Ecuador přes 1 mil. ob. Uruguay, Paraguay a Guyana nemají ani po $\frac{1}{2}$ mil. ob.

Plodiny a živnosti.

Půda celé tropické části Ameriky jižní jest plodinami velmi bohatá, daří se káva, kakao, bavlna, cukrovník, tabák, mořdřil, některé koření, obilí, jižní ovoce, palmy, lékařské a j. bylinky. V rozsáhlých pralesích barvířská a jiná vzácná dřeva. Ostatní část jižní Ameriky, vyjímaje step patagonskou, má půdu též úrodnou a místy velmi dobře vzdělanou. I v jižních republikách daří se ještě některé trop. rostliny, jako bavlník a cukrovník, mimo to plodí půda obilí, jižní ovoce, víno olivy, tabák, len a konopí a j., v Paraguayi i čaj.

Chov dobytka jest výnosný. Na stepích všude žijí ohromná stáda polodivokých koní a skotu. Na planině quitské a ecuadorské pěstuje se červec. K nošení břemen užívá se v Andech lamy. Na pobřežních ostrovech veliká ložiska guana.

Rovněž nesmírně bohatá jest již. Amerika kovy, drahokamy a j. nerosty. Těží se zlato a stříbro (nejvíce v Peru, Kolumbii, Bolívii, Ecuadoru, Chili a Brasilií), platina (v Kolumbii a Peru), železo, rtuť, měď, cín a j. kovy; uhlí, sůl, síra a neobyčejné množství ledku (v Peru a v Bolívii). V Brasilii nejbohatší naleziště diamantů.

Průmysl jest nepatrný; **obchod** námořní značný. Vyváží se plodiny rostlinné, nerosty i živočišné plodiny (nasolené maso, trest masná a j.).

Opakujme, porovnávajíce poměry nového světa s poměry světa starého.

§. 28.

Australie a Okeanie.

Zeměpisná poloha. Která moře Australii oblévají? Půrostrov?

Pevnína Australská jest nejmenší, za to však má nejvíce ostrovů, jež nazýváme jedním jmenem **Okeanie**. Ostrovy všecky leží ve Velikém oceanu a dělí se na 4 skupiny.

1. **pevninská Okeanie**, obsahuje Novou Zeelandii a j. ostrovy blíže pevniny ležící.

2. **Melanesie**: N. Gvinea, N. Britanie, ost. Šalomounovy, N. Hebridy, N. Kaledonie a j.

3. **Polynesie**: archip. Fidži, ostr. Samoa, ostr. Tonga, ostr. Cookovy, ostr. Tovaryšské, Nízké a j.

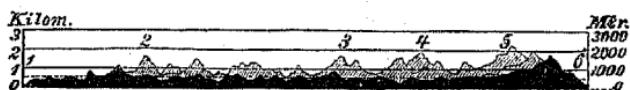
4. **Mikronesie**: archip. Marshallův a Gilbertův, ostr. Karoliny, ostr. Mariány a j.

Australie i s ostrový jest veliká asi 90.000 □ Mm., z čehož $\frac{1}{8}$ připadá na ostrovy.

Vodstvo.

Australie má mnoho jezer vesměs stepních, solných, která v čas deštů plní se vodami stepních řek. Největší jest jezero **Torrens** (č. Terrns).

Řeky. Řek splavných má Australie velmi málo a ty splavné jsou jen za doby deštů. Největší řeka australská jest **Murray** (č. Merré) na jihovýchodu; přítok její na pravém břehu **Darling**. Ostatní do moře ústící řeky jsou jen krátké řeky pobřežní, nejdůležitější z nich jest na západě řeka **Labuti**.

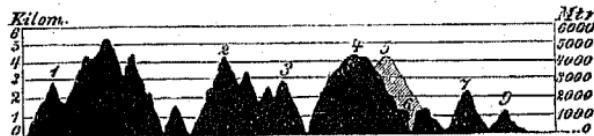

Obr. 14. Průřez pevninou australskou od severu na jih.

1. Mys York. 4. Sea View v Modrých h. 5. Hora Kosciusko v Australských Alpách.
6. Mys Wilson.

Povaha půdy.

Australie, v každém ohledu dosud málo prozkoumaná, jest asi nejspíše dílem nízká, dílem vysoká stupňovina, z níž vystupují četná hornatá a pahorkatá pásma. Nejznámější jest pobřeží jihovýchodní, kde vypíná se několik řekami oddělených pásem, mezi nimi **Alpy Australské** na jihu při pramenech Murraye a severněji od těchto podél břehu **Modré hory**. V celku není horstvo australské asi vyšší než vysočina karpatská.

Obr. 15. Porovnání hor na některých ostrovech australských.

2. Mount Cook na Nové Zealandii. 4. Mauna-Loa. 5. Mauna-Kea na ostr. Sandwichských.

Vyšší vrcholy než na pevnině jsou na některých ostrovech australských, jako na Nové Zealandii, na Nové Gvinei,

na ostrovech Sandwichských. Na těchto jsou sopky rovnající se výškou nejvyšším horám švýcarským.

Podnebí:

Podle podnebí rozdělujeme tři kraje: 1. severní tropický, 2. střední subtropický v jižní polovici pevniny, a 3. jižní mírný (k kterémuž náleží též Tasmanie a Nový Zealand).

V tropické Australii není takové vedro, jako v Africe, na pevnině jest horko citelnější než na ostrovech. (*Proč?*) Monsuny. V suptropické části střídá se suché a deštivé počasí; často panuje velké, trvalé sucho, při něm žhavý vítr. Za takého sucha ani stébla trávy nelze spatřiti; ovce a skot houfně hynou. V jižní Australii jest podnebí mírné a zdravé, ačkoli se teplota velmi rychle mění. V této části střídají se čtyři roční časové a v zimě padá sníh.

Státy a města.

Nad celou pevninou Australskou osobuje si nadvládu Britanie, kteráž má na vých., jihových. a jihozápadu velmi četné osady. Ostrovy nálezejí větším dílem také Evropanům. U domorodců není skoro spořádaných držav.

Osady anglické Australie jsou: Na pevnině: 1. **Nový jižní Wales** (č. Uels), hl. město **Sidney** (č. Sidny, 130.000 ob.), nejznámější obchodní město australské, střediště paroplavby a lovu velryb na jihu. **Bathurst** (č. Betherst), střediště největších ložisk zlata.

2. **Queensland** (č. Kuins-lend) hl. m. **Brisbane** (č. Brisben).

3. **Viktoria** s bohatými ložisky zlata. Hl. m. **Melbourne** (č. Melbern) (ob. jako Praha), je největší město australské, leží v úrodné krajině.

4. **Jižní Australie**; hl. m. **Adelaide** (č. Edlíd).

5. **Západní Australie**; hl. m. **Perth** při řece Labutí.

Ostrovy:

6. **Tasmanie**; hl. město **Hobarttown** (č. Hobarttaun).

7. **Nový Zealand**, bohaté ostrovy s krásnými lučinami a pastvinami a tropickými pralesy. Novozeelandský len. Hl. m. **Auckland** (č. Akländ).

8. Souostroví **Fidžské**.

Francouzské osady jsou: **Nová Kaledonie**, a souostroví **Tovaryšské**, v němž největší ostrov jest *Tahiti*.

Osady španělské: souostroví **Mariany**.

Osady hollandské: záp. pobřeží **Nové Gvinei**.

Osady Spoj. států severoamer.: souostroví Union a jiná ještě souostroví od Unionu na vých. ležící.

Z držav domorodců nejznamenitější jest království **Sandwichské** (č. Senduičské). Má 60.000 ob. malajských, kteří od Evropanů přijali křesťanství a vzdělání.

Hlavní město **Honolulu** na ostrově Oahu, jest důležito pro plavbu lodí z Ameriky do Australie a do Asie plovoucích.

Z ostatních ostrovů jen na některých jsou spořádané malajské státy, jako na Nové Guinei, na Karolinech, na souostroví Marshallově, a j. Některé z těch ostrovů jsou dosud velmi málo známy, nejméně vnitřek ostrova Nové Guinei, kamž udatní a suroví Papuové Evropanům vstoupiti zabraňují.

Obyvatelstvo.

V celé Australii žije jen $4\frac{1}{2}$ mil. lidí, z nichž $\frac{2}{3}$ na ostrovech a pouze $\frac{1}{3}$ na pevnině obývá. Obyvatelé dělí se na domorodce a přistěhovalce. Domorodci jsou plemene malajského a zovou se na pevnině **Alfurově**. Obyvatelé Melanesie (pelagičtí negři) mají pleť nejtmavější a jsou velmi černochům podobní; kdežto obyvatelé polynesští jsou nejpěknější a tváře bílým nejpodobnější.

Alfurové kočují ve vnitřních stepích, nacházejí se na velmi nízkém stupni vzdělání; velmi rychle vymírají.

Přistěhovalci jsou dílem Číňané, dílem a většinou Evropané, nejvíce Angličané.

Náboženství.

Evropané jsou křesťané; Číňané drží se taktéž svého náboženství. Domorodci jsou většinou dosud pohané, o jichž náboženství velmi málo známo; někteří přiznávají se ku křesťanství, jež missionáři horlivě u nich rozšiřují.

Plodiny a živnosti.

Malajové žíví se nejvíce lovem ryb a zvěře, nebo potravou rostlinnou, zvláště ovocem palmovým. Někteří národní jsou ještě lidožrouti.

Přistěhovalci a vzdělaní domorodci žíví se dobýváním plodin přírodních, průmyslem a obchodem.

Rostlinstvo i zvířectvo australské namnoze liší se od rostlin a živočichů ostatních dílů světa. Evropané nasadili v Australii rostliny i živočichy evropské: obilí, víno a j., koně, dobytek hovězí i skopový.

Z nerostů těží se hlavně zlato a měd.

Průmysl jest jen v městech a dosud nepatrný.

Obchod s Evropou jest znamenitý. Vyváží se plodiny, zejména vlna, kůže, zlato, a dováží se všecky evropské výrobky průmyslové a j. potřeby.

Opakujme, porovnávajíce pevniny vespolek.

Tabulka I.

Přehledné seřadění zemí rakousko-uherských.*)

Jméno země	Velikost země na Mm.	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. ²	Jméno země	Velikost země na Mm.	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. ²
A. Země rakouské :				Krajina	100	466.000	46
Halič	780	5,445.000	70	Přímoří	80	591.000	74
Čechy	520	5,141.000	99	Solnohradky . . .	72	158.000	21
Tyroly s Vorarlberkem	294	886.000	30	Slezsko	52	513.000	99
Štýrsko	225	1,138.000	51		3000	20,396.000	68
Morava	222	2,017.000	91	B. Země uherské :			
Dolní Rakousy	198	2,000.000	101	Uhry	2255	11,530.000	51
Dalmácie	128	457.000	36	Sedmihrady	550	2,115.000	38
Horní Rakousy	120	737.000	61	Chorvátsko a Slovensko	435	1,864.000	43
Bukovina	105	514.000	49		8240	15,509.000	48
Korutany	104	338.000	32	Celá říše	6240	35,905.000	58

Tabulka II.

Seřaděné země německé.**)

Jméno země	Velikost země na Mm.	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. ²	Jméno země	Velikost země na Mm.	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. ²
Prusko	3483	25,742.000	80	Sasko-Kobursko-			
Bavorsko	759	5,023.000	66	Gothsko	20	183.000	91
Vyrtembersko	195	1,881.000	96	Sasko-Altenbur-			
Badensko	151	1,507.000	100	sko	13·2	146.000	110
Sasko (král.)	150	2,780.000	184	Waldecko	11·4	55.000	48
Elsassy a Loth-	145	1,530.000	105	Lippe - Detmold	11·3	112.000	99
rinsko				Schwarzburgsko			
Meklenbursko-				Rudolstatsko	9·4	77.000	80
Zvěřínsko	133	554.000	42	Schwarzburgsko-			
Hessensko	77	884.000	115	Sondershaus	8·6	67.000	78
Oldenburgsko	64	319.000	50	Reuss-Schleiz	8·3	92.000	111
Brunšvicko	37	327.000	88	Lippe - Schaum-			
Sasko-Výmarsko	36	293.000	81	burg	4·4	33.000	75
Meklenbursko-				Hamburk	4·1	389.000	949
Streliecko	29	96.000	33	Reuss-Greiz	3·2	47.000	147
Sasko - Meinin-				Bukovec	2·9	57.000	196
gensko	25	194.000	78	Bremy	2·5	143.000	572
Anhaltsko	23	214.000	94	Celé Německo	5406	42,727.000	79

*) Rozloha zemí užívána jest na této tabulce i na tabulkách ostatních podle zeměpisu A. Steinhausera; počet obyvatelstva na tabulce této udán jest na základě sečítání lidu z r. 1860. Podle „Statt. Tabelle“ od Hübnera párčí se nyní počet ob. rakousko-uherského na 37·5 mil., z čehož případá na země rakouské 21·5 mil., na země uherské asi 16 mil. ob.

**) Počet obyvatelstva na tabulce této i na ostatních tabulkách, jakož i v celé knize této udán jest podle Hübnerovy „Statt. Tabelle“ na r. 1878.

Tabulka III.

Seřaděné země evropské.

Jméno země	Velikost země na Mm. □	Počet obyvatelstva	Lidost na 100 Km. □	Jméno země	Velikost země na Mm. □	Počet obyvatelstva	Lidost na 100 Km. □
Rusko . . .	52.000	73,568.000	14	Portugalsko . . .	928	4,675.000	50
Švédsko a				Švýcarsko . . .	424	2,669.000	54
Norsko . . .	7.585	6,201.000	8	Hollandsko . . .	354	4,009.000	113
Rakousko-				Belgie . . .	295	5,836.000	181
Uhersko . . .	6.240	37,459.000	60	Andorra . . .	3.85	12.000	31
Německo . . .	5.406	42,727.000	79	Liechten- steinsko . . .	1.8	8.000	46
Francie . . .	5.286	36,906.000	69	San Marino . . .	0.06	7.000	117
Španělsko . . .	4.998	16,835.000	34	Monaco . . .	0.15	3.100	208
Velká Bri- tanie . . .	3.133	33,444.000	107	Državy bal- kánské . . .	5813	17,092.000	30
Italie . . .	2.960	27,769.000	94	Celá Evropa	96.850	311,626.000	32
Dánsko . . .	1.425	1,940.000	14				

Tabulka IV.

Města evropská, mající přes 50.000 obyv.

Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva
Londýn . . .	4,000.000	Sheffield . . .	267.000	Janov . . .	160.000
Paříž . . .	1,986.000	Hamburk . . .	253.000	Lille . . .	158.000
Berlín . . .	1,000.000	Řím . . .	245.000	Stockholm . . .	153.000
Petrohrad . . .	691.000	Vratislav . . .	240.000	Drinopol . . .	150.000
Vídeň . . .	660.000	Lissabon . . .	224.000	Antorf . . .	145.000
Moskva . . .	615.000	Palermo . . .	219.000	Dundee . . .	139.000
Cařihrad . . .	600.000	Edinburg . . .	215.000	Newcastle . . .	137.000
Glasgow . . .	545.000	Turin . . .	212.000	Kolín n. Rýnem	136.000
Liverpool . . .	518.000	Kodaň . . .	200.000	Hull . . .	133.000
Neapol . . .	440.000	Bukarešť . . .	200.000	Benátky . . .	129.000
Manchester . . .	400.000	Drážďany . . .	197.000	Rotterdam . . .	129.000
Birmingham . . .	366.000	Bristol . . .	196.000	Gent . . .	129.000
Lyon . . .	324.000	Bordeaux . . .	194.000	Lipsko . . .	127.000
Marseilles . . .	318.000	Praha . . .	190.000	Toulouse . . .	125.000
Dublin . . .	315.000	Mnichov . . .	190.000	Portsmouth . . .	123.000
Madrid . . .	314.000	Barcelona . . .	190.000	Magdeburg . . .	123.000
Milan . . .	300.000	Brussel . . .	189.000	Kralovec . . .	122.000
Amsterdam . . .	287.000	Belfast . . .	174.000	Sevilla . . .	119.000
Leeds . . .	285.000	Bradfort(angl.)	168.000	Nantes . . .	118.000
Varšava . . .	279.000	Florencie . . .	167.000	Bologna . . .	116.000
Pešt-Budín . . .	275.000	Oděsa . . .	163.000	Lüttich . . .	116.000

Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva
Oldham (angl.)	113.000	Elberfeld . . .	81.000	Šumen . . .	60.000
Frankfurt n. M.	113.000	Düsseldorf . . .	81.000	Lavalette (ang.)	60.000
Messina . . .	112.000	Christiania . . .	80.000	Halle . . .	60.000
Riga . . .	112.000	Galac . . .	80.000	Ravenna . . .	59.000
St. Etienne . .	110.000	Soluň . . .	80.000	Angers . . .	59.000
Valencie . . .	110.000	Kazaň . . .	80.000	Tula . . .	58.000
Terst . . .	109.000	Cork . . .	80.000	Greenock (ang.)	58.000
Hanover . . .	107.000	Cáchy . . .	80.000	Montpellier (franc.)	57.000
Stuttgart . . .	107.000	Kamenice . . .	78.000	(franc.) . . .	57.000
Leicester . . .	106.000	Blackburn ang.	76.000	Curych . . .	57.000
Sunderland . .	105.000	Roubaix (fran.)	76.000	Dortmund (ně-	57.000
Kišeněv . . .	104.000	Brno . . .	74.000	mecký) . . .	
Rouen . . .	102.000	Wolverham-		Mühlhausen . .	57.000
Gdansko . . .	98.000	pton . . .	73.000	Alessandrie . .	57.000
Livorno . . .	97.000	Ferrara . . .	72.000	Modena . . .	56.000
Haag . . .	97.000	Remeš . . .	72.000	Subotica . . .	56.000
Kijev . . .	97.000	Cadix . . .	72.000	Croydon (angl.)	56.000
Malaga . . .	94.000	Huddersfield		Padova . . .	54.000
Saratov (rus.)	94.000	(angl.) . . .	70.000	Essen . . .	54.000
Strasburk . . .	94.000	Toulon . . .	70.000	Nancy . . .	53.000
Bremy . . .	93.000	Szegedin . . .	69.000	Stokeport (an-	53.000
Nottingham . .	92.000	Brunšvik . . .	69.000	glický) . . .	
Norimberk . .	91.000	Ženeva . . .	68.000	Kassel . . .	53.000
Štýrský Hradec	90.000	Nikolajev (rus.)	68.000	Palma . . .	53.000
Jasy . . .	90.000	Lucca (ital.) .	68.000	Berdišev (rus.)	53.000
Brighton . . .	90.000	Granada . . .	67.000	Bath (angl.) .	52.000
Oporto . . .	89.000	Saragosa . . .	67.000	Nizza . . .	52.000
Aberdeen . . .	88.000	Augsburg . . .	66.000	Rennes . . .	52.000
Murcia . . .	88.000	Brest . . .	66.000	Swansea (angl.)	52.000
Lvov . . .	87.000	Göteborg . . .	66.000	Merthyr-Tyd-	
Ifavre . . .	87.000	Amiens . . .	64.000	vill . . .	52.000
Charkov . . .	87.000	Utrecht . . .	64.000	Emilia (ital.) .	51.000
Preston (angl.)	86.000	Rochdale (ang.)	63.000	Bari (ital.) .	50.000
Barmy . . .	86.000	Krefeld . . .	63.000	Pisa . . .	50.000
Catania . . .	85.000	Plymouth . . .	62.000	Brigge . . .	50.000
Vilno . . .	84.000	Nimes . . .	62.000	Gallipol . . .	50.000
Altona . . .	84.000	Versailles . . .	62.000	Serajevo . . .	50.000
Bolton (angl.)	83.000	Verona . . .	61.000	Krakov . . .	50.000
Norwich . . .	83.000	Poznaň . . .	61.000		

Tabulka V.

Seřaděné země asijské.

Jméno země	Velikost země na Mn. □	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. □	Jméno země	Velikost země na Mn. □	Počet obyvatelstva	Lidnatost na 1 Km. □
Ruská Asie	156.770	11,600.000	2 na 3 □ Km.	Arabie saho-			
Čínské dr- žavy . . .	102.900	487.000.000	42	statná . . .	25.070	3.400.000	1
Britské dr- žavy . . .	42.590	241.700.000	57	Turecká Asie	19.260	18.200.000	7
				Persie . . .	16.470	5.000.000	3

Jméno země	Velikost země na Km. □	Počet obyvatelstva	Lidostof na 1 Km. □	Jméno země	Velikost země na Km. □	Počet obyvatelstva	Lidostof na 1 Km. □
Hollandské osady . .	14.450	23,400,000	16	Státy tuzem- cù na ostro- vech výcho- doindických . .			
Východní Turkestan . .	11.190	600,000	1 na 2 □ Km.	Beluďistan . .	2.820	1,000,000	3
Siam . .	8.000	6,800,000	8	Nipal . .	2.760	1,000,000	4
Afghanistan . .	7.220	4,000,000	5	Kambodža . .	1.400	2,000,000	14
Turanské chanaty . .	6.980	3,900,000	6	Malajské státy v Zadní Indii . .	840	1,000,000	12
Anam . .	5.130	21,000,000	41	Francouzské osady . .	570	1,400,000	25
Birma . .	4.930	4,000,000	8	Kafiristan . .	520	300,000	5
Japan . .	4.030	33,800,000	84	Bhútan . .	490	700,000	14
Španělské osady . .	2.910	6,000,000	21	Portugalské osady . .	180	1,400,000	80
				Celá Asie . .	438.300	823,900,000	19

Tabulka VI.
Seřaděné země americké.

Jméno země	Velikost země na Km. □	Počet obyvatelstva	Lidostof na 1 Km. □	Jméno země	Velikost země na Km. □	Počet obyvatelstva	Lidostof na 1 Km. □
Spojené státy sev.-amer. .	96.340	38,950,000	4	Španělské osady . .	1.280	2,050,000	16
Britické državy . .	95.080	5,270,000	1 na 2 □ Km.	Francouzské osady . .	1.240	360,000	3
Brasilie . .	85.160	11,780,000	1	Republ. Honduras . .	1.220	350,000	3
Argentina . .	20.800	2,250,000	1	Hollandské osady . .	1.200	110,000	1
Gronsko . .	19.680	10,000	—	Guatemala . .	1.060	1,200,000	10
Mexiko . .	19.220	9,170,000	5	Costarica . .	560	200,000	3
Peru . .	18.040	2,720,000	2	San Domingo . .	460	130,000	3
Bolivia . .	12.970	2,000,000	2	Haiti (rep.) . .	260	570,000	22
Venezuela . .	10.440	1,780,000	2	San Salvador . .	190	600,000	32
Patagonie . .	9.750	450,000	1 na 2 □ Km.	Švédské a dánské osady antilské . .	4	50,000	103
Kolumbie . .	8.810	3,000,000	4				
Ecuador . .	6.500	1,300,000	2				
Chile . .	3.380	2,320,000	7				
Uruguay . .	1.810	450,000	2				
Nicaragua . .	1.510	400,000	3				
Paraguay . .	1.470	300,000	2	Celá Amerika . .	412.874	87,770,000	2

Tabulka VII.

Města mimoevropská, mající přes 100.000 obyv.

Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva	Jméno města	Počet obyvatelstva
Peking . . .	2,000,000	Baltimore . . .	267,000	Kagosima (Ja-pan.) . . .	180,000
Kanton . . .	1,500,000	Taiyüen(vČíně)	250,000	Ahmedaba (Př. In.) . . .	180,000
New-York . . .	1,064,000	Cincinati . .	216,000	Pittsburg(Un.) . . .	180,000
Sučeu (v Číně)	1,000,000	Alexandrie . .	212,000	Kanpur (P. In.) . . .	128,000
Tchančeufu „	1,000,000	Mexiko . . .	210,000	Newark (Unie) . . .	125,000
Hangčeu „	1,000,000	Havanna . . .	202,000	Montevideo . . .	125,000
Singnanfu „	1,000,000	Haiderabad . .	200,000	Damašek . . .	120,000
Siangtan „	1,000,000	Benares . . .	200,000	Ningpo(vČíně)	
Kalkutta . . .	1,000,000	Melbourne . . .	193,000	Kirin . . .	120,000
Tientsin(vČíně)	950,000	New Orleans . . .	191,000	Pernambuco . . .	
Filadelfie . .	817,000	Bahia . . .	180,000	(Bras.) . . .	120,000
Tchingtufu (v Číně) . . .	800,000	Buenos Ayres . .	178,000	Jerey City . . .	
Jedo . . .	780,000	Mukden . . .	170,000	(Unie) . . .	118,000
Bombay . . .	646,000	Manila (na Filipin.) . . .	165,000	Nangpur (Př. Indie) . . .	116,000
Hankau(vČíně)	600,000	Lima . . .	160,000	Barely . . .	112,000
Fučeu „	600,000	Patna . . .	160,000	Tabris . . .	112,000
Nanking „	500,000	Delhi . . .	154,000	Washington . . .	110,000
Čungking „	500,000	Batavia . . .	151,000	Montreal (Ka-nada) . . .	109,000
Bangkog „	500,000	Sant Jago . . .	150,000	Victoria(Hong-Kong) . . .	
Chicago . . .	450,000	St. Francisco . .	150,000	Colombo . . .	102,000
Rio de Janeiro	420,000	Tunis . . .	150,000	Singapur(Zadní Indie) . . .	
Tongčeuv(Číně)	400,000	Smyrna . . .	150,000	Hué . . .	100,000
Brooklyn (v U-nii)	400,000	Bangalur (Př. Indie) . . .	150,000	Feisabad (Př. Indie) . . .	100,000
Madras . . .	400,000	Agra (Př. In.) . .	149,000	Fez . . .	100,000
Mijako . . .	400,000	Muršidabad „	147,000	Yarkand . . .	100,000
St. Louis . . .	375,000	Allahabad „	143,000	Milwaukee . . .	100,000
Osaka . . .	373,000	Baroda „	140,000	Luisville . . .	100,000
Kairo . . .	350,000	Cleveland(vUn.) . .	140,000	Detroit . . .	100,000
Boston . . .	342,000	Amritsir (Př. Indie) . . .	136,000		
Kumamoto (v Jap.)	300,000	Sidney . . .	134,000		
Luknov (v Př. Indii)	290,000	Buffalo (v Unii) . .	134,000		
Šanghaiv(Číně)	278,000	Bangalur (Př. Indie) . . .	132,000		

OPRAVY.

Str.	6., řádek	2. z dola	místo:	bakoňský čti Bakoňský
"	8., "	22. "	"	Smichov " Smichov.
"	10., "	13. s hora	"	sídlo " sídlem
"	17., " 15. a	16. "	"	Eise-nachu " Eisen-achu
"	22., "	14. "	"	Inu " Innu
"	27., "	15. "	"	Inem " Inem
"		1. "	"	v Turecku asi $4\frac{1}{2}$ mil. a skoro tolikéž v Bulharsku — čti: v Turecku asi 5 mil. a v Bulharsku asi 3 mil. ob.
"	32., "	6. z dola a jinde	místo:	atlant. oceánu čti: Atlant. oceánu,
"	" "	4. "	"	středozemního " Středo- zemního,
"	34., "	1. " a jinde	"	nalezají " nalézají
"	34., "	15. "	"	marokanském " marok- anském,
"	" "	3. "	"	16.000 lidí " 12.000 lidí.
"	38., "	13. "	"	Cotes " Cote
"	40., "	19. "	"	jako Čechy " jako Čechy.
"	46., "	13. s hora	"	antilské " antilské.
"	" "	15. "	"	Antilech " Antilech.
"	51., "	16. "	"	indického " Indického
"	53., "	8. " a jinde	"	vých. Indie " Vých. Indie
"	57., "	1. z dola	"	přední " Přední
"	" "	11. "	"	zadní " Zadní
"	66., "	6. " s hora	"	Severního moře " Sev. le- dového moře
"	68., "	5. s hora	"	nalezat " nalézá
"	78., "	13. "	"	záp. Indii " Záp. Indii
"	" "	4. z dola	"	část " část
"	83., "	4. "	"	zvláštní " zvláštní
"	76., "	3. s hora za slovo: Afriky polož čárku (,).	"	Sierra " Sierru
"	82., "	14. " před " hojně " "	"	důležitý " "
"	" "	17. " " za " město " "	"	tečku. " tečku.

MUSEJNÍ SPOLEK V JIČÍNĚ